

המרכז הרפורמי לדת ומדינה | התנועה ליהדות מתקדמת

מוזרות למהדרין:

הפרדה בין נשים לגברים והדרת נשים
במרחב הציבורי בישראל

דו"ח שנתי שני - ינואר 2012

המרכז הרפורמי לדת ומדינה | התנועה ליהדות מתקדמת

מוזרות למהדרין:

הפרדה בין נשים לגברים והדרת נשים
במרחב הציבורי בישראל

דו"ח שנתי שני - ינואר 2012

כתיבה: עו"ד רות כרמי, עו"ד ריקי שפירא-רוזנברג
ייעוץ: עו"ד עינת הורביץ, עו"ד אורלי ארז-לחובסקי

תמונת השער: תומר אפלבוים, "הארץ", 29.9.2010 - כל הזכויות שמורות לעיתון "הארץ" בע"מ

© המרכז הרפורמי לדת ומדינה - התנועה ליהדות מתקדמת בישראל

המרכז הרפורמי לדת ומדינה

דוד המלך 13, ת.ד. 31936, ירושלים 91319

טלפון: 02-6203323 | פקס: 02-6256260

www.irac.org | irac@irac.org

**עבודת המרכז הרפורמי לדת ומדינה מתאפשרת
תודות לתרומתם הנדיבה של האנשים והגופים הבאים:**

The Kathryn Ames Foundation

ARZA

ARZA Canada

ARZENU

Nancy Barat (the Arthur Barat Fellow for Justice)

The Philip and Muriel Berman Foundation

The Jacob and Hilda Blaustein Foundation Inc.

The Claudine and Stephen Bronfman Family Foundation

Canadian Friends of the World Union for Progressive Judaism

The Donald and Carole Chaiken Foundation

The Jewish Federation of Cleveland

The Cohen Family Foundation

John and Noeleen Cohen

The Eugene J. Eder Foundation

Richard and Lois England Family Foundation

Edith Everett

The Ford Foundation Israel Fund

Stanley Gold

The Richard and Rhoda Goldman Fund

The Donald Gordon Foundation

Richard and Lois Gunther

Richard and Barbara Harrison

Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion

Israel Movement for Progressive Judaism

Jim and Sue Klau

Mark and Peachy Levy

William Lowenstein

Robert Meyer

Joseph and Harvey Meyerhoff Family Charitable Funds

The New Israel Fund

Kathleen Peratis, the Pomegranate Foundation

Amy and Gary Perlin

Arthur and Betty Roswell

The Robert Sillins Family Foundation

Lorin Silverman

Union for Reform Judaism

World Union for Progressive Judaism

פתח דבר

מבוא

א. ממצאים עובדתיים

הפרדה בין נשים וגברים במרחב הציבורי

הפרדה במקומות בהם ניתן שירות לציבור:

1. הפרדה באוטובוסים

■ פסק הדין בעניין הפרדה המגדרית בתחבורה הציבורית (בג"ץ 746/07)

■ שילוט באוטובוסים

■ קבלת מידע על קווים באתר אגד

■ התנהגות נהגים

■ פסיקת פיצויים בבית משפט לתביעות קטנות על הפרדה באוטובוסים

■ מודעות הקוראות להפרדה באוטובוסים

■ קווים בהם התקיימו נסיעות בהפרדה לאחר מתן פסק הדין

2. הפרדה בתחנות להנפקת רב-קו

3. הפרדה במוניות שירות בין ירושלים לבני ברק

4. כוונה להקצאת קרון נפרד ברכבת הקלה

5. אישה נתבקשה על ידי מתפללים לעבור קרון בזמן נסיעה ברכבת ישראל

6. הפרדה בטיסות של חברת סאנדור

7. הפרדה במרפאות קופת חולים

8. הפרדה בבתי הספד ובתי עלמין

9. הפרדה בתחנות לחלוקת ערכות מגן

10. הפרדה בלשכת התעסוקה בכרמיאל

11. הפרדה במסגרת מיזם לקידום ועידוד השכלה גבוהה במגזר החרדי

12. כיתות נפרדות בלימודי נהיגה מונעת

13. הפרדה באירוע הדלקת נרות בבסיס גדוד קרקל

14. הכותל

15. הפרדה במדרכות

הפרדה באירועים וכינוסים הנערכים על-ידי גופים ציבוריים:

16. חגיגות שמחת תורה במבשרת ציון

17. מופע הצדעה לכוחות הביטחון מטעם עיריית ירושלים

18. הופעה של הזמר יניב בן משיח בהיכל התרבות בתל אביב

19. אירועי תרבות תורנית בחיפה

20. הפנינג פסח 2011 של עיריית ירושלים

21. יריד זכויות מטעם עיריית ירושלים

22. כינוס "פורום המנהלים" של עיתון "המודיע" בבנייני האומה בירושלים

23. יריד תעסוקה לציבור החרדי

24. ימי יצירה וחוויה בבית מורשת אצ"ג

25. יוזמה להקמת שוק חרדי בהפרדה

26. הפרדה באירוע "מסע ישראלי" בצה"ל

27. הפרדה באירוע ההקפות השניות המרכזי בצה"ל

28. הפרדה בקלפי בבחירות למנהל הקהילתי בירושלים

29. הפרדה בהרצאה במתנ"ס הדר-ביתנו בחיפה

30. כוונה להדרת נשים באירוע של חב"ד ועיריית רחובות

31. אירועים נפרדים לבנים ובנות באירועי חנוכה בפתח תקווה

הפרדה בעסקים פרטיים:

32. קופות נפרדות במרכול במאה שערים

33. קופות נפרדות ב"רמי לוי" בבית"ר עילית

34. שעות וקופות נפרדות בסופר האחים יעקובי ברמת שלמה

35. הפרדה מלאה בחנות דגים במאה שערים

9

11

17

17

17

17

24

25

25

25

25

26

26

28

28

29

29

30

30

30

31

31

32

32

32

32

33

33

33

33

33

34

34

34

35

35

35

35

35

36

36

36

36	36. כניסות נפרדות במרכז האירועים "שערי ירושלים"
36	37. הרצאות נפרדות ביריד דירות של רשת "גור בארץ" במודיעין עילית
36	איסור הופעת נשים ושירת נשים:
36	38. הדרת נשים בטקס חלוקת פרס לחיבורים איכותיים בתחום הרפואה
37	39. איסור הדלקת נר חנוכה על ידי אישה בטקס בחסות המועצה בטבעון
37	40. הדרת נשים ברדיו קול ברמה
38	41. הגבלת שירת נשים בתזמורת האנדלוסית הישראלית אשדוד
38	42. הדרת נשים בחלוקת אות "אביר איכות השלטון" של "התנועה לאיכות השלטון"
38	43. הפסקת פעילותה של מקהלת הכנסת
39	44. איסור שירת נשים בבית ספר בדרום הארץ
39	45. אלימות כנגד תלמידות בית ספר יסודי באשדוד אשר שרו בטקס בבית הספר
39	46. איסור שירת נשים בפרויקט מחויבות אישית לתיכונים בטל אביב
40	47. שירת נשים בצה"ל
	הדרת נשים מתפקידים בצה"ל
41	
41	העלמת נשים מהמרחב הציבורי
41	48. פרסום
43	49. השחתת קמפיין קדימה נגד הדרת נשים
43	הצבת דרישות צניעות:
43	50. תו תקן צניעות לבתי עסק
44	51. כפיית כללי צניעות באוטובוס בבית שמש
44	52. תקיפת תלמידות בית הספר "אורות בנות" בבית שמש
44	53. קופת חולים כללית בירושלים
45	54. קופת חולים כללית בטבריה
45	55. החרמת חנויות מזון של רשת "מעייין 2000" בירושלים המעסיקה נשים כקופאיות
45	56. רשת המזון "זול ובגדול" בירושלים מעסיקה גברים בלבד כקופאים
45	57. הורים התבקשו להגיע ב"לבוש צנוע" לטקס צבאי
47	ב. ניתוח של הדרישה הדתית היהודית להפרדה ומעמד האישה ביהדות
	ג. ההיבט המשפטי
53	המשפט הישראלי
53	עקרון השוויון
53	הזכות לכבוד
55	פגיעה בחירות
55	פגיעה בחופש המצפון והחופש מדת
56	התנגשות זכויות הפרט מול פגיעה ברגשות דתיים
56	מדינת ישראל כמדינה רב-תרבותית
60	הפליה בניגוד לחוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000
61	המשפט הבינלאומי
62	מגילת האומות המאוחדות
63	ההכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם
65	האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות
65	האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות
66	האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה נגד נשים
67	ד. מסקנות והמלצות
71	זכותן הפרדה מגדרית במרחב הציבורי

פתח דבר

לפניך דו"ח מקיף ומעודכן המתעד את ההפרדה המגדרית במרחב הציבורי בישראל בשנת 2011. תיעוד זה הוא פרי עבודתו המתמשכת של המרכז הרפורמי לדת ומדינה במעקב וטיפול במקרי הפרדה בין נשים וגברים והדרת נשים. רבים מהמקרים המתוארים בדו"ח הם סיפור אישי של אישה שגילתה מחויבות ואומץ ברגע של מבחן. יבורכו הרגליים שעלו לאוטובוסים, יבורכו האצבעות שחייגו אלינו למתן ייעוץ, יבורך הלב שסירב להיכנע לגזירות ההפרדה. לדו"ח שותפים נשים וגברים אורתודוקסים שמחויבים לערכים של צניעות אך מתנגדים להפרדה. לצידם שותפה לדו"ח אוכלוסייה מגוונת מן הציבור הרחב בארץ ובחו"ל שתובעת לשים קץ לתופעה והתארגנה למחאה ציבורית רחבת היקף בחודשים האחרונים. קואליציית השותפים המתרחבת הזו מנבאת יותר מכל איך יראה דו"ח 2012 ככל שנמשיך להיאבק יחד נגד הפרדה הדרה והשתקה נצמצם את היקף התופעה כך הדו"ח הבא יהיה מצומצם בהרבה, לרווחת הציבור והיערות.

ענת הופמן

מנהלת המרכז הרפורמי לדת ומדינה

“האם באמת צריך בכלל לומר שאסור **לכפות** על אשה, או **להורות** לה, לשבת בשורות האחרונות של האוטובוס...? האם באמת צריך לומר **שהתנפלות** של גברים על אשה שחרגה מתחום המושב שיועד לה.. אסורה ועלולה להיות נשוא דין פלילי? האם אין כל אדם הגון, חילוני, דתי או חרדי מבין זאת בחינת פשיטא?” מתוך פסק דינו של השופט רובינשטיין בבג”ץ 746/07 נעמי רגן נ’ משרד התחבורה.

החל משנת 2001 עוקב המרכז הרפורמי לדת ומדינה (לשעבר “המרכז לפלורליזם יהודי”) אחר דרישות של הדרת נשים והפרדה בין נשים וגברים מצד חלק קיצוני מתוך הציבור החרדי. דרישות הפרדה אלו, אשר החלו לתת את אותותיהן עוד בשנת 1997, הלכו והתגברו עם חלוף הזמן עד כי בשנת 2011 הגיעו לממדים חסרי תקדים. התופעה שראשיתה הייתה בדרישה להפרדה באוטובוסים, הלכה והתרחבה להפרדה ענפה במקומות ציבוריים דוגמת קופות חולים, בתי הספד ובתי עלמין, מדרכות, עסקים פרטיים וכינוסים הנערכים על ידי גופים ציבוריים. דרישת ההפרדה, שזוהתה תחילה כהפרדה פיסית בין גברים ונשים, החלה ללבוש צורות שונות. כך, בדו”ח זה, מופיעות תופעות חדשות בנוסף לדרישות הפרדה פיסית, ובהן איסור על הופעת נשים ושירת נשים, הדרת נשים מתפקידים בצה”ל, העלמת נשים מהמרחב הציבורי והצבת דרישות צניעות במרחבים ציבוריים. כל זאת, על אף קביעה מפורשת של בית המשפט העליון, בפסק הדין שניתן בתחילת 2011 בעניין ההפרדה באוטובוסים, כי הפרדה בין נשים וגברים מנוגדת לחוק, פוגעת בכבודן של נשים ואין לה מקום בחברה דמוקרטית.

בשנת 2010 פרסם המרכז הרפורמי לדת ומדינה (להלן: “המרכז”) דו”ח ראשון מסוגו אשר סקר את הדרתן של נשים וההפרדה בין נשים וגברים במרחב הציבורי בישראל. הדו”ח, אשר הושק בכנסת והופץ במעגלים רחבים, הפך כלי חשוב במעקב אחר התופעה והבאתה לידיעת הציבור. כקודמו, דו”ח זה מבקש לספק תמונת מצב עדכנית הפורשת את שלל המקומות בהם נעשים ניסיונות לייצר נורמות ציבוריות חדשות המשליטות הדרה של נשים והפרדה בין נשים לגברים במרחבים ציבוריים, ולהבהיר את חוסר החוקיות שבדבר.

בדו”ח הקודם הצבענו על כך שדרישות ההפרדה רובן ככולן משמען דחיקת הנשים אחורה במונח הפיזי והרעיוני וכי הן נשענות על תפיסות פטריארכאליות הבאות לשמר הירארכיה מגדרית. בעוד שבדו”ח הקודם נראה כי דרישות ההפרדה שמרו אחר התבנית של הפרדה כך שגברים נמצאים בקדמת המרחב ואילו נשים בחלקו האחורי, הרי שדו”ח זה מצביע על מגמה של הדרת נשים מוחלטת, כלומר, לא רק דחיקתן לאחורי המרחב אלא העלמתן מהמרחב הציבורי בכלל או יצירת מרחבים נפרדים עבורן והשתקת קולן. תופעה זו של השתקת קולן של נשים, זכתה להדים ציבוריים רבים בעיקר בהקשרם של שלטי החוצות בירושלים, מהן נעדרו במכוון תמונותיהן של נשים, ובעניין שירת נשים בצה”ל כאשר חיילים דתיים החלו לסרב להשתתף באירועים צה”ליים בהן משתתפות חיילות זמרות.

מגמת העלמתן של נשים מהמרחב הציבורי ניכרת גם ברצון להצניען ולהסתירן, כך שלא תהיינה בולטות בנוף הציבורי. הדרישות ללבוש צנוע, שאפיינו עד עתה רק קהלים דתיים מסוימים ומקומות התכנסות ומגורים של קהילות אלה, הולכות וזולגות למרחב הציבורי המשותף, ומקום בו היו נוכחות קודם - הן הולכות ומקצינות. כך למשל, פורסם לאחרונה, כי בעיר שדרות הושק תו תקן צניעות לחנויות. תו התקן יינתן לבתי עסק המתחייבים

להקפיד על הופעה צנועה של עובדיהם ופרסומות צנועות.¹ בבית שמש, אשר הפכה סמן ימני בנושא הדרת נשים, נאסר על הצבתם של פרטי לבוש בלתי צנועים בחנויות הראווה ואף על לבישת בגדים אדומים ותועדו מקרים רבים של שימוש באלימות לאכיפתם של כללי צניעות והפרדה מגדרית, למולם הגיבה המשטרה באוזלת יד והפקרתן של הנשים לאלימות המתגברת.² אחת הדוגמאות הבולטות ביותר בשבועות האחרונים היא הילדה נעמה, אחת מתלמידות בית הספר "אורות" בבית שמש אשר אינה יכולה ללכת מאות מטרים ספורים מביתה לבית הספר מבלי לספוג קללות ויריקות מצד מיעוט חרדי המתנגד לקיומו של בית הספר הדתי-לאומי בעיר.³

סיפורה של נעמה אינו סיפור בודד או יוצא דופן. דוח זה מצביע על הסלמה ברורה בתופעות ההדרה וההפרדה אשר הפכו רוויות אלימות מאי פעם. תופעות ההפרדה וההדרה זלגו לכלל המרחבים והזירות בישראל: המרחב הציבורי הפיזי, התקשורת המשודרת, מרחבים רשמיים כגון צה"ל וכנסים רשמיים של המדינה, לרבות איסור על נשים לעלות לבמה לקבלת פרס בטקס ממשלתי ממלכתי; והעלמת נראותן של נשים, אם בדרישות הקפדה ואכיפה של כללי צניעות בחנויות ואם באי הצבתן במסעות פרסום נרחבים. זוהי מגמה מסוכנת המעידה על מהלך מדאיג של חזרה לאחור ותחמתן של הנשים לעולם המסוגר של המרחב הפרטי, מידורן ודחיקתן לתפקידים "הנשיים המסורתיים" של נותנות שירות ותומכות במערכות גבריות, בהן גברים הם העושים וזוכים להכרה והשפעה ציבוריים.

לצד התרחבותה ההולכת וגדלה של תופעת ההפרדה וההדרה של נשים מן המרחב הציבורי, נראה כי גם הולכת וגדלה המודעות הציבורית לתופעה, ולקראת סוף שנת 2011 החל גל מחאה ציבורי כנגד ההפרדה וההדרה. התגובות לתופעה באות מכל רחבי הקשת הפוליטית ומכל גוניה של הציבוריות הישראלית והבינלאומית. כך ניתן היה לשמוע את ראש הממשלה בנימין נתניהו אשר אמר כי הדרת נשים אינה מקובלת,⁴ נשיא המדינה שמעון פרס אשר יצא כנגד התופעה,⁵ עדינה בר-שלום, בתו של הרב עובדיה יוסף, אשר התבטאה כנגד הדרת נשים⁶ ואפילו מזכירת המדינה האמריקאית נדרשה לנושא ומתחה ביקורת על ההקצנה בתופעת הדרת הנשים מהמרחב הציבורי בישראל.⁷ לצד התבטאויות אלה התגברה כאמור פעילותן של קבוצות אזרחיות ואזרחים אשר מבקשות למחות כנגד ההפרדה וההדרה של נשים מהמרחב הציבורי בישראל.⁸

אחת הנקודות המשמעותיות ביותר הנגלית ביתר שאת מאז שעלה נושא ההפרדה וההדרה לכותרות, היא ריבוי הקולות מן הציבור הדתי והחרדי עצמו היוצאים כנגד ההדרה וההפרדה. החברה החרדית אינה עשויה

1. יאיר יגנה "עשרות בתי עסק בשדרות התחייבו להעסיק עובדים בלבוש צנוע בלבד" **הארץ Online** 09.12.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1587191>

2. עקיבא נוביק "מכות שמש" ידיעות אחרונות 02.09.11

3. גל ג' "בית שמש: יורקים על תלמידת כיתה ג' שלבושה לא צנוע" **חדשות 2** 23.12.11 <http://www.mako.co.il/news-israel/education/Article-31a39c874fb6431017.htm>

4. ברק רביד "נתניהו: הדרת נשים היא סוגיה שהחילונים לא יתפשרו לגביה" **הארץ Online** 27.11.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1576926>

5. אריק בנדר "פרס נגד הדרת נשים: 'לא להפוך מרחבים ציבוריים למוקד אפליה'" **nrg מעריב** 12.12.11 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/315/509.html>

6. טלי פרקש "בתו של הרב עובדיה: הדרת נשים - לא לפי התורה" **ynet** 09.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4154274,00.html>

7. יצחק בן-חורין "קלינטון: חוששת מהידרדרות הדמוקרטיה בישראל" **ynet** 04.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4156547,00.html>

8. למשל: "תופסת מקום", קבוצה של מתנדבים ומתנדבות ששמה לה למטרה לעקוב אחר יישום פסק הדין של בית המשפט העליון ולוודא שכל נוסע ונוסעת יבחרו בחופשיות את מקומם. המתנדבות/ים יוצאות/ים לנסיעות קצרות בקווים המועדים, עולים/ות מהדלת הקדמית ומתיישבים/ות בחלק הקדמי של האוטובוס, מתוך מטרה לשמש דוגמה אישית לנשים החרדיות, שגם הן יכולות לשבת בקדמת האוטובוס, לשנות מודעות, ולהעביר מסר לנוסעים ולנוסעות כי נפל דבר וכי ההפרדה בטלה מן העולם, ולכן לכל אחד ואחת הזכות לשבת בכל מקום באוטובוס ולתעד ולדווח על כל חריגה ופגיעה בזכויותיהם/הן של הנוסעים/ות; "לא מצונזרות", פרויקט של תנועת ירושלים, בראשותו של הרב אורי איילון, המתמקד בהחזרת הנשים לשלטי החוצות בירושלים. הפרויקט כולל פעילות שטח ענפה הנעזרת בקבוצת פייסבוק אותה פתחה תנועת ירושלים. כמו כן התנועה יצאה לקמפיין בו צולמו מספר תמונות של פעילות התנועה, אשר נתלו על גבי מרפסות וחלונות. קמפיין זה עורר הד ציבורי נרחב; נסיעות של קבוצות באוטובוסים ציבוריים לשם שבירת ההפרדה; אירועי מחאה המונים כנגד איסור שירת נשים, נגד אלימות נגד נשים ונגד הדרת נשים בבית שמש.

מקשה אחת; אין המדובר ב"גוש שחור" הומוגני שדעותיו ואורח חייו אחידים.⁹ בתוך החברה החרדית קיימים פלגים שונים וגישות מגוונות לדרישת ההפרדה. חלק לא מבוטל מן החרדים, גברים ונשים, רואים בדרישות ההפרדה הקצנה לא רצויה הפוגעת בנשים וגברים כאחד. רבים מבין המתנגדים להפרדה מבטאים את דעתם בצורה אנונימית מתוך חשש שייתפסו כפורשים מן הציבור.¹⁰ העיסוק התקשורתי בהפרדה ובהדרה העלה חלק מקולות אלה מעל לפני השטח. לא עוד רק טלפונים אנונימיים המבקשים לתמוך במאבק בלחישה אלא אמירות ברורות כנגד תופעות פסולות אלו. כך, לצד ארגונים דוגמת "קולך" ו"אמונה", ארגונים אורתודוקסיים המבקשים להיאבק משפטית וציבורית בתופעה, נשמעות אמירות של מנהיגים ומנהיגות ואישי ציבור בולטים בציונות הדתית ובמגזר החרדי. בין התבטאויות אלה ניתן למנות את התבטאויותיהם של הרב עובדיה יוסף, ח"כ הרב חיים אמסלאם, הרב דב ליפמן, והרב מנחם פרומן. התבטאויות אלה הן עדות לכך שרבים במגזר החרדי, נשים וגברים כאחד, מתנגדים לתופעת ההפרדה וההדרה וחפצים בהגבלתה על ידי המדינה ומוסדות רשמיים אחרים.

רוח גבית זו מאפשרת לנשים וגברים מתוך הציבור החרדי לחשוף את עצמם/ן ולצאת בהתנגדות גלויה כנגד תופעות ההפרדה. כך למשל, תועדו עשרות חרדים בהפגנה בבית שמש כשהם מצטרפים לקריאות לעצור את ההפרדה וקוראים: "אנו כתושבים חרדים בבית שמש מגנים את האלימות ואת הקיצונים כאן, אנחנו מעוניינים להמשיך לחיות בשקט ובשלווה".¹¹ תופעות אלה לא נגלות רק בעת הפגנות, אלא גם באמצעות נשים בודדות ואמיצות המבקשות לשבור במו ידיהן את ההפרדה והמחיצה ולעבור לשבת בקדמת האוטובוס. כזהו סיפורה של יוכבד הורביץ, אישה חרדית, המתעקשת לשבת בקדמת אוטובוס שעד לא מכבר היה מוגדר כ"קו מהדרין". כך היא מתבטאת בראיון לעיתון הארץ:¹²

"זה שאומרים לאשה ללכת אחורה וגם חוזרים על כך כמו מנטרה - 'נשים אחורה', זה מקומם

...

"הביטוי 'אחורה' מראה שזה העיקר. המלה הזו מראה עד כמה גברים מזלזלים בנשים. זה כמו בדרום אפריקה, שהשחורים היו כמה דרגות מתחת ללבנים. וזה חילול השם גדול, להתנהג כך. התורה אוסרת עלינו בכל תוקף להתנהג ככה. זה נקרא, 'נבל ברשות התורה'. אנשים משתמשים בכל מיני אמרות מחז"ל וכך מכסים את הרוע שלהם והשנאה שלהם לנשים. וזה הכי גרוע, כי נשים לא למדו את הדברים האלה. והן לא יודעות מה נכון ומה לא.

...

אנחנו מדברים על רעיון, אידיאה. על העובדה שנשים אינן מריונטות. יש להן גוף, נשמה, יש להן רגשות. והגבר אמור לכבד את אשתו יותר מגופו. הרמב"ם אומר דבר שהוא עיקר של כל השלום בית: שיהיה אדם אוהב את אשתו כגופו ומכבדה יותר מגופו".

יחד עם זאת יש לזכור, כי על אף ההד הציבורי הניתן להתבטאויות אלה, הן עדיין בגדר מיעוט וגברים ונשים רבים המתנגדים לתופעה מפחדים/ות לצאת נגדה בגלוי פן ישלמו על כך מחיר אישי יקר ויוקעו מתוך החברה בה הם/ן חיים/ות.

9. בעניין זה ראו: חרדים בישראל **השתלבות בלא טמיעה** (עמנואל סיון וקימי קפלן עורכים, מכון ון ליר, הוצאת הקיבוץ המאוחד), 224, 276.

10. הוועדה לבדיקת הסדרי ההסעה בתחבורה ציבורית בקווים המשמשים את המגזר החרדי **דו"ח מסכם** (2009) סעיף 23 ה'.

11. יקי אדמקר "חרדים בהפגנה בבית שמש: גם אנחנו טובלים מהקיצונים כאן" **בחדרי חרדים** 27.12.11

<http://www.bhol.co.il/article.aspx?id=36087>

12. תמר רותם "רוזה פארקס האמיתית" **הארץ Online** 23.12.11

מהדו"ח עולה כי לא רק שלא ניתן לקבל את הדרישה להפרדה כדרישה המאפיינת את החברה החרדית בכללותה, אלא לא ניתן לחלק את המרחב הציבורי הישראלי באופן דיכוטומי למרחב ציבורי השייך באופן מובהק לאוכלוסייה החרדית, לעומת מרחב ציבורי השייך לחברה הכללית. ניסיון קווי האוטובוס הנפרדים המחיש, כי לא ניתן לחלק את הערים או את הארץ לאזורים המשרתים אוכלוסייה שמעוניינת בהפרדה באופן מובהק, אם אוכלוסייה שכזו קיימת כלל. הדבר נכון אף ביחס למרפאות הנמצאות בשכונות בעלות צביון חרדי, אך משרתות אוכלוסייה מגוונת. בהקשר זה, קיימת סכנת "המדרון החלקלק" - הפרדה אשר החלה בקווים הנוסעים בשכונות חרדיות מובהקות, התפשטה עד מהרה לשכונות מעורבות, ובדו"ח זה מתועדת התרחבות התופעה למרחבים ציבוריים כלליים מובהקים כמו צה"ל, המשלב בתוכו חלקים רבים באוכלוסייה, ותופעת ההדרה אך הולכת ומתרחבת בין שורותיו.

על רקע זה יש לדחות כל ניסיון לייצר מרחבים נפרדים ומתוחמים לחרדים ולחילוניים ולבצע חלוקה דיכוטומית של שכונות שמסומנות כ"חרדיות", בהן יונהג משטר הפרדה, לעומת שכונות שיוגדרו כ"חילוניות" ובהן לא תותר הפרדה. מרחב ציבורי במדינה ליברלית צריך לשקף את הערכים הכלליים המשותפים של חירות ושוויון ולכן עליו להיות נגיש לכולם/ן בצורה שווה. מהדוגמאות שמובאות בדוח זה עולה כי אין המדובר במנהגים דתיים או תרבותיים המתקיימים בדלת אמותיה של הקהילה החרדית בלבד, אלא בשירותים יסודיים שכל אזרח ואזרחית נזקקים להם, ההופכים להיות נפרדים או שנכפות בהם דרישות צניעות בלבד או בהגבלת נראותן של נשים. עלינו לאפשר מרחב ציבורי משותף אחד, מכבד, שוויוני ודמוקרטי.

מגמה נוספת העולה מדו"ח זה נוגעת לגישתן של הרשויות לתופעת ההפרדה. נראה כי רשויות רבות - כשהבולטת שבהן היא עיריית ירושלים - תופסות את הציבור החרדי כמקשה אחת, ונקודת המוצא שלהן היא כי הציבור החרדי מעוניין בהפרדה. על כן, כל אירוע המיועד או מתקיים בשיתוף ציבור זה, מצריך הפרדה ללא עריכת בחינת דרישת הפרדה על פי התבחינים הקבועים בחוק. כך, בנוגע לפנייתנו בעניין יריד זכויות לתושבי ירושלים שפורסם כי יתקיים בהפרדה בין גברים לנשים, השיבה לנו עיריית ירושלים כי היריד יועד לתושבי המגזר החרדי בשכונת בית וגן והוא מתקיים בהפרדה לבקשת התושבים. מביקור שערכה נציגת המרכז ביריד נוכחנו לדעת, כי בפועל כלל לא הייתה הפרדה ביריד ובשעות שיועדו לנשים ביקרו במקום נשים וגברים כאחד. כאשר נשאלו מבקרים/ות ביריד האם היריד לא אמור היה להתקיים בהפרדה, הם/ן השיבו כי אינם/ן סבורים/ות שיש צורך בהפרדה ביריד מעין זה, ואף תמהו על עצם השאלה.

העלאת הנושא לסדר היום הציבורי הינה צעד משמעותי בדרך להתמודדות עם תופעת ההפרדה וההדרה. ואולם, אין להסתפק בגינויים שאין מאחוריהם פעולה ממשלתית תקיפה, שמטרתה מיגור התופעה. וועדת השרים לקידום מעמד האישה קיימה אומנם ישיבה מיוחדת בנושא ואף הקימה ועדה מיוחדת שתמליץ לממשלה כיצד לפעול נוכח התופעה, אולם מוקדם לדעת האם מאמצים אלה יישאו פרי.¹³ למיגור תופעת ההפרדה וההדרה דרושים צעדים ממשלתיים נחרצים, ארוכי טווח ומדיניות ברורה וקשיחה שתיצור תמריץ שלילי להצבת דרישות הפרדה ונקיטה בפעולות המדירות נשים. צעדים כאלה יכולים לכלול, הקמת מוקדי תלונות לנשים שנפגעו מהפרדה או הדרה ובירור מהיר של תלונות אלה, נקיטת צעדים משמעותיים ופוליטיים כנגד מבצעי ההפרדה או ההדרה, הפחתת מימון ציבורי לגופים אשר נוקטים פרקטיקות של הפרדה או הדרה, הדרכת עובדי ממשלה ועירייה בנוגע לאי החוקיות שבהפרדה ובהדרה והצורך לתת מענה תקיף במקרה שדרישה כזו מועלית. עד שלא תתגבש מדיניות ממשלתית ברורה, ויגובשו קווים אדומים בנושא, בצד הלחץ של פלגים חרדיים על מקבלי החלטות ופוליטיקאים, תמשיך תופעת ההפרדה להתרחב. פירוט של המלצות

13. אריק בנדר "תיאסר הדרת נשים מאירועים ממלכתיים" *המעריב* 13.12.11

המדיניות נמצאות בחלקו האחרון של הדו"ח.

מטרתו של הדו"ח הינה אפוא להשאיר את נושא הפרדה וההדרה של נשים על סדר היום הציבורי ולהצביע על מגמות בתחום, על ידי תיעוד תופעות הפרדה וההדרה במרחב הציבורי והדרך שבה היא מונהגת. מטרה נוספת של הדו"ח הינה להציע קווי מדיניות אשר יתאמו את אופייה של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית, ויעלו בקנה אחד עם הדין הישראלי והבינלאומי.

לסיום, הערה לגבי המילה "הדרה" עצמה. דו"ח זה משתמש בשני הביטויים, "הפרדה" ו"הדרה". בעוד שבביטוי הראשון נדמה כי אין צורך להרחיב, לא כך לגבי המילה "הדרה". עם התגברותו של השיח התקשורתי סביב נושא הפרדה בין גברים ונשים והדרת נשים כך רבו גם הקולות התמהים על עצם השימוש במילה "הדרה" ויש אף שמרבים להכריז שמאסו בה. "הדרה" הנה התרגום העברי למילה exclusion שהיא הרחקה, מניעה והוצאה של אנשים מגדר החברה הכללית. ניגודה הוא inclusion, הכללה, והשתייכות.¹⁴ נראה אם כן כי אין מתאימה מהמילה הדרה לתאר מצב בו הנשים מורחקות מן החברה, נמנעת מהם ההגעה והשהייה במרחב הציבורי והן מוצאות מגדר החברה הכללית על ידי הפרדתן, השתקתן, הצנעתן והחבאתן.

דוח זה מציג:

1. ממצאים מן השטח בעניין הפרדה בין נשים לגברים והדרת נשים. הממצאים מחולקים על פי סוג הפרדה או ההדרה לקטגוריות הבאות: הפרדה בין נשים וגברים במרחב הציבורי; איסור הופעת נשים ושירת נשים; הדרת נשים מתפקידים בצה"ל; העלמת נשים מהמרחב הציבורי; הצבת דרישות צניעות.
2. ניתוח של הדרישה הדתית היהודית להפרדה ומעמד האישה ביהדות. מטרתו של פרק זה היא לספק דרך פרשנות ראויה למקורות, המראה כי הדרישה להפרדה אינה נתמכת בהכרח במקורות היהודים.
3. ניתוח משפטי באשר לדרישת הפרדה בין נשים לגברים במרחב הציבורי על פי החוק הישראלי והחוק הבינלאומי.
4. המלצות כיצד להתמודד עם דרישות של הפרדה והדרה במרחב הציבורי מתוך מטרה לעגן מרחב ציבורי שוויוני ומשותף לכולם/ן, תוך כיבוד השונות, החירות, והחופש לדת ומדת לכל אחת ואחד.

א. ממצאים עובדתיים

הפרדה בין נשים וגברים במרחב הציבורי

הפרדה במקומות בהם ניתן שירות לציבור:

1. הפרדה באוטובוסים

■ פסק הדין בעניין ההפרדה המגדרית בתחבורה הציבורית (בג"ץ 746/07)¹⁵

ביום 05.01.11 נתן בית המשפט העליון את פסק דינו בעניין ההפרדה המגדרית בתחבורה הציבורית בעתירה שהגיש המרכז הרפורמי לדת ומדינה (מופיע בעתירה כמרכז לפלורליזם יהודי) ומספר נשים שנפגעו מן ההפרדה (בג"ץ 746/07 נעמי רגן נ' משרד התחבורה). בפסק דין ארוך ומנומק קבע בית המשפט העליון כי הסדר ההפרדה באוטובוסים שהיה קיים בעת הגשת העתירה **אינו חוקי**, וכי כל הסדר המחייב הפרדה בין נשים וגברים בתחבורה הציבורית אינו עולה עם הוראות החוק במדינת ישראל.

בית המשפט נתן תוקף מחייב לדו"ח הוועדה שהוקמה על ידי משרד התחבורה, אשר קבעה כי ההפרדה באוטובוסים אינה חוקית ואסרה על פרסום או הצגה של קווים כ"קווי מהדרין" (קווים בהם מונהגת הפרדה). כן קבע בית המשפט, כי באיזון בין זכותם של החרדים לחופש דת ולהגנה על רגשותיהם הדתיים לבין זכותן של נשים המתנגדות להפרדה לחופש מדת, לכבוד ולשוויון, גוברת זכותן של האחרונות. בהפרדה המגדרית הכפויה יש השפלה ופגיעה ישירה בליבת הזכות החוקתית לכבוד, שנעשתה ללא הסמכה חוקית.

בית המשפט קבע כי מדובר בניסיון פסול של קבוצה מסוימת לכפות פרקטיקה תרבותית מסוימת על כלל הציבור שכן "קווי המהדרין" אינם שייכים לאוכלוסייה החרדית. התחבורה הציבורית בישראל שייכת לחברה הישראלית כולה, היא חלק מהמרחב הציבורי השייך לכל קבוצות האוכלוסייה - אלה המעוניינות בהפרדה ואלה אשר אינן מעוניינות בה. לפיכך, ההפרדה הכפויה מהווה פגיעה קשה בשוויון ובכבוד.

בית המשפט הדגיש כי המדינה אינה יכולה להתנער מאחריותה למקרים של נוסעים כופים, או להטיל את האחריות על מפעילי התחבורה הציבורית. חובתה של המדינה היא גם חובה חיובית. על המדינה לפעול בכל האמצעים העומדים לרשותה - באמצעות פיקוח מנהלי על התחבורה הציבורית, וכן באמצעות הדין הפלילי - כדי להגן על זכויותיהם/ן החוקתיות של הנוסעים/ות.

בית המשפט ציין שקביעתו בדבר אי חוקיות הסדרי ההפרדה פותחת פתח לקבלת סעדים מתחומי המשפט השונים:

- הגשת תביעות לפיצוי לפי חוק איסור הפליה במוצרים, בשרותים ובכניסה למקומות בידור ומקומות ציבוריים, תשס"א-2000 (להלן: "חוק איסור הפליה") על ידי נשים שנפגעו מההפרדה באשר החרג הקבוע בחוק איסור הפליה המתיר בתנאים מסוימים הפרדה בין נשים וגברים אינו חל על הפרדה בתחבורה הציבורית.
- תביעה בגין עוולות נזיקיות אחרות ובגין פגיעה בזכויות חוקתיות.
- פעולה במישור הפלילי להגשת כתבי אישום כנגד נוסעים/ות אשר מפרים את תקנות התעבורה, האוסרות על נוסע/ת לנהוג באופן שיש בו כדי לגרום נזק או אי נוחות כלפי נוסע/ת אחר/ת.
- פעילות במישור המנהלי - בדוח הוועדה נקבע כי גילויים של כפייה או אלימות יקנו למפקח/ת על התעבורה עילה לשקול את ביטול הפעלתם של הקווים בהם אירעו גילויים אלה.

15. בג"ץ 746/07 נעמי רגן נ' משרד התחבורה טרם פורסם.

מבחינה מעשית הורה בית המשפט על הצבת שלטים באוטובוסים בקווים שתפקדו כקווים בהם הונהגה הפרדה, אשר ידגישו שלכל נוסעת ונוסע עומדת הזכות להתיישב במושב כרצונו/ו וכי כל הפרה של זכות זו היא בגדר עבירה פלילית. כן הורה בית המשפט לפרסם מודעות על ביטול הסדרי ההפרדה בעיתונות היומית והחרדית ועל מתן הדרכה מתאימה לנהגים, שתבהיר שחובתם להגן על זכויות הנוסעות.

ביחס לאפשרות להעלאת נוסעים/ות בדלת האחורית, כאמצעי להקל על נוסעים/ות המעוניינים/ות מרצונם/ן החופשי להתיישב באופן מופרד, קבע בית המשפט כי יש להנהיג תקופת בחינה נוספת של שנה (לאחר שתמה תקופת הבדיקה שנקבעה בדוח הועדה), במטרה לבדוק אם אפשרות זו אינה מובילה, הלכה למעשה, להפרדה כפויה. בית המשפט הורה על הגברת הפיקוח של משרד התחבורה על הקווים, על מנת לבחון האם יש הפרדה כפויה. בתום התקופה יוכל שר התחבורה לשוב ולשקול אם אכן ניתן להמשיך בפתיחת כל דלתות האוטובוסים לעליית נוסעים - וככל שהתשובה תהיה בחיוב, יוכל השר לשקול הרחבת הסדר זה לקווים נוספים. בית המשפט ציין כי פסק הדין יכול להיות רלבנטי גם לרכבת הקלה בירושלים וגם במקומות אחרים, דהיינו על פי פסק הדין, לא ניתן יהיה לייחד קרונות ברכבת הקלה בירושלים בהם תונהג הפרדה מגדרית. לאחר מתן פסק הדין המשיך המרכז הרפורמי לדת ומדינה לעקוב אחר יישמו ואכיפתו בכל הנוגע לקיומה של הפרדה, שילוט באוטובוסים, הנחיות לנהגים, פרסום הדו"ח באתר משרד התחבורה, פרסום של הקווים עצמם והשוואת תעריפים.

עם סיומה הקרב של שנת הבדיקה, ריכז המרכז הרפורמי לדת ומדינה את ממצאי הנסיעות שערך. ריכז הממצאים מלמד על כך שתופעת ההפרדה נמשכת במלוא עוזה: מתוך 101 נסיעות שבוצעו במהלך השנה בקווים השונים, ב- 65 מקרים העירו לאשה שישבה בחלק הקדמי או ניסתה לעלות מהדלת הקדמית. ההערות היו מצד הנוסעים או מצד הנהגים. 22 נסיעות מתוך מקרים אלה היו נסיעות בהן מילא הנהג תפקיד אקטיבי באכיפת ההפרדה או מקרים בהם הנוסעים לא הסתפקו בהערה ונקטו באלימות מילולית כלפי הנוסעת שלא צייתה לכללי ההפרדה.

בכוונת המרכז הרפורמי לדת ומדינה לפנות לשר התחבורה ולבקש ממנו, לאור נתונים אלה, להורות על סגירת הדלת האחורית לעליית נוסעים/ות, על מנת להשוות את מצבם של קווים אלה ליתר קווי התחבורה הציבורית במדינת ישראל.

■ שילוט באוטובוסים

מאז מתן פסק הדין עוקב המרכז אחר הימצאותו של שילוט באוטובוסים המורה על הפרדה. במסגרת זו פנה המרכז למשרד התחבורה בעניינם של מספר לא מבוטל של קווים בהם נתלו שלטים, כמצוות בית המשפט, המורים כי אין לכפות על נוסע/ת ישיבה בהפרדה, אולם שלטים אלו הוסרו (השילוט באוטובוסים הנו בדמות מדבקות אותן קל מאוד להסיר). פניות של נוסעות לנהגים באוטובוסים האמורים בנוגע להעדרו של שילוט נענו בתשובות מתחמקות כגון - אין לכך חשיבות, או - איני יכול לעשות דבר בנושא. ככל הידוע לנו, מדובר בבעיה מתמשכת שטרם נמצא לה פתרון.

■ קבלת מידע על קווים באתר אגד

קווים אשר היו ידועים בעבר כ"קווי מהדרין" אינם מפורסמים באתר האינטרנט של חברת אגד באופן שמאפשר יידוע של הציבור הכללי בנוגע לקיומם. כך למשל, חיפוש אחר קו אוטובוס המחבר בין ירושלים וערד מעלה כי לא קיים קו ישיר המחבר בין הערים, זאת למרות קיומו של קו 554, קו ישיר המחבר בין הערים, אשר הוגדר בעבר כקו מהדרין. נראה כי שורש הבעיה הוא בכך שהחיפוש האוטומטי באתר נערך בין תחנות מרכזיות

בערים ואילו קווים אלה אינם יוצאים ככלל מתחנות מרכזיות, להבדיל מקווים "רגילים" שתמיד יוצאים מתחנות מרכזיות. רק מי שמודע/ת לקיומו של הקו יכול/ה לקבל פרטים אודותיו על ידי הקלדת מספר הקו באופן מכוון. באתר אגד בשפה האנגלית מוגדרים עדיין הקווים כ"קווי מהדרין". התוצאה היא שקווים אלה, המציעים נסיעה מהירה וזולה משמעותית מקווים אחרים, נותרים קווים המשרתים בעיקר את המגזר החרדי המודע לקיומם, ולא את כלל הציבור. זאת בניגוד גמור לפסק הדין שקבע שקווים אלה אינם שייכים לציבור החרדי, אלא לחברה הישראלית כולה. ממשרד התחבורה נמסר לנו כי אגד עובדים על הקמתו של אתר חדש אשר ייתן, בין השאר, מענה לבעיות אלה, אולם לא נמסר לנו מתי תסתיים העבודה על האתר החדש.

■ התנהגות נהגים

על אף מתן פסק הדין, נתקבלו בשנה האחרונה במשרדי המרכז הרפורמי לדת ומדינה תלונות אודות התנהגות בלתי נאותה של נהגים, אשר סירבו להגן על זכותן של נוסעות לשבת בכל מקום שירצו ואף פעלו באופן אקטיבי לאכיפת הפרדה, בניגוד גמור לפסק הדין. כמו כן התברר כי הייתה קיימת בעיה בהנחיות שהעבירה אגד לנהגים. כך, למשל, מתלונות שהגיעו אלינו עלה כי הנהגים תודרכו שלא להתערב בוויכוחים בין הנוסעים/ות, הנחיה המנוגדת לפסק הדין. אנו הבהרנו לחברות האוטובוסים כי עליהן להנחות את הנהגים להתערב באופן אקטיבי לטובת הנוסעת במקרה של ויכוח בין נוסעים/ות באשר למקום הישיבה או לעלייה מהדלת הקדמית. להלן חלק מהמקרים אשר הגיעו לידיעת המרכז. במקרים אלו סייע המרכז לנשים להגיש תלונה רשמית כנגד הנהגים ובחלק מהמקרים אף להגיש תביעות אזרחיות לפי חוק איסור הפליה.

קו 40 אגד:

ביום 28.03.11 ביקשה אישה לעלות על קו 40 בשדרות גולדה מאיר בירושלים. נהג האוטובוס סרב להעלות אותה מהדלת הקדמית והחל לנסוע ולהתקדם מהתחנה כך שרק הדלת האחורית תהיה פתוחה והאישה תוכל לעלות לאוטובוס דרכה. למרות כעסה הרב ותחושת ההשפלה והעלבון על שנקבע עבורה כיצד תעלה לאוטובוס, נאלצה האישה לעלות לאוטובוס מהדלת האחורית על מנת להגיע בזמן למקום מבוקשה. במקרה אחר, באותו קו ועם אותו הנהג, עלתה אותה אישה לאוטובוס מהדלת הקדמית ונעמדה ליד הנהג. נוסע שישב בשורה הראשונה החל לומר לה כי היא צריכה לשבת בחלק האחורי של האוטובוס, וכי מדובר בקו מהדרין. האישה ענתה לו כי ידוע לה שעל פי פסיקת בית המשפט העליון, וכן על פי המדבקה שהייתה באוטובוס, אסור לו לומר לה היכן לשבת וזכותה לשבת בחלק הקדמי. הנוסע החל לצעוק על האישה, בעוד היא חוזרת ואומרת שהוא אינו יכול לקבוע לה היכן לשבת. אותו נוסע טען כי הוא ילמד אותה היכן היא צריכה לשבת, והחל לקום מכיסאו מתוך כוונה לגרום לה לעבור מקום בניגוד לרצונה. בשלב זה, נזעק אחד הנוסעים להגן על האישה, והתפתח קרב צעקות בחלקו הקדמי של האוטובוס, בסמוך לנהג. לאחר מספר תחנות, כשהתפנה מקום ישיבה סמוך למושב הנהג, התיישבה בו האישה. כל אותו הזמן לא התערב הנהג בנעשה. הנוסעת פנתה לאגד אך תלונותיה נדחו. היא הגישה תביעה כנגד הנהג וכנגד אגד על פי חוק איסור הפליה.

קו 497 אגד:

ביום 4.10.11 עלתה אישה על אוטובוס אגד מספר 497 בתחנה אחרי היציאה מרמת בית שמש לכיוון בני ברק, והתיישבה בחלק הקדמי של האוטובוס. לאחר מספר דקות, החלו מספר נוסעים לבקש ממנה לעבור לחלק האחורי, בטענה שזה אוטובוס מהדרין. האישה ענתה להם שהיא לא רוצה לשבת מאחור והאוטובוס הזה הוא לא קו מהדרין. שני נוסעים קמו ובאו לעברה, אחד מהם התחיל לצעוק ולבכות שכואב לו הלב ושהוא

שילם על האוטובוס הזה מדמו ובאים והורסים להם את זה וזו הסיבה שהילדים שלו לא יכולים לעלות על האוטובוס. כל זאת נאמר מול כל הנוסעים, סמוך מאד לנהג, ותוך כדי צעקות. מספר נוסעים אמרו לאישה שהיא זאת שגורמת לו לכאב הנורא ולכן עליה לעבור לאחור. האישה ניסתה להגיד לנוסעים להפסיק לצעוק עליה וכי זו לא ההלכה, אבל הצעקות נמשכו. בשלב מסוים כאשר מצאה עצמה האישה חוששת לשלומה, היא החלה לבכות, ובתחושה קשה של בושה ועלבון נאלצה לעבור לאחור.

כל משך הנסיעה נהג האוטובוס לא עשה דבר כדי להגן על הנוסעת מפני זעמם של הנוסעים ולהבהיר להם שיש לה זכות לשבת בחלק הקדמי של האוטובוס. רק כאשר אחד הנוסעים התחיל להוריד את המדבקה המורה שלכל נוסעת ונוסע הזכות לשבת היכן שת/ירצה, ביקש הנהג מאותו נוסע "תפסיק להוציא את הכעס שלך על האוטובוס, האוטובוס לא קשור". הנוסעת הגישה תלונה לאגד ולמשרד התחבורה.

קו 56 אגד:

ביום 18.09.11 עלו גבר ואישה על אוטובוס אגד מספר 56 ברמת שלמה לכיוון מרכז העיר ירושלים. בתחילת הנסיעה ניגש אל השניים בחור חרדי צעיר ודרש מהאישה לעבור לחלק האחורי של האוטובוס. האישה סירבה והנוסע המשיך להציק לשניים ללא הפסקה. בשלב זה ביקש הגבר מהנהג שיעיר לנוסע ויבהיר לו כי לנוסעים/ות באוטובוס יש את הזכות לשבת בכל מקום פנוי אך הנהג סרב.

משראה הנוסע שצעקותיו לא מובילות למטרה הרצויה הוא ירד מהאוטובוס, חסם אותו בגופו ומנע ממנו להמשיך לנסוע, תוך כדי צעקות מתמשכות. הנהג שוב לא עשה דבר, המתין מספר דקות שהבחור יפסיק לחסום את האוטובוס ואף הסכים להעלות אותו בחזרה לאוטובוס. לאחר שהמשיכה הנסיעה, תלש הנוסע בהפגנתיות את המדבקה המורה כי לכל נוסעת ונוסע הזכות לשבת בכל מקום באוטובוס. הנוסעים/ות ביקשו מן הנהג כי יעיר לנוסע על כך אבל הוא סרב. האישה הגישה תלונה לאגד ולמשרד התחבורה.

מקרה נוסף ארע בקו 56 כחודש לאחר מכן. ביום 3.10.11, עלתה אישה על אוטובוס אגד מספר 56 ברמת שלמה לכיוון מרכז העיר. האוטובוס היה ריק והיא התיישבה בחלק הקדמי. לאחר מספר תחנות החל האוטובוס להתמלא ואז פנו לאישה שתי נוסעות חרדיות וביקשו שתעבור לחלק האחורי. משלא עברה האישה לחלק האחורי פנה אליה נוסע חרדי וביקש גם הוא שתעבור לאחור. כשסירבה הוא דרש שתשאל את הנהג. הנוסעת פנתה לנהג ושאלה אותו האם עליה לעבור לאחור. הנהג השיב: "זהו קו מהדרין". זאת על אף שהנוסעת הפנתה את תשומת לבו למדבקה האומרת שלכל נוסעת ונוסע הזכות לשבת בכל מקום פנוי. בתגובה הצביע הנהג על יתר הנוסעים באוטובוס שישבו בהפרדה ואמר "תשאלו את כולם, פה זה קו מהדרין". האישה הגישה תלונה לאגד ולמשרד התחבורה וכן הגישה תביעה על פי חוק איסור הפליה.

קו 451 של אגד:

ביום 16.12.11 עלתה טניה רוזנבליט על קו 451 מאשדוד לשכונת גבעת שאול בירושלים. נוסעים חרדים גידפו את טניה ודרשו ממנה לעבור לחלקו האחורי של האוטובוס. משסירבה, עיכבו הנוסעים החרדים את האוטובוס. שוטר שהוזעק למקום על ידי הנהג ניסה אף הוא לשדל אותה לעבור לאחור. מאחר שהתמידה בסירובה יצא הנהג לדרך.¹⁶ כך מתארת טניה רוזנבליט עצמה את שאירע לאחר שעלתה לאוטובוס והתיישבה מאחורי הנהג, בטור שכתבה באתר ynet¹⁷:

16. רויטל בלומנפלד "נוסעת סירבה לעבור לשבת מאחור, חרדים עצרו את הנסיעה" הארץ Online 18.12.11
<http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1593978>

17. טניה רוזנבליט "ואז בא שוטר וביקש שאעבור לספסל האחורי" ynet - דעות 18.12.11
<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4162870,00.html>

"אחד הנוסעים לא היה מוכן לשבת ונשאר על גרם המדרגות ליד הנהג במשך כל הנסיעה, אך היה נוסע אחר שהחליט לעשות המולה. הוא מנע מהנהג לסגור את הדלת וקרא לחבריו, שהגיעו והתגודדו מסביב לאוטובוס... הם היו כ-20 חבר'ה, דיברו בידיש ומהר מאוד נראה שהתארגנה שם הפגנה קטנה בדרישה שהאוטובוס הזה הוא שלהם, בהסכם עם חברת אגד, וכי מי שיעלה עליו יחוייב למלא אחר דרישות הקהילה. הם חזרו על הטענה הזו מספר פעמים גם בעברית, למרות שהנהג ניסה להסביר להם שזהו קו אגד רגיל, ולא מוגדר כ"כשר".

... אף אחד מהם לא טרח לפנות אלי ולבקש ממני את מה שנראה בעיניהם כל כך הגיוני - שאעבור לשבת מאחורה. הם הסתפקו בלהצביע ולקרוא לי בשמות ולהתרעם על כך שחברת אגד לא מגנה על זכויותיהם...

הנהג, שראה שלא יוכל להמשיך בנסיעה, קרא למטרה. כאשר השוטר הגיע, הוא החליף מספר מילים עם הנהג, דיבר ארוכות עם מארגן המחאה הספונטנית ואז עלה לאוטובוס כדי לשאול אותי אם אני מוכנה לכבד אותם ולעבור לשבת בחלקו האחורי של האוטובוס. הוא חזר על השאלה פעמיים... עניתי לו שכיבדתי אותם מספיק בלבוש הצנוע שלי ושאני לא יכולה להשפיל את עצמי כדי לכבד מישהו אחר... איך ייתכן שגבר ירגיש בימנו שאשה לא ראויה לשבת מלפניו? למה ירגיש אם אמו, אחותו ובתו יזכו לכזה זלזול?"

באגד גינו את המקרה והביעו צער על כך שמדובר בתופעה שהולכת ומחמירה. כמו כן הוסיפו כי הנחיות אגד הן כי "אין ליצור או לאפשר שום הפרדה באוטובוס אלא וזו וולנטרית, שכל אדם יושב היכן שהוא חפץ".¹⁸ שר התחבורה הורה לחקור את פרטי המקרה.¹⁹

קו 11 סופרבוס:

ביום 22.9.11 עלתה א', תלמידת תיכון, על אוטובוס מספר 11 בבית שמש יחד עם מספר חברות ללימודים, בדרכה הביתה. קבוצת הבנות עלתה והתיישבה בחלקו הקדמי של האוטובוס. לאחר זמן מה, עלו לאוטובוס שני גברים חרדים וכיוון שלא היה מקום ישיבה בחלק הקדמי נעמדו ליד הבנות. בשלב זה, פנה נהג האוטובוס לא' וביקש ממנה ומחברותיה לעבור לחלק האחורי של האוטובוס, כדי ששני הגברים החרדים יוכלו לשבת בחלק הקדמי. למרות שחשו השפלה וכעס על הבקשה, א' וחברותיה לא הרגישו שביכולתן לסרב לבקשה מפורשת של הנהג, ולכן עברו לאחור. כך מתארת זאת א' בתביעה שהגישה לבית המשפט לתביעות קטנות בבית שמש על פי חוק איסור הפליה:

"קשה לתאר את תחושת ההשפלה, הכעס והעלבון שחשתי אחרי הנסיעה. כל שביקשתי הוא לבחור את מקום הישיבה באוטובוס מרצוני. איני מוכנה להשלים עם כך שנהג של חברת תחבורה ציבורית שולח אותי לשבת מאחור, בירכתי האוטובוס, רק על מנת לפנות מקום לגבר בקדמת האוטובוס". באותו יום פנו א' ואמה לחברת סופרבוס בתלונה טלפונית בה נמסר להן שיערך בירור עם הנהג.

■ פסיקת פיצויים בבית משפט לתביעות קטנות על הפרדה באוטובוסים

ביום 09.02.11 בשעה 9:00 עלתה אישה על קו מס 319 של חברת אגד ברחובות. כשראה נהג האוטובוס שהאישה מתכוננת לשבת בחלקו הקדמי של האוטובוס הוא אמר נחרצות שעליה לשבת מאחור. האישה ענתה שקיימת

18. רויטל בלומנפלה, לעיל ה" ש 16.

19. גיא קוצוביץ' "משרד התחבורה: אסור להפריד נשים וגברים באוטובוס" גלובס 18.12.11 <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000707507>

פסיקה של בג"ץ שקבעה שהפרדה אינה חוקית. הנהג השיב ש"זה לא מעניין אותנו" ושבת המשפט פסק כך "משום שהחילונים שונאים את החרדים". הנהג הוסיף שמה שקובע זה רצון הציבור והציבור קבע שזה קו מהדרין. האישה הבהירה לו שהיא אישה דתייה ושגם היא חלק מהציבור אבל היא מעוניינת לשבת בחלק הקדמי של האוטובוס. למשמע דברים אלה הגיב הנהג בבוז.

כששאלה האישה על היעדרו של השלט המורה כי כל נוסע/ת יכול/ה לבחור היכן לשבת באוטובוס השיב הנהג כי משום שמדובר בקו מהדרין אין צורך בשלט כזה. יובהר כי פרט לאותה אישה ישבו כל הנשים בחלקו האחורי של האוטובוס. שני נוסעים מנוסעי האוטובוס העירו לאישה כי היא אינה רשאית לשבת בקדמת האוטובוס ומשסירבה לעבור אמרו לה שהיא "פורצת את הגדר".

הנוסעת הגישה תביעה כנגד הנהג וכנגד אגד לבית המשפט לתביעות קטנות בראשון לציון על פי חוק איסור הפליה, בסיוע המרכז. בפסק הדין קיבל השופט את התביעה וקבע כי מדובר בהפליה חמורה על רקע מין העומדת בניגוד לחוק. כמו כן קבע השופט כי הן הנהג והן חברת אגד נושאים באחריות להתנהגות המפלה, משום שלא היה באוטובוס שלט המורה שלכל נוסעת ונוסע הזכות לשבת בכל מקום; משום שאגד לא הוכיחה שהביאה לידיעת הנהג את ההנחיות שהוצאו בעקבות פסיקת בית המשפט העליון לפיהן לנשים זכות לשבת בכל מקום; וגם משום שאגד הינה המעביד של הנהג ועל כן אחראית להתנהגותו. לתובעת נפסקו פיצויים בסכום של 3,500 ש"ח, וכן הוצאות משפט בסך 500 ש"ח.

■ מודעות הקוראות להפרדה באוטובוסים

במהלך חודש דצמבר 2011 נתלו בשכונות חרדיות ברחבי ירושלים מודעות אשר מתריעות כי "נמשך ההסדר בקווי המהדרין שגברים עולים מקדימה/ ונשים עולות בדלת השנייה/ ויושבות בחלק הפנימי/ ולעורר בדרכי נועם". כן נכתב במודעות כי "באם הנהג מסרב .. לפתוח שתי דלתות יש להגיש תלונה בחברת אגד ובמשרד התחבורה". בנוסף, פורסמו מודעות על לוחות מודעות ועל תחנות אוטובוס בנוגע לקו חדש, קו 422, וזו לשונן:

קו 422 מהדרין

מכתב קודש מרבנו מרן
רבן יוסף שלו אלישיב שליט"א
מדברי מרן:

זה לא גדר או חומרה, אלא העמדת הדת על תלה

...

גברים מקדימה – נשים פנימה

אנו פנינו בעניין לראש עיריית ירושלים וליועץ המשפטי לעירייה. בפנייתנו ציינו כי המודעות כוללות אמירות העומדות בניגוד גמור לפסק דינו של בית המשפט העליון אשר קבע כי הפרדה כפויה בין נשים וגברים בתחבורה הציבורית היא בלתי חוקית. על אף פסק הדין המפורש של בית המשפט העליון, במגזר החרדי נמשך מסע שכנוע להותיר את הפרדה המגדרית על כנה בקווי התחבורה הציבורית. מודעות אלה הן חלק מתופעה זו, שיש בה כדי להטעות את הציבור בנוגע להסדר החוקי הקיים. בפנייתנו הדגשנו כי תליית מודעות ברחבי העיר חייבת את אישורה של העירייה וכי לעירייה קיימת סמכות פיקוח על מודעות הנתלות בתחום שיפוטה ואת הסמכות לאסור את הצגתן. כמובן כי אם נתבקש היתר לתליית המודעות היה על העירייה לסרב לתתו נוכח העובדה שהמודעות כוללות הצהרות בלתי חוקיות. אם נתלו המודעות מבלי לבקש היתר הרי שעל העירייה לפעול מיידית להסרתן.

בתגובה מסרה לנו עיריית ירושלים כי ככל שהמודעות נתלו ללא היתר יטפל בכך הפיקוח העירוני, אם על ידי נתינת דו"חות ואם על ידי הסרת המודעות. בכל הנוגע לטענות המהותיות שהועלו במכתבנו נטען בעירייה כי לא ברור כי תוכנן של המודעות עומד בניגוד לפסיקת בג"ץ בעניין. זאת משום שהמודעה נוגעת לפתיחת הדלת האחורית של האוטובוס אותה הורה בית המשפט כי יש להמשיך ולפתוח, למשך תקופת מבחן של שנה. אנו פנינו שוב לעירייה והעמדנו אותה על טעותה בכל הנוגע לפרשנותו של פסק הדין, והדגשנו כי המודעה חוטאת למצב החוקי כפי שנקבע בפסק הדין ומטעה את הציבור פעמיים - הן בציון המונח הפסול "קו מהדרין" והן בציון המפורש שהדלת האחורית מיועדת רק לנשים, ולא לכל נוסע/ת שיבחר/תבחר לעלות מהדלת האחורית.

מתשובה נוספת של עיריית ירושלים עלה כי אכן המודעות נתלו ללא היתר ולכן ניתנה הנחייה לכסות את המודעות. לא נתקבלה כל התייחסות נוספת לעניין הטענות המהותיות הנוגעות לפסק הדין. במענה למכתבנו בנוגע לקו 422, השיבה העירייה כי היא פועלת להסרת השלטים שנתלו ללא היתר.

■ קווים בהם התקיימו נסיעות בהפרדה לאחר מתן פסק הדין

הפרדה בקווים המובילים לכותל בחול המועד פסח 2011:

לקראת חול המועד פסח 2011 נתלו ברחבי ירושלים מודעות בזו הלשון:

"בשורה משמחת מאד

הקווים הנוסעים לכותל המערבי - 1,2,3 בימי חוה"מ הן בהלוך והן בחזור

יהיו במתכונת מהדרין*

גברים: עולים מהדלת הקדמית, ויושבים בחלק הקדמי,

נשים: עולות מהדלת השנייה, ויושבות בחלקו הפנימי (ומשלמות בירידתן מהאוטובוס)

חשוב מאד: שהנשים תצטיידנה בכרטיס מעבר או כרטיסיה או חופשי הודשי, כדי שיוכלו לעלות מהדלת השנייה ולא יצטרכו לעבור בין הגברים.

רוב הנהגים פותחים דלת שנייה ולכן נהג שלא פתח דלת שנייה נבקש ממנו באדיבות.

זכרו: בדינו הדבר!!"

פרט לכך שהסדר הפרדה זה נקבע לאחר מתן פסק הדין אשר קבע כי חל איסור על כפיית הסדרי הפרדה בעלייה ובישיבה באוטובוס, הקווים אשר מוזכרים במודעה לא נכללו ברשימת הקווים עליהם הוסכם כי תותר בהם עליית נוסעים/ות בדלת האחורית בתקופת הבדיקה שקבעה הועדה לבדיקת הסדרי ההסעה בתחבורה הציבורית, ולכן אף אם יש נוסעים/ות המבקשים/ות זאת אין לפתוח בקווים אלה את הדלת האחורית כלל.

מאגד נמסר לנו בתגובה כי ההתארגנות והמודעות אינן על דעתה של אגד ולא נעשו תוך שיתוף פעולה עמה. כמו כן נמסר לנו כי פתיחת הדלתות האחוריות באוטובוסים מבוצעת בקווי שירות נוספים בירושלים בגין הצפיפות הרבה במהלך חג הפסח וללא קשר לציבור החרדי או לדרישות להפרדה.

הפרדה בקווים באשדוד במהלך חג השבועות:

ביום 21.6.11 התפרסמה בעתון "הארץ" ידיעה, לפיה ביום 4.6.11 פורסמה במקומון החרדי "פותרים שבוע" באשדוד מודעה, הנושאת את לוגו חברת אגד בה צוינו הסדרי הנסיעה באוטובוסים בחג השבועות:²⁰

20. יאיר אטינגר "חרף עמדת בג"ץ: מודעה של אגד הבטיחה לאכוף את ההפרדה בקווים" הארץ Online 11.06.2011
<http://www.haaretz.co.il/news/law/1.1177866>

"האוטובוסים מהשעה 14.15 עד 15.30 יצאו מכמה מוקדים מתמלא ונוסע, עם שני אוטובוסים צמודים אחד למשפחות ואחד לגברים בלבד בליווי פקח צמוד במקום !!! ... בזמן זה נא להמנע מלהתקשר אלי, אלא לפנות לפקח במקום חיים זאב מלאך..."

באשר להסדרי הסעה במוצאי חג השבועות, צוינו המוקדים מהם יצאו אוטובוסים לאשדוד, בין היתר "מירמיהו 7 לגברים בלבד בין 21.45-24.00" (ההדגשות הוספו). תגובת אגד שהובאה בידיעה הייתה שהפרסום הינו זיוף שנעשה שלא בידיעת אגד, תוך שימוש שלא כדין בלוגו החברה והיא מתכוונת לנקוט בכל האמצעים העומדים לרשותה כדי למנוע הישנות מקרים כאלה. עוד צוין כי בפועל אכן נסעו בקווים אלה גברים בלבד משום שלא היה ביקוש מצד נשים.

הפרדה בקווים לכותל בחול המועד סוכות 2011:

בחול המועד סוכות 2011, בסמוך לרחבת הכותל המערבי באזור העלייה לקווים 1 ו-2, ניצבו סדרנים לבושים וסטים זוהרים ובידיהם מגאפונים. הסדרנים שבו והודיעו כי על הגברים לעלות לאוטובוס מקדימה ועל הנשים לעלות מאחורה. לצד הסדרנים אשר פעלו מטעם חברת "צוות 5" היו אף פקחים מטעם אגד. פקחים אלה עמדו לצד הדלתות הקדמיות והאחוריות של האוטובוסים וכיוונו את הנשים לעלות בדלת האחורית ואת הגברים בדלת הקדמית. על-פי שיחה שנערכה בין ענת הופמן - ראש המרכז הרפורמי לדת ומדינה - עם ניצב ניסו שחם, מפקד מחוז ירושלים, התחייבה המשטרה לפעול באופן מיידי להפסקת פעולת הסדרנים והפקחים.

הפרדה באוטובוסים המובילים לטקס עלייה לקבר הנביא שמואל:

בעיתון הארץ פורסם ביום 02.06.11 כי משרד הדתות, בשיתוף עם המנהל האזרחי בשטחים, ארגנו את אירוע העלייה לקבר הנביא שמואל בהפרדה מלאה בין נשים לגברים. ההפרדה החלה כבר מן האוטובוסים אשר הובילו למקום, בהם התקיימה הפרדה, והמשיכה לשבילי הגישה ומתחם הקבר עצמו.²¹

2. הפרדה בתחנות להנפקת רב-קו

לקראת הפעלתה של הרכבת הקלה על ידי חברת סיטיפס הוצבו ברחבי ירושלים עמדות להנפקת כרטיסי רב קו, כרטיס אישי חכם. חברת סיטיפס הינה זכיינית הרכבת הקלה, והיא מנפיקה כרטיסי רב קו, שרק באמצעותם ניתן יהיה לנסוע ברכבת הקלה.

ביום 5.7.11 עבר זוג חרדי ברחוב יעקב מאיר בירושלים. משגילו בני הזוג כי במקום הוצבו שתי עמדות להנפקת כרטיסי רב קו, ביקשו השניים להנפיק כרטיס ונעמדו בתור. כשהגיע תורו של הגבר הונפק עבורו כרטיס, אולם כאשר אשתו ביקשה להנפיק כרטיס, היא נענתה **שבעמדות אלה לא ניתן שירות לנשים** ועליה לפנות לעמדת הנשים ברחוב ראשית חכמה הסמוך. האישה אכן פנתה לרחוב ראשית חכמה, שם הוצבה עמדה אחת בלבד ולאחר המתנה ממושכת בתור זכתה לקבל את כרטיס הרב קו.

כך סיפרה האישה בפנייתה: "קשה לתאר את תחושת ההשפלה, הכעס והעלבון שחשתי אחרי חוויה קשה זו. אני מוכנה לכבד את מנהגי הדת של אחרים, ובלבד שיכבדו אותי. אדגיש שאני אישה חרדית, אולם אני מוכנה לכך שיסרבו להעניק לי שירות ציבורי רק בשל היותי אישה". בעקבות פנייתנו בנושא למשרד התחבורה הנחה משרד התחבורה את חברת סיטיפס להפסיק הנפקת כרטיסים תוך הפרדה בין נשים וגברים.

21. ניר חסון "גברים ונשים הופרדו בטקס העלייה לקבר הנביא שמואל" הארץ Online 02.06.11
<http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1175918>

נוסף על פנייתנו למשרד התחבורה הגישה האישה תביעה לפי חוק איסור הפליה לבית המשפט לתביעות קטנות. תביעה תלויה ועומדת בפני בית המשפט.

3. הפרדה במוניות שירות בין ירושלים לבני ברק

ביום 03.07.11 פורסם באתר חדו"ש כי קיימת הפרדה במוניות שירות בין ירושלים ובני ברק.²² בכתבה מתואר סיפורו של גבר אשר עלה שבוע קודם לכן על מונית בתחנת מחלף בר אילן לכיוון ירושלים. הגבר הורד מן המונית לאחר תחנה אחת משום שהנשים שישבו מאחור סרבו שישב לידן.

4. כוונה להקצאת קרון נפרד ברכבת הקלה

לקראת פתיחתה של הרכבת הקלה בירושלים פורסם באתר האינטרנט של עיתון מעריב nrg מעריב ביום 04.06.11 כי החרדים דורשים שברכבת יהיו "קרונות מהדרין" בהם תתקיים הפרדה בין נשים וגברים. נכון לכתיבת שורות אלה לא מתקיימת הפרדה בין גברים ונשים באף אחד מקרונות הרכבת.²³

5. אישה נתבקשה על ידי מתפללים לעבור קרון בזמן נסיעה ברכבת ישראל

כתבת חדשות ערוץ 10 אשר נסעה ברכבת ישראל בקו שבין בית שמש לתל אביב נתבקשה לעבור קרון על ידי מספר גברים שהתפללו בקרון. בחדשות 10 דווח כי אין מדובר באירוע חד פעמי וכי לידיהם הגיעו מספר תלונות דומות. בהנהלת הרכבת הבהירו בתגובה כי "קרונות הרכבת הם כלי תחבורה בלבד" וקראו לכל אישה אשר מוצאת עצמה בסיטואציה דומה ומתבקשת לעבור קרון לקרוא לפקה".²⁴

6. הפרדה בטיסות של חברת סאנדור

ביום 17.3.11 פורסמה בתכנית הטלוויזיה "תכנית חסכון" בערוץ 2 כתבה לפיה חברת סאנדור מפעילה טיסות בהן מונהגת הפרדה מוחלטת בין נשים וגברים בסידורי הישיבה במטוס.²⁵ בכתבה צוטט נוסע שטס בטיסת סאנדור מפולין לישראל וגילה מיד לפני עלייתו למטוס כי מדובר בטיסה בהפרדה. אותו נוסע סיפר שבפתח הטרמינל נעמד אחד ממארגני הטיסה וציין שהטיסה היא "במתכונת מהדרין", דהיינו הנשים יעלו ראשונות וישבו בחלק האחורי של המטוס ולאחר מכן יעלו הגברים וישבו בחלק הקדמי. כתוצאה מהפרדה כפויה זו לא יכול היה אותו נוסע לשבת ליד אשתו במהלך הטיסה. אותו נוסע, שהיה ככל הנראה חרדי, ציין שיש נוסעים חרדים נוספים שמתנגדים להפרדה אולם חוששים להביע את התנגדותם וכך נמשכת לה הפרדה באין מפריע. בכתבה צוטט שירות הלקוחות של סאנדור שציין כי יש סוכנויות נסיעות חרדיות שרוכשות מקומות במטוס או שוכרות את המטוס ואז מתקיימת הפרדה בין נשים וגברים. בנוגע לאותה נסיעה ספציפית הגיבה סאנדור שמדובר בטיסת שכר שחכר סיטונאי תיירות שהיה אחראי גם לסידורי הישיבה. בשיחה עם מנכ"ל סאן-דור בצלאל קרבט הוא הביע בפנינו עמדה דומה וטען כי כשחברת סאן-דור מחכירה את המטוס לסיטונאי הוא יכול לארגן בה את סידורי הישיבה כרצונו. לעומת עמדתו של מנכ"ל סאן-דור, משרד התחבורה השיב לנו כי לאור פסק הדין בעניין האוטובוסים אין

22. "אחרי האוטובוסים: הפרדה גם במוניות השירות" <http://bit.ly/ABf6dr>

23. עוז רוזנברג "י-ם: החרדים דורשים הפרדה בין גברים לנשים ברכבת הקלה" nrg מעריב 04.06.11 <http://www.nrg.co.il/online/54/ART2/247/382.html>

24. עידן רוט ואנה בורד "צפו: מתפללים מבקשים מאישה לעבור קרון בזמן נסיעת רכבת" nana10 22.12.11 <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=854585&sid=126>

25. לירן דנש "גם במטוסים: קווי הפרדה החרדיים" החדשות 2 17.03.11 <http://reshet.ynet.co.il/%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%95%D7%AA/News/Economics/Consumers/Article,64747.aspx>

להתיר הפרדה כפויה בין נוסעים/ות בטיסות וכי "באם תתקיימנה טיסות בהן תיושם מדיניות של הפרדה כפויה בין נוסעים על בסיס מגדרי, ישקול משרד התחבורה והבטיחות את צעדיו, בכדי למגר מדיניות פסולה זו."

7. הפרדה במרפאות קופת חולים

קופת חולים כללית בבית שמש

ביום 25.3.11 פורסמה בעיתון המבשר ידיעה לפיה נחנכו מרפאות "מהדרין" של קופת חולים כללית בבית שמש, מרפאה אחת המיועדת לגברים ומרפאה שנייה המיועדת לנשים.²⁶ לפי הידיעה, לאור בקשת רבני העיר, ניתנים השירותים במרפאות אלה בהפרדה מלאה. חיפוש קצר באתר האינטרנט של קופת חולים כללית מעלה, כי השירותים הניתנים לנשים במסגרת מרפאת המהדרין נשים, מצומצמים יותר מהשירותים הניתנים במסגרת מרפאת המהדרין גברים.

אנו פנינו בעניין לקופת חולים כללית אשר השיבה לנו באמצעות היועץ המשפטי של הקופה, כי הקמת המרפאות אשר עונות "על דרישות הצניעות וההפרדה" הנהוגות במגזר החרדי, נעשתה לאור בקשה שהופנתה מציבור רחב בקרב המגזר החרדי. לטעמו של היועץ המשפטי של הקופה, ההפרדה אינה פוגעת בנשים אלא נעשית מתוך כבוד לציבור החרדי המעוניין בשירותי רפואה נפרדים וכי דווקא גישה אשר אינה מעוניינת בהפרדה היא הגישה הכופה.

עוד נטען על ידי הכללית, כי פסק הדין בעניין האוטובוסים אינו חל בעניינן של מרפאות, וכי בעיר פועלות מרפאות רבות אחרות בהן ניתן לקבל שירות ללא הפרדה ועל כן לא מתקיימת פגיעה בשוויון. כן נטען כי משום שמדובר בטיפול רפואי, הכרוך מעצם טבעו בחשיפה אישית ופיסית, יש לפעול ברגישות כלפי הפרט ולהתחשב "במידת האפשר, בבקשותיו ביחס לצנעת גופו ואמונתו" (זאת על אף שדובר בהפרדה המתקיימת בחדרי ההמתנה). בהתבטאויות בתקשורת ציינו נציגי הקופה שמטרתם היא להנגיש את שירותי הרפואה לאוכלוסיות שונות, ולכן נענו לדרישת ההפרדה של החרדים בבית שמש.

אנו השבנו לקופת חולים כללית והדגשנו כי גם אם קיימות בעיר מרפאות אחרות ללא הפרדה, אין הדבר מכשיר קיומה של הפרדה במרפאה. כן הדגשנו כי המגזר החרדי אינו עשוי מקשה אחת ורבים מהמשתתפים/ות אליו מתנגדים/ות להפרדה, וכי אם מועלית דרישה בלתי חוקית להפרדה, על הקופה להבהיר למבקשים/ות כי אין באפשרותם להיענות לדרישה - בדיוק כפי שדרישה למרפאות לאשכנזים בלבד הייתה נענית בסירוב מוחלט. במכתב הדגשנו כי דווקא בעת שאנשים/נשים נזקקים/ות לטיפול רפואי, יש משנה חשיבות לאפשרות להיות מלווה על ידי בן/ת המין השני (למשל הורה מבוגר הנעזר בבתו/בנו, אישה הנעזרת/בתן זוג/ה).

קופת חולים מאוחדת בירושלים

בסניף קופת חולים מאוחדת בשכונת רוממה בירושלים קיימת הפרדה בין גברים ונשים בחדר ההמתנה הכוללת שילוט אודות ההפרדה.

8. הפרדה בבתי הספד ובתי עלמין

מזה זמן רב, מתקיימת בבתי הספד ובתי עלמין ברחבי הארץ הפרדה בין גברים ונשים. פירוט אודותיה הופיע גם בדו"ח "מדורות למהדרין" שסקר את תופעות ההפרדה בשנת 2010. להפרדה בבתי הספד ובתי העלמין יש שלושה היבטים עיקריים: עמידה נפרדת של גברים ונשים ברחבת הספד, לעתים בלווית מחיצה פיזית

²⁶ המבשר 25.03.11; פרסום מאוחר יותר על המרפאה ניתן לקרוא ב- יותם פרוסט "בית שמש: מרפאה למהדרין" גלי צה"ל 19.09.11
<http://glz.co.il/newsArticle.aspx?newsid=90478>

במקום, וכן בליווי שלטנים המורים היכן מקומם של הגברים והיכן מקומן של הנשים; איסור על נשים לשאת הספד (איסור אשר עומד בניגוד מפורש לפסק דין משנת 2007 בעתירה שהוגשה כנגד חברה קדישא פתח תקווה²⁷); הפרדה בין נשים וגברים במהלך מסע ההלוויה לקבר, כאשר גברים בראש ונשים מאחור. במקרים קיצוניים נאסר כלל על נשים לעמוד בתוך המבנה בו מתקיים טקס ההספד וכן אוסרים על נשים ללוות את הגופה לקבר, כאשר מתירים להן לגשת לקבר רק עם תום טקס ההלוויה (ידוע לנו שכך קורה למשל במושב אליכין ואף בירושלים).

חשוב לציין כי גם ללא דרישה מפורשת מצד איש החברה קדישא לעמידה נפרדת, עצם קיומם של השלטנים משמיע ציווי של הפרדה בין גברים ונשים, באופן שאינו מאפשר למשפחת הנפטר/ת ומכריו/ה להתנגד לה. כמובן שכשמדובר בלוויה אין הנוכחים/ות בלוויה מסוגלים/ות להתנגד לדרישת ההפרדה, גם אם אינם/ן מסכימים/ות עמה, אם בשל המצב הרגשי בו הם/ן שרויים/ות ואם בשל הרצון להימנע מעימותים בנסיבות קשות אלה. ידוע לנו על הפרדה בבתי הספד ובתי עלמין בנתניה, אופקים, יבנה, פתח תקווה, טבריה, הרצליה, רחובות, אליכין, מגדל העמק, ירוחם, וירושלים.

נתניה

ביום 14.1.11 נערכה בבית העלמין של שכונ ותיקים בנתניה הלווייתו של חברה הקרוב של ס'. כאשר התאספו בני המשפחה והחברים של המנוח ברחבת בית ההספד, נדהמו לגלות כי במרכז הרחבה מונחות אדניות גדולות, המהוות מחיצה המחלקת את הרחבה לשני חלקים.

עם תחילת הטקס, ניגש הרב, שניהל את הטקס מטעם החברה קדישא, למיקרופון ולתדהמת כל הנוכחים ביקש מגברים לעמוד בצד אחד של המחיצה ומהנשים לעמוד בצד השני. על אף התנגדותם של רבים ממתתפי ההלוויה לדרישה מפלה זו, נמנעו הנוכחים/ות מלהקים מהומה נוכח רגישות המעמד, ומילאו בליית ברירה אחר הוראות הרב. ס' עצמה נאלצה לגשת לצד המיועד לנשים, ובשל כך הופרדה ממכרים שבאה עימם ללוויה. במהלך כל הלוויה הרגישה ס' תחושת השפלה, זעם ועלבון על כך שנכפה עליה לעמוד בצד הנשים, בנפרד מהגברים: "איני מבינה איך יתכן שבמקום ציבורי כמו בית עלמין, יכול מישהו להורות לי היכן לעמוד רק מפני שאני אישה. איני מבינה כיצד מישהו יכול להורות לי לעמוד בנפרד ממכרי, שהינם גברים, ברגע קשה זה של פרידה מידיד קרוב. לאחר ההספדים, התנהל טקס הלוויה כרגיל, אולם אני לא יכולתי להשתחרר מהתחושה שנעשה פה מעשה שלא כדין, אשר פגע בי קשות".

בביקור חוזר שערכה ס' בבית הקברות גילתה כי במקום מוצבים שלטנים המורים על הפרדה בין גברים ונשים. בצד אחד של הרחבה מוצב השלט "גברים" ובצד השני "נשים".

ס' הגישה, בסיוע המרכז, תביעה על פי חוק איסור הפליה כנגד חברה קדישא נתניה. בכתב התשובה טענה החברה קדישא לעניין בקשתו של הרב בתחילת הטקס שגברים ונשים יעמדו בנפרד, כי "בקשות אלו הונהגו עקב בקשות חוזרות ונשנות של הציבור המבקש להקפיד על כך, ואין בהן משום אפליה אסורה על פי כל דין".

אופקים

בראשית 2011 נפטר אביה של ר'. כל חייו ביקש אביה של ר' ממנה כי תדבר בשמו ותישא דברים בהזדמנויות שונות. לכן, לאחר פטירתו, היה לר' ברור כי תישא דברים בהלווייתו. בסערת הרגשות בה הייתה נתונה בעקבות מותו של אביה, הייתה מלאכת הכתיבה קשה מאד. לבסוף, אזרה כוחות והכינה דברי הספד על אביה, בשם כל המשפחה. כשהגיעה עת הלוויה נתאספו בני משפחה וחברים בבית העלמין באופקים. משהגיעו לבית העלמין נתבקשו באי הלוויה לעמוד נשים בנפרד וגברים בנפרד. כאשר ביקשה ר' לשאת דברים נאמר לה על ידי נציג חברה

קדישא כי אינה יכולה לשאת דברים. תחת זאת, הוצע לגבר מהמשפחה לשאת דברים, כגון אח או דוד. כשעמדה ר' על כך שהיא תהיה זאת אשר תישא דברים, הציע נציג חברה קדישא כי הוא יקריא את הדברים שכתבה היא. למרות התעקשותה, נציג החברה קדישא עמד בסירובו. בשל המצב הנפשי הקשה בו הייתה שרויה, נכנעה ר' לתכתיב מפלה זה.

במהלך מסע הלוויה, הגברים הלכו בראש השיירה שליוותה את הנפטר, והנשים נדרשו ללכת מאחור. אחותה של ר', שהייתה בחלק הקדמי, נדרשה ללכת לאחור. במשך כל מסע הלוויה מיררה ר' בבכי: "לא פחות משבכיתי על מותו של אבי, בכיתי על כך שלא זכיתי להיפרד ממנו כראוי, כפי שאני יודעת שהיה רוצה, רק בשל גחמה קיצונית של אנשי החברה קדישא. תחושה קשה זו של החמצה מלווה אותי מאז ועד היום."

ירושלים

ביום 26.10.11 התקיימה הלוויית אמה של א'. לנפטרת היו שש בנות ולא היו לה כלל בנים. בבית ההלוויות שמגר בירושלים הייתה הפרדה בין נשים וגברים ולא נתנו ל-א' לשאת דברים אלא רק לנכדה וחתנה של הנפטרת. במקום היה וילון ששימש להפרדה וכן היו שלטים שהורו לנשים ולגברים היכן עליהם לעמוד. במהלך הקבורה עצמה בהר המנוחות, לאחר שכל הנוכחים/ות התאספו ליד הקבר, הורו אנשי חברה קדישא לנשים (כולל בנותיה של הנפטרת) שלא לעמוד ליד הקבר אלא הרחק בצד. רק לאחר שעזבו אנשי החברה קדישא את המקום נשאה א' דברים על יד הקבר.

9. הפרדה בתחנות לחלוקת ערכות מגן

בחודש פברואר 2011 שודרה ידיעה בגלי צה"ל על פיה באחרונה החל פיקוד העורף לחלק ערכות מגן באמצעות סניפי רשות הדואר בערים החרדיות אלעד, רכסים ובקרוב גם בבני ברק.²⁸ החלוקה נעשתה "על טהרת הקודש", באופן שישנם תורים נפרדים לגברים ולנשים ובמקומות מסוימים החלוקה נעשתה על פי מין - גברים מחלקים ערכות לגברים ונשים מחלקות לנשים. במקומות אחרים, החלוקה נעשתה על ידי גברים בלבד. כתבה בעניין פורסמה גם באתר החדשות 24 בה צוין כי לפני פתיחת תחנת החלוקה בעיר אלעד, ביקש מנהל אגף הביטחון בעיריית אלעד מאנשי רשות הדואר האחראים על חלוקת ערכות המגן, שתחנת החלוקה תתאים את עצמה לאופי החרדי של העיר. הבקשה נענתה וכפי שנמסר בכתבה "עקב כך, ישנן שתי כניסות כניסת גברים וכניסת נשים, וכן המדידות יתבצעו על ידי נשים וגברים של רשות הדואר, כל אחד יתאים את המסכות בשמירה על הצניעות".²⁹

פנינו בנושא למשרד התקשורת ולמשרד הביטחון אשר קיבל את דרישתנו והשיב כי בעיר אלעד הפסיקה חברת הדואר את ההפרדה בכניסה לתחנה ובתחנת החלוקה עצמה, וכי בעקבות פנייתנו חידד פיקוד העורף את ההנחיה לפיה כל אדם רשאי לעמוד בכל תור שיבחר. משרד התקשורת השיב לנו כי "מאחר שתהליך המדידה של מסיכות האב"כ כרוך לעתים בנגיעה בפניו של המודד, ניתן, למי שמעדיף זאת, לקבל את שירות המדידה מידי בן אותו מגדר: לגברים - בידי גברים ולנשים - בידי נשים".

10. הפרדה בלשכת התעסוקה בכרמיאל

מידיעה שפורסמה באתר ynet ביום 18.12.11 עולה כי לשכת התעסוקה בכרמיאל מקצה ימים נפרדים לדורשי עבודה גברים - הנדרשים להגיע בימי א' בשבוע - ולדורשות עבודה נשים - הנדרשות להגיע בימי ג' בשבוע.³⁰ בעוד

28. גלי צה"ל 17.02.11 <http://www.ifat.com/VT/Trans.aspx?ID=3638842&CID=9121>

29. "אלעד: חלוקת ערכות מגן על טהרת הקודש" החדשות 24 06.02.11

30. מאור בוכניק ותני גולדשטיין "נשים וגברים מופרדים בלשכת התעסוקה" ynet 18.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4163158,00.html>

שבפעם הראשונה בה מגיעים/ות דורשי/ות העבודה ללשכת התעסוקה הם/ן יכולים/ות לעשות זאת בכל ימות השבוע, הרי שלאחר מכן מתקיימת חלוקה מגדרית. בכתבה נאמר כי בלשכת התעסוקה הבהירו כי "יותר נוח להם לתת שירות בימים נפרדים... זה מונע לחץ ומהומה בקרב הקהילה, וזה יותר אסתטי".

בכתבה צוטט מנכ"ל שירות התעסוקה יוסי פרחי אשר טעו כי הואיל ולא מדובר בכפייה, אלא בבקשה של המגזר הדרוזי, אין בעיה חוקית עם ההפרדה בלשכה שמשרתת בעיקר את המגזר הערבי והדרוזי, שביקשו "לא לחתום יחד עם הנשים שלהם" וכך פועלת הלשכה שנים רבות, עוד טרם עברה לכרמיאל ופעלה מבית ג'אן.

בפנייתנו למנכ"ל שירות התעסוקה הבהרנו כי אף אם ההפרדה נעשתה עקב בקשת אנשי המגזר הערבי והדרוזי שביקשו "לא לחתום יחד עם הנשים שלהם", הרי שהדרישה להפרדה הינה דרישתם של גברים מן המגזר הדרוזי והערבי, איש לא שאל את דעתן של הנשים. בקשה כזו אינה יכולה להצדיק קיום פרקטיקה מפלה שכזו, שעומדת כאמור בניגוד לדין. באשר לטענה כי ההפרדה אינה נעשית בכפייה, וכי "אם אישה יהודיה תבקש לחתום בימים שמיועדים לגברים הפקידים אינם אמורים לסרב לה", הדגשנו כי היחס השונה לנשים יהודיות לעומת נשים מהאוכלוסייה הערבית הוא כשלעצמו מפלה ובלתי חוקי וכי עצם קביעתם של ימים נפרדים לנשים וגברים אינה מותרת ברירה אלא לציית להפרדה, ולפיכך מדובר הלכה למעשה בהפרדה שנכפית על דורשי ודורשות העבודה.

11. הפרדה במסגרת מיזם לקידום ועידוד השכלה גבוהה במגזר החרדי

בתחילת חודש נובמבר 2011 פורסם כי משרד החינוך מתכוון להעניק מלגות סיוע למימון שכר לימוד של סטודנטים/ות מהמגזר החרדי הלומדים/ות לימודים אקדמיים. על פי המודעה שפרסם מינהל כוח אדם בהוראה, תיאום ובקרה, המלגות יינתנו לתלמידים/ות הלומדים/ות לתואר ראשון במוסד מוכר להשכלה גבוהה, המקיים תכניות לימודים למגזר החרדי לפחות שנתיים, בשני תחומי דעת לפחות, הן לגברים והן לנשים, לרבות מכינות קדם אקדמיות. סכום המלגה הינו עד 33% משכר הלימוד ובלבד ששכר הלימוד עומד על סכום של 8,000 ₪ עד 30,000 ₪ שנה. בסעיף 2(ד) למבחנים צוין כך:

- התלמיד/ה לומד/ת במוסד לימודים המנהל מערכת לימודים נפרדת לנשים וגברים ע"פ החלופות הבאות:
- א.** המוסד מקיים מערכת לימודים לתואר אקדמי מוכר ומספק במישרין את השירותים הנלווים לנשים וגברים באותו מבנה על פני ימי לימוד נפרדים.
- ב.** המוסד מקיים מערכת לימודים לתואר אקדמי מוכר, ומספק במישרין את השירותים הנלווים לנשים וגברים במבנים נפרדים או בכיתות נפרדות.

פנינו בעניין למשרד החינוך וציינו כי בעוד שאנו מברכות על מתן סיוע כלכלי לחרדים/ות המבקשים/ות ללמוד לימודים אקדמיים, אין כל סיבה להתנות את הסיוע בלימוד במסגרות נפרדות, שכן על המשרד לסייע גם לחרדי/ת או ליוצא/ת בשאלה שבוחר/ת ללמוד באוניברסיטה בה אין הפרדה. בתגובה נמסר ממשרד החינוך כי בעקבות פנייתנו של המרכז בנושא, ערך המשרד בחינה מחודשת לעניין תנאי זה. בסיום הבדיקה גיבש משרד החינוך הצעה חלופית, בה לא כלולה דרישה להפרדה. למיטב ידיעתנו טרם פורסם הנוסח המתוקן של הקריטריונים המשקף את ההצעה החלופית.

12. כיתות נפרדות בלימודי נהיגה מונעת

בחודש יוני 2011 פורסם באתר האינטרנט mynet ירושלים כי משרד התחבורה החל להפעיל כיתות נפרדות לבנים ובנות עבור לימודי נהיגה מונעת.³¹ הקורסים הנפרדים מתקיימים בימים שונים מהקורסים הנערכים ליתר הנהגים.

31. ארי גלהר, "חדש: קורס נהיגה מונעת למהדרין" mynet ירושלים 14.06.11 <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4081602,00.html>

13. הפרדה באירוע הדלקת נרות בבסיס גדוד קרקל

חיילות מגדוד קרקל נדרשו לעבור לשבת מאחור בזמן טקס הדלקת נרות שנערך בבסיסן. לטקס הוזמן זמר אורח חסידי אשר דרש מהלוחמות לשבת מאחור וקרא ללוחמים לעבור לשבת מקדימה כך שלא יישבו יחדיו. חלק מן הלוחמות החליטו לעזוב את האירוע וללכת לאוהל המגורים במחאה, בעוד אחרות התלוננו בפני מפקדיהן. מצה"ל נמסר בתגובה כי בקשתו של הזמר "אינה עולה בקנה אחד עם הנהוג בצה"ל ונעשתה ללא ידיעת המפקדים ובניגוד לתדרוך. בצה"ל רואים את המקרה בחומרה".³²

14. הכותל

הפרדה בדרך לכותל וברחבה העליונה בחג השבועות

לקראת חג השבועות תשע"א (2011) התפרסמה באתר "כיכר השבת" מודעה לפיה ברחבי ירושלים נתלו מודעות הקוראות לנשים להימנע מלהגיע לכותל בליל חג השבועות.³³ במודעות צוינו דרכים נפרדות לנשים ולגברים להגיע לכותל בתפילת שחרית בחג השבועות עצמו. על פי המודעה, על הנשים להגיע לכותל דרך שער יפו, ואילו המעבר דרך שער שכם שמור לגברים בלבד.

מכתבה אחרת עולה כי מחיצת ההפרדה תוצב על פני כל רחבת הכותל כולל הרחבה העליונה.³⁴ אנו פנינו בעניין למשטרת ישראל ובעקבות פנייתנו התחייבה המשטרה כי ככל שיוודע לה כי מתקיימת הפרדה היא תפעל להפסקתה.

הפרדה במעבר לרחבת הכותל במהלך חול המועד סוכות

בימיו הראשונים של חול המועד סוכות תשע"ב (2011) נודע לנו כי באזור הכותל המערבי הוסדרה הפרדה בין נשים לגברים באמצעות מחיצות בכל אזור הכניסה לרחבת הכותל מכיוון שער האשפות. על פי תמונות ועדויות שקיבלנו, הוצבה מחיצה היוצרת הפרדה בין נשים וגברים כבר לפי הבדיקה הביטחונית והפרדה זאת המשיכה עד לרחבת הכותל העליונה. ההפרדה נאכפה באמצעות שלטים ("גברים" ו"נשים") וכן באמצעות סדרנים המועסקים על ידי הקרן למורשת הכותל.

לאחר שפנינו בעניין למפקד מחוז ירושלים הודיע לנו היועץ המשפטי של המחוז כי שוחח עם מפקדי המרחבים הרלבנטיים במשטרה והורה להם להוציא הנחיה בנושא לשוטרים אשר פרוסים בשטח על מנת לאבטח את המתפללים. היועץ המשפטי למחוז התחייב כי ככל שיוודע למשטרה כי מתקיימת הפרדה מגדרית במרחב הציבורי, המשטרה תפעל להפסקתה.

15. הפרדה במדרכות

ירושלים - מאה שערים

לקראת חג הסוכות תשע"ב (2011) נתלו ברחבי ירושלים מודעות הקוראות לנשים שלא להיכנס לרחוב מאה שערים במהלך חגיגות שמחת בית השואבה בחג הסוכות. במודעות נתבקשו הנשים להשתמש ברחובות חלופיים (כגון רחוב שבטי ישראל) בדרכן לבתיהן ולבתי המדרש, "ובכך לסייע במניעת התערובת". בידיעות שפורסמו בעניין בעיתון "הארץ" ובאתר "ככר השבת" צוין כי חסידות תולדות אהרן הוציאה סכומים גבוהים

³² "הדרת נשים לוחמות קרקל בבסיס צה"ל" **חדשות ערוץ 2** 29.12.11 <http://www.mako.co.il/news-israel/local/Article-4a56bec63278431017.htm&sCh=31750a2610f26110&pld=786102762>

³³ חזקי שטרן "מהדרין בדרך לכותל - שער שכם - גברים, שער יפו - נשים" **כיכר השבת** 05.06.11 <http://www.kikarhashabat.co.il/%D7%A9%D7%91%D7%95%D7%A2%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%9B%D7%95%D7%AA%D7%9C.html>

³⁴ באתר הקרן למורשת הכותל 16.05.10 <http://www.thekotel.org/today/article.asp?ArticleID=97>; "ברחבת הכותל המערבי נערכים לקליטת רבבות מתפללים במהלך חג השבועות" **המודיע** 05.06.11

לצורך שכירת סדרנים שיוצבו ברחובות ויפקחו על ההפרדה, וכן עבור מחיצות שיוצבו במקום.³⁵ בעקבות פרסום המודעות קיימנו פגישה עם מפקד מחוז ירושלים, ניצב ניסו שחם, במטרה למנוע הפרדה אסורה ברחובות מאה שערים בחג הסוכות. בישיבה נאמר לנו כי לא יותר לישיבת תולדות אהרון להציב גדר הפרדה, אלא עד 15 מטר מפתח הישיבה.

חברת מועצת העיר ירושלים, רחל עזריה, עתרה לבג"ץ כנגד קיומה של ההפרדה סביב ישיבת תולדות אהרון. בתגובה לעתירה מתחו השופטים ביקורת על כך שהחלטה קודמת של בג"ץ לעניין הפרדה במדרכות לא נאכפה.³⁶ במעמד בית המשפט התחייב מפקד המחוז כי לא תתאפשר עוד הקמת גדרות ברחובות מאה שערים ללא רישיון, וכי אם תוקמנה הן לא תכוסנה בבדי יוטה; פעולות הסדרנים וההפרדה המגדרית יפסקו לאלתר; ימונה איש קשר בין המשטרה לתושבים שיוכל לקבל ולרכז תלונות בעניין. השופטים קבעו כי ניכרת מגמה של הקצנה בכל הנוגע להפרדה מגדרית, כי ההפרדה המגדרית פוגעת בתושבי השכונה וכי מדובר בתהליך של השתלטות פוגענית מצד מיעוט בשכונה כלפי יתר התושבים.

בית שמש

ברחוב חזון איש בבית שמש, סמוך לבית כנסת, מוצב שלט גדול הקורא לנשים החולפות במקום לחצות לצדו השני של הכביש מפאת "המיקום הרגיש". נשים אשר אינן יכולות לעבור לצדו השני של הכביש מתבקשות שלא להתעכב בשהייתן ולמהר להמשיך ללכת. עיריית בית שמש מסרבת לפעול להסרתו של השלט בטענה כי הסרתו "רק תגביר את הצבתם של שלטים דומים ברחבי העיר".³⁷ לאחר פרסום דבר השלט בתקשורת ותקיפת צוות חדשות ערוץ 2 שהגיע לצלם את המקום, הגיעו בסוף חודש דצמבר שוטרי יס"ם ומפקחים להוריד את השלט. במקום נוצר עימות אך איש לא נעצר. שעות ספורות לאחר מכן הוחזר השלט למקומו על ידי תושבי השכונה.³⁸

הפרדה באירועים וכינוסים הנערכים על-ידי גופים ציבוריים:

16. מופע הצדעה לכוחות הביטחון מטעם עיריית ירושלים

בחודש נובמבר 2010 פנה אלינו עו"ד המשרת במילואים ביחידה קרבית אשר ביקש לרכוש לו ולאשתו כרטיסים למופע הצדעה לכוחות הביטחון מטעם עיריית ירושלים. המופע התקיים בבנייני האומה בירושלים ביום 08.12.10. משביקש לרכוש את הכרטיסים הופתע עורך הדין לגלות שלא יוכל לצפות במופע לצד אשתו, אלא בעוד הוא יושב באולם תאלץ אשתו לשבת ביציע. נתונים דומים התפרסמו גם באתר "בימות" בו ניתן היה לרכוש כרטיסים למופע. באתר נמסר כי הכרטיסים באולם נמכרים לגברים בלבד וכי הנשים יכולות לרכוש כרטיסים ליציע בלבד. אנו פנינו בנושא לראש עיריית ירושלים ולחברי מועצת העיר. בתשובה לפנייתנו השיב לנו היועץ המשפטי לעירייה, שעל אף שהוא מסכים כי מבחינה עקרונית ומהותית אין לקיים הפרדה מגדרית באירוע הצדעה

35. עוז רוזנברג "במאה שערים מתעלמים מבג"ץ ושוב מפרידים" **הארץ Online** 11.10.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1520409> חיים שקדי "תקנות במאה שערים: אין מעבר לנשים" **כיכר השבת** 10.10.11 <http://bit.ly/o5g9dX>

36. בג"ץ 7521/11 **רחל עזריה חברת מועצת עיריית ירושלים נ' משרתת ישראל**, טרם פורסם; אביעד גליקמן "בג"ץ: לא תהיה הפרדה מגדרית במאה שערים" **ynet** 16.10.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4135519,00.html>

37. דפנה ליאל ורינה מצליח "באמצע בית שמש: שלט נשים-לחצות את הכביש" **חדשות 2** 21.12.11 <http://reshet.ynet.co.il/%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%95%D7%AA/News/Domestic/internal/Article,85957.aspx>

38. עוז רוזנברג "בית שמש: שוטרים הורידו שלט המורה על הפרדה, חרדים צעקו "נאצים" ויידו אבנים" **הארץ Online** 25.12.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1600736>

לפעילות כוחות הביטחון, כן מתקיימים תנאים אשר יצדיקו הפרדה מגדרית חלקית באירוע. לדעת היועץ המשפטי לעירייה, קהל היעד של האירוע הוא דתי ואף חרדי (האירוע רק לא שווק ככ בטעות לטענתו) ועל כן סביר כי חלק מהציבור מעוניין לשבת בהפרדה שכן אילולא קיומה של הפרדה לא יוכל לפקוד את האירוע. יחד עם זאת הציע היועץ המשפטי, כי האולם יחולק לאזורים כאשר בחלק מהם תותר ישיבה מעורבת של נשים וגברים יחד ובחלק אחר יוקצו אזורים לישיבה נפרדת של גברים ונשים.

17. הופעה של הזמר יניב בן משיח בהיכל התרבות בתל אביב

עיריית תל אביב, המממנת העיקרית של היכל התרבות בתל-אביב, השכירה את ההיכל לטובת הופעתו של הזמר יניב בן משיח, אשר דרש כי הופעתו תתקיים תוך הפרדה מלאה בין גברים ונשים. המקומות שיועדו לגברים מוקמו בקדמת הבמה ואילו המקומות שיועדו לנשים מוקמו באחורי האולם.³⁹

18. אירועי תרבות תורנית בחיפה

עיריית חיפה החליטה להרחיב השנה את אירועי התרבות התורנית בעיר כך שיכללו גם את המגזר החרדי. מכתבה שפורסמה ביום 13.04.11 עולה כי האירועים יתקיימו "על טהרת הקודש" ויערכו בשעות נפרדות לבנים ולבנות עם הפרדה מוחלטת בכניסה למתחם.⁴⁰

19. הפנינג פסח 2011 של עיריית ירושלים

האגף לתרבות תורנית בעיריית ירושלים יזם שורה של אירועים ופעילויות לציבור הרחב לקראת חול המועד פסח. על פי הפרסומים בעיתונות,⁴¹ אחד האירועים המרכזיים יהיה הפנינג בסימן אמצעי תחבורה חדשים וישנים. הפנינג, אשר יתקיים באולמות מרכז הקונגרסים בבנייני האומה ובחניונים הסמוכים, התנהל במתחמים נפרדים לגברים ונשים תוך שמירה מלאה על הפרדה, גם כאשר מדובר בילדים. דהיינו, אמהות לא יוכלו להגיע להפנינג עם בניהן ואבות לא יוכלו להגיע עם בנותיהם.

20. יריד זכויות מטעם עיריית ירושלים

בחדש מאי 2011 הובא לידיעתנו כי עיריית ירושלים מתעתדת לקיים באותו חודש יריד זכויות ייחודי המיוחד לתושבי/ות השכונות בית וגן, רמת שרת, מלחה ובית הכרם. היריד יועד לספק לתושבי/ות שכונות אלה מידע אודות זכויותיהם/ן בעירייה, זכאות להטבות בדיוור, זכויות מבטחים/ות בביטוח הלאומי, זכויות קשישים/ות ועוד. בפלייר, בו כלולים פרטי היריד, מצוינות שעות פעילותו, כדלקמן: נשים: 18:00 - 19:30; גברים: 19:30 - 21:00. בתגובה לפנייתנו בנושא נמסר לנו מהעירייה כי היריד יועד לתושבי המגזר החרדי בשכונת בית וגן והוא מתקיים בהפרדה לבקשת התושבים.

מביקור שערכה נציגת המרכז ביריד נוכחנו לדעת כי בפועל כלל לא הייתה הפרדה ביריד, ובשעות שיועדו לנשים ביקרו ביריד נשים וגברים כאחד. כאשר נשאלו מבקרים/ות ביריד האם היריד לא אמור להתקיים בהפרדה, הם/ן השיבו כי אינם/ן סבורים/ות שיש צורך בהפרדה ביריד מעין זה, והם/ן אף תמהו על עצם השאלה. לאחר שנכחנו שבפועל התקיים האירוע ללא הפרדה פנינו שוב לעירייה והבענו תרעומת על הקישור המובן מאליו

39. ליטל לוי "עזרת הנשים של היכל התרבות" **הארץ** 04.03.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1165045>

40. "מהפכה באירועי התרבות התורנית בחיפה" **המודיע** 13.04.11

41. בץ חבר "מהסוס והעגלה ועד לרכבת הקלה" **המודיע** 06.04.11

מאיה הורדניצ'אנו "עוד כניעה לחרדים: הפרדה בין גברים לנשים בהפנינג עירוני בי-ם" **nrg מעריב** 13.05.11 <http://www.nrg.co.il/online/54/ART2/240/389.html>

שעורכת העירייה בין קיומו של אירוע עבור המגזר החרדי לבין הצורך בהפרדה בין גברים ונשים, קישור אשר כאמור אינו נובע מרצונם/ן של התושבים/ות הפוקדים/ות אירועים אלה.

21. כינוס "פורום המנהלים" של עיתון "המודיע" בבנייני האומה בירושלים

באתר האינטרנט ynet-יהדות פורסם ביום 07.07.11 כי נשים שביקשו להשתתף בכינוס "פורום המנהלים" של עיתון "המודיע" אשר נערך בבנייני האומה בירושלים, לא הורשו להיכנס אליו משום שהוא מיועד לגברים בלבד.⁴² נשים אשר התעקשו להשתתף בכינוס, נשלחו לצפות בו באמצעות טלוויזיה במעגל סגור בחדר צדדי. מדובר בכינוס כלכלי גדול בו נכחו בין היתר, שר האוצר, יובל שטייניץ, ראש עיריית ירושלים, ניר ברקת ומנכ"ל בנק פועלים, ציון קינן.

22. יריד תעסוקה לציבור החרדי

בחודש יולי 2011 פרסמו משרד התמ"ת ועיריית ירושלים מודעות לפיהן ביום 24.7.11 יתקיים בבנייני האומה בירושלים יריד תעסוקה לציבור החרדי, בחסות משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה ועיריית ירושלים. ביריד צפויים להשתתף שירות התעסוקה, הג'וינט, הרשות לפיתוח ירושלים ומנהלת השירות האזרחי - לאומי, ויציגו בו חברות שונות, מפעלי תעשייה, מכללות וארגונים נוספים. מהמודעה עלה כי היריד יתקיים בהפרדה כדלקמן: נשים 10:00 - 13:30; גברים 14:00 - 18:00.

אנו פנינו בעניין לעיריית ירושלים. במכתב התשובה שקיבלנו מעיריית ירושלים דחה אגף היועץ המשפטי לעירייה את טענתנו כי עצם ההפרדה פוגעת בשוויון ובכבוד האדם. עוד נטען במכתב התשובה כי פסק הדין אשר ניתן לגבי ההפרדה באוטובוסים אינו נוגע לעניין וכי "גם אם יש מבני ובנות הציבור החרדי שאינם מעוניינים בהפרדה, אין בכך כדי למנוע מהתחשבות ברוב הגדול של הציבור המבקש אותה".

23. ימי יצירה וחוויה בבית מורשת אצ"ג

בית מורשת אצ"ג, הפועל בחסות אגף התרבות של עיריית ירושלים, פרסם במסגרת פעילות הקיץ את עריכתם של שני ימי יצירה וחוויה לנוער הכוללים מסעות כתיבה וסדנאות. התוכנית כוללת מסלולים נפרדים לבנים ובנות.

24. יוזמה להקמת שוק חרדי בהפרדה

אתר mynet ירושלים פרסם בחודש אוגוסט 2011 כי חברי הסיעות החרדיות החליטו לפעול להקמת שוק חלופי לשוק "מחנה יהודה" אשר ימוקם בין שכונת רמות ורמת שלמה.⁴³ היוזמה הגיעה על רקע אי שביעות רצונם של החרדים מאירועים הנערכים בשוק ומסעדות שונות הפועלות בתחומו. על פי התוכנית השוק החלופי יפעל משך יומיים בשבוע ויתנהל בהפרדה כאשר בשעות הבוקר יהיה השוק פתוח לגברים בלבד ובשעות אחר הצהריים יפתח לנשים בלבד.

25. הפרדה באירוע "מסע ישראלי" בצה"ל

ביום 8 בספטמבר 2011 פורסם במעריב כי מפקדים הורו לחיילות לעבור מהאולם ליציע במהלך אירוע בשל תלונות של חיילי הנח"ל החרדי.⁴⁴ באירוע שהתקיים כחלק מתוכנית "מסע ישראלי" (במסגרתה יוצאים/ות המשתתפים/ות למסע בן שבוע לצורך "בירור, גיבוש וחיזוק הזהות היהודית, הישראלית והציונית") התקיים

42. עומרי אפרים "כנס קיסריה' החרדי: אין כניסה לנשים" ynet 07.07.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4092547,00.html>

43. ציפי מלכוב "השוק החרדי: גברים בבוקר, נשים בערב" mynet ירושלים 22.08.11 <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4111551,00.html>

44. עמרי מניב "לדרישת חיילי חרדים: הלוחמות הועברו ליציע" nrg מעריב 08.09.11 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/282/047.html>

אירוע בהיכל שלמה בירושלים בו השתתפו חיילי הנח"ל החרדי לצד חיילות מגדוד קרקל. בתחילת האירוע ישבו החיילות בשורה הראשונה וביציע שמעל ישבו חיילי הנח"ל החרדי. בשלב מסוים החלו חיילי הנח"ל החרדי להתלונן כי אינם יכולים להיות במקום בגלל חוסר הצניעות, משום שהם יכולים לראות ממקומם את הבנות מתנועעות ורוקדות. חלק מהחיילים ביקשו לצאת מהאולם והמפקדים נענו לבקשותיהם. בעקבות תלונות החיילים ניתנה הוראה לבצע חילופי מקומות כך שהחיילים ישבו בשורות הקדמיות והחיילות יעברו לשבת ביציע. לחיילות נאמר כי אם לא יעשו כן יהיה עליהן לעזוב את המקום.

26. הפרדה באירוע ההקפות השניות המרכזי בצה"ל

ביום 20 לאוקטובר 2011 נטשו כמאה חיילות את אירוע ההקפות השניות המרכזי של צה"ל בשמחת תורה, במועצה האזורית אשכול, בו השתתפו, מאחר ואולצו לחגוג בנפרד. קצינים דתיים שנכחו במקום אילצו את החיילות לעבור למתחם אטום ומגודר, המנותק מרחבת הריקודים.⁴⁵

27. חגיגות שמחת תורה במבשרת ציון

במהלך חגיגות שמחת תורה תשע"ב במבשרת ציון, אשר נערכו בחסות המועצה המקומית נתבקש הקהל לצור הפרדה בין נשים וגברים. עשרות מתושביות היישוב עזבו את האירוע במחאה. בידיעה על שאירע בחגיגות, שפורסמה בעיתון "כל העיר" ביום 28.10.11, הובאה תגובתו של ראש המועצה מר אריה שמס: "גם ביישוב יהודי חילוני רוב האוכלוסייה מקיימת את הלכות הדת על פי המקובל בהלכות האורתודוקסיות, ובהן יש הפרדה בין גברים ונשים במתחמים שבהם יש ספרי תורה ורבנים. מאחר והאירוע הוא דתי ואנו רצינו שהרבנים ישתתפו, הגישה שהנחתי היא לאפשר מציאות שבה כולם יחיו בשלום עם כולם, ואפשרנו למי שירצה להיות במתחם מופרד לעשות זאת. הפרדה בין נשים לגברים נעשתה באזור מצומצם וקטן שבו היו רבנים וספרי התורה, ואילו ביתר המתחם שבו נעשה האירוע היה קהל מעורב להנאת החוגגים".⁴⁶

28. הפרדה בקלפי בבחירות למנהל הקהילתי בירושלים

ביום 23.11.11 פורסם בnrg מעריב כי הבחירות למנהל הקהילתי בשכונת גאולה ושכונת הבוכרים בירושלים עתידות להתקיים תוך הפרדה בין גברים ונשים.⁴⁷ מדובר בבחירות רשמיות שעורכת עיריית ירושלים. בכתבה פורסם כי כך הוחלט פה אחד על ידי ועדת המנהל שמארגנת את הבחירות בשכונות, וכי אם לא יתקיימו הבחירות בהפרדה יורו הרבנים להחרים אותן.

עיריית ירושלים דנה בנושא בישיבה בנוגע למנהלים הקהילתיים בעיר והושמעו בה קולות כנגד קיומן של הבחירות בהפרדה. בסיכום הישיבה הוחלט על הידברות עם רבני השכונות בכדי לגשר על הפערים בינם ובין העירייה בנוגע לאופי הבחירות.

בתגובה לכתבה נמסר מעיריית ירושלים כי העירייה הבהירה באופן חד משמעי שלא תאפשר קיום בחירות נפרדות וכי הדבר מנוגד לחוק.

בסופו של דבר, הבחירות לא התקיימו בהפרדה, אולם בשל התפרעות קיצוניים בשכונת מאה שערים, אשר ניסו למנוע מנשים להצביע והשחיתו את הקלפי, נפסלו הבחירות בשכונה.⁴⁸

45. נשיל פפר "מאה חיילות נטשו אירוע שמחת תורה כי אולצו לחגוג בנפרד" הארץ Online 23.10.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1528402>

46. מיכל סימני-ברדוגו "הפרדה בין נשים לגברים בשמחת תורה" העיר כל העיר - ליד הבית מבשרת ציון 28.10.11

47. יוסי אלי "ירושלים מצטיה: הפרדה בקלפי בין גברים ונשים" nrgממערב 23.11.11 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/309/213.html>

48. ישי כהן "נשים החוצה!", שאגו קיצוניים בבחירות למינהל קהילתי בי-ם" כיכר השבת 14.12.11 <http://bit.ly/v8llMb>

29. הפרדה בהרצאה במתנ"ס הדר-ביתנו בחיפה

ביום 5.12.11 התקיימה במתנ"ס הדר ביתנו שבחיפה הרצאה של הד"ר אבשלום קור, שכותרתה "מה שם משפחתך ומה זה אומר? שמות משפחה יהודיים בגלגולי הגלויות". ההרצאה נערכה בחסות המחלקה לתרבות תורנית בעירייה. מידיעה שפורסמה באתר NRG⁴⁹ עולה כי בכניסה להרצאה כיוונו סדרנים את הגברים לשורות 1-5, את הנשים לשורות 6-10, וזוגות שעמדו על ישיבה בצוותא הופנו לשורות 11-12, שתי השורות האחרונות במקום. עם תחילת האירוע, עלתה לבמה אחת מהמארגנות וביקשה ממי שלא צייתו לסידורי הישיבה בהפרדה להחליף את מקומותיהם בהתאם להם. בכתבה הובאה תגובת העירייה אשר טענה כי "מדובר באירועים המאורגנים על ידי המחלקה התורנית עבור הציבור החרדי מזה עשרות שנים על פי אמות מידה המקובלות על ציבור זה ומעולם לא התקבלה כל תלונה בנושא".

אנו פנינו בנושא לראש עיריית חיפה, יונה יהב, ודרשנו מעירייה שלא לקיים אירועים עירוניים בהפרדה, גם אם הם מיועדים לציבור החרדי.

30. כוונה להדרת נשים באירוע של חב"ד ועיריית רחובות

ביום 14.12.11 פורסם בתקשורת כי באותו הערב אמור להתקיים באולם ספורט בבית ספר שז"ר ברחובות אירוע בחסות העירייה לציון "חג הגאולה"⁵⁰ במודעות שהופצו ברחבי העיר לרגל האירוע נכתב כי הוא מיועד לגברים. על המודעות חתומים בית חב"ד והמחלקה התורנית של עיריית רחובות. אחד ממארגני האירוע אשר התראיין לאתר ynet הסביר כי: "בדרך כלל באוכלוסייה שלנו אם הגבר בא, האישה נשארת לטפל בילדים. בכל מקרה אם תבוא אישה לאירוע, נמצא לה מקום נפרד".

מעיריית רחובות נמסר בתגובה כי פרסום האירוע נעשה בניגוד לנהלים וללא אישור, כי העירייה איננה שותפה לניהול או מימון האירוע וכי היא פנתה למארגנים בדרישה "כי האירוע במקום ציבורי יהיה פתוח לכלל הציבור".

31. אירועים נפרדים לבנים ובנות באירועי חנוכה בפתח תקווה

היחידה לחינוך חרדי ותרבות מורשת ישראל בעיריית פתח תקווה קיימה לכבוד חג החנוכה אירועים בהיכל התרבות העירוני בהם אולץ הקהל לשבת בהפרדה מוחלטת.⁵¹ אחת ההצגות בה נדרשו הילדים והילדות לשבת בהפרדה יועדה לגילאים 4-12 ואילו הצגות אחרות בהן התקיימה הפרדה מוחלטת בין גברים לנשים הוגדרו כמיועדות ל"כל המשפחה". הפרדה התקיימה באירועים נוספים אשר נערכו לטובת התושבים/ות בעיר כאשר הצגות מסוימות הוצעו לבנים בלבד ואחרות לבנות בלבד. מסיבת חנוכה שהתקיימה לטובת התושבים הייתה מיועדת אף היא לבנים בלבד. מעיריית פתח תקווה נמסר בתגובה כי "בהיכל מתקיימת הצגת ילדים אחת בישיבה נפרדת, המיועדת לקהל החרדי".

הפרדה בעסקים פרטיים:

32. קופות נפרדות במרכול במאה שערים

בחודש יוני 2011 דווח ברשת ב' כי מנהל מרכול בשכונת מאה שערים בירושלים החליט בלחץ התושבים לפתוח קופה לגברים בלבד.⁵²

49. עמרי מניב "חיפה: הפרדה מגדרית בהרצאת אבשלום קור" **nrg מעריב** 08.12.11

50. לי סניור "אירוע ברחובות בחסות העיר: לגברים בלבד" **ynet** 14.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4161444,00.html>

51. גילי כהן "עיריית פתח תקווה מפרידה בין בנים לבנות באירוע חנוכה" **הארץ Online** 22.12.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1598005>

52. שי זילבר "חדש במאה שערים: קופה לגברים בלבד" **רשת ב'** 21.06.11 <http://www.iba.org.il/bet/?type=1&entity=743084>

33. קופות נפרדות ב"רמי לוי" בבית"ר עילית

ביום 30.12.11 פורסם בעיתון "ידיעות ירושלים" כי רשת המרכולים "רמי לוי שיווק השקמה" החלה להנהיג בסניף הרשת בבית"ר עילית ארבע קופות נפרדות, שתיים לגברים בלבד ושתיים לנשים בלבד, כנראה נוכח דרישה של מספר רבנים בעיר.⁵³ מרשת רמי לוי נמסר בתגובה כי רק על קופה אחת רשום 'לגברים' ומוצב בה קופאי וכי אם אישה תבקש לקבל בקופה זו שירות היא לא תסורב. עוד הוסיף רמי לוי כי הוא אינו זוכר מכיוון מי הגיעה הבקשה לקופה נפרדת, אך היא אינה מהווה בעיה.

34. שעות וקופות נפרדות בסופר האחים יעקובי ברמת שלמה

בחודש אוגוסט 2011 פורסם בעיתון "זמן ירושלים" כי בעלי סופרמרקט "האחים יעקובי" ברמת שלמה החליטו לייחד את השעה שבין 20:00-21:00 בערב לגברים בלבד. בשעה זו גם המוכרים יהיו גברים. בימי שישי ובערבי חג ייפתחו שתי קופות נפרדות לגברים ונשים באזורים שונים של החנות.⁵⁴ בעקבות הפרסום ב"זמן ירושלים" והביקורת הציבורית כנגד היוזמה, החליטו בעלי הסופרמרקט לבטל את ההפרדה בחנות.⁵⁵

35. הפרדה מלאה בחנות דגים במאה שערים

מידעה שהועברה אלינו עולה כי חנות הדגים "דגים" במאה שערים פעולת תוך שמירה על הפרדה מלאה בין גברים ונשים. בכניסה לחנות תלוי שלט "הפרדה מלאה", קיימות כניסות נפרדות לגברים ונשים ווילון חוצץ בין שני חלקי החנות.⁵⁶

36. כניסות נפרדות במרכז האירועים "שערי ירושלים"

מרכז האירועים שערי ירושלים הוסיף לאולם כניסה נפרדת לגברים בלבד כך שגברים המגיעים לאירוע יוכלו להיכנס ישירות למתחם אולם האירועים.⁵⁷

37. הרצאות נפרדות ביריד דירות של רשת "גור בארץ" במודיעין עילית

ביום 09.05.11 הופיעה בעיתון "יתד נאמן" ידיעה בדבר יריד דירות שתערוך חברת הנדל"ן "גור בארץ" במודיעין עילית. במודעה צוין כי ההרצאות אשר יתקיימו ביריד יתקיימו בהפרדה מלאה.

איסור הופעת נשים ושירת נשים:

38. הדרת נשים בטקס חלוקת פרסים לחיבורים איכותיים בתחום הרפואה

ביום 25.09.11 התקיים טקס של משרד הבריאות להענקת פרסים לחיבורים איכותיים בתחום הרפואה וההלכה. כפי שדווח בגלי צה"ל, שתי זוכות בפרס לא הורשו לעלות על הבמה, בשל היותן נשים ונאלצו לצפות בטקס

53. ארי גלר "הפרדה בין גברים לנשים בקופות 'רמי לוי' בביתר עילית" ידיעות ירושלים 30.12.11

54. משה הלר "ללא חשש עירוב" זמן ירושלים 26.08.11

55. משה הלר "איחוד משפחות" זמן ירושלים 16.09.11

56. "חנות קטנה ומתריסה: כניסות נפרדות לגברים ונשים בחנות דגים בשכונה חרדית" חדשות nana10 15.12.11

57. "במרכז האירועים 'שערי ירושלים' מתחדשים ומתהדרים בכניסת גברים" יתד נאמן 22.08.11

מיציע האולם ששימש לנשים בלבד.⁵⁸ עוד בטרם חלוקת הפרס, הובהר לנשים כי תנאי לקבלת הפרס הוא הסכמתן שיקבל אותו גבר בשמן. שמן של הנשים לא הוזכר באופן מלא אלא רק שם משפחתן. ארגון "קולך" פנה בעניין לסגן שר הבריאות יעקוב ליצמן וליועץ המשפטי לממשלה, אך לא קיבל כל תגובה. בישיבת שרים שדנה בעניין, אמר נציג נציבות שירות המדינה כי מדובר בטקס שלא התקיים במתקן ממשלתי ולכן לא ברור מעמדו, אולם השרה לימור לבנת, יו"ר הוועדה, הבהירה כי ברגע שהפרס מחולק על ידי סגן השר מדובר בטקס רשמי ממלכתי.

39. איסור הדלקת נר חנוכה על ידי אישה בטקס בחסות המועצה בטבעון

פורום "טבעון חילונית" בטבעון קיים טקס הדלקת נר אלטרנטיבי בעקבות סירובה של תנועת חב"ד לאפשר לאישה להדליק נר בטקס חנוכה שנערך בחסות המועצה.⁵⁹ מדריך בני נוער בתנועת אילן בחר בחניכה מצטיינת בתנועה להדלקת הנר בטקס שנערך בחסות המועצה, אולם עד מהרה התברר לו כי בטקס הדלקת הנרות יוכל להשתתף רק חניך. כך התבטא בעניין ראש צעירי חב"ד בטבעון: "פנו אליי מהמתנ"ס לתאם את המשך הפעילות המבורכת ליד החנוכייה. דרישתי היחידה הייתה שאם מישהו מתנועות הנוער רוצה גם לברך ולהדליק את החנוכייה, ישלחו נער מעל גיל בר מצווה. אף אחד לא כפה על תנועות הנוער לבוא ולהשתתף בפעילות. אז לבוא לחנוכייה המרכזית שהיא רכוש של חב"ד בקרית טבעון ולהכתיב לה מי ידליק את החנוכייה? אנחנו נגד כפייה דתית אבל במקביל אנו גם נגד כפייה חילונית".

ראש מועצת טבעון דוד אריאלי אמר על הטקס האלטרנטיבי: "הטקס הזה הוא לא בדיוק שלנו, אנחנו שותפים לו ברמת הלוגו. עם כל הכבוד, זו עדיין חנוכייה של חב"ד. אז מה הסיפור? במקום להתגאות שאנחנו אי של שפיות וחילוניות ואין פה הדרת נשים, יוצרים פרובוקציה. זו שערורייה. זה לא יותר מאשר פוליטיקה מהסוג הנמוך ביותר".

40. הדרת נשים ברדיו קול ברמה

ביום 16.12.10 פורסמה בעיתון "דה מרקר" ידיעה תחת הכותרת "טענות נגד רדיו קול ברמה: לא מאפשר לנשים לעלות לשידור".⁶⁰ בידיעה מצוטטת עמדת רדיו קול ברמה לפיה "בתחנה לא מושמע קול אישה בהמלצת ועדת פיקוח הלכתית שקמה על פי תנאי הזיכיון של הרשות השנייה".

אנו פנינו לרשות השנייה בדרישה להורות לתחנת הרדיו החרדית-ספרדית "קול ברמה" לשקול מחדש את החלטתם לאסור לחלוטין השמעת נשים בתחנה ולמנוע את העסקתן של נשים בתחנה. מאז התנהלו דיונים ארוכים בנושא ברשות השנייה, שערכה גם שימוע לתחנה. בסוף חודש אוקטובר 2011 השיבו לנו מהלשכה המשפטית של הרשות השנייה ויידעו אותנו כי הם הגיעו לסיכום עם התחנה. סיכום זה פורסם גם בכלי התקשורת השונים:

- כאשר מדובר על אירועים חדשותיים, הם יועברו בשידור חי, גם אם אישה (למשל שרה או חברת כנסת) נושאת דברים. כלומר, בניגוד לנעשה עד עכשיו, לא תשדר התחנה משדר מאוחר יותר בכדי לצנזר את דברי הנשים.
- כאשר נדרשת התייחסות של בעלת תפקיד ציבורי - היא תועלה לשידור.
- בתוך כחודש יחל שידור של תכנית שבועית של שעה אחת בלבד בה מאזינות תוכלנה לעלות לשידור

58. טל יחזקאלי "נשים זכו בפרס ממשלתי - ולא הומנו לבמה" גלי צה"ל 07.11.11 <http://glz.co.il/NewsArticle.aspx?newsid=93053>

59. רחלי אבידוב "טבעון: לאשה לא מותר להדליק נר בטקס חנוכה?" mynet עמק וגליל 23.12.11 <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4164986,00.html>

60. אופיר בר-זהר "טענות נגד רדיו קול ברמה: לא מאפשר לנשים לעלות לשידור" TheMarker 16.12.10 <http://www.themarker.com/advertising/1.593314>

באופן "שימשיך את המתווה ההדרגתי והמתואם לגבי שילובן בשידורים". בפועל מדובר בשעת שידור אחת מתוך 168 שעות שידור שבועיות. משמעות הסיכום היא כי מתוך כלל שידורי התחנה, רק שעה בשבוע תוקצה לנשים וכן לעת הצורך יושמעו תגובותיהן של בעלות תפקיד ציבורי. ביום 22.12.11 אישרה מועצת הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו את ההסדר והכשירה למעשה את הדרתן של נשים מרדיו קול ברמה.⁶¹ טרם פורסם ההסדר הוגשה לרשות השנייה תלונה מבית החולים רמב"ם לפיה מפקי תחנת הרדיו סרבו להעלות את אחת מרופאות בית החולים לשידור.⁶² מפקי מרדיו קול ברמה פנה לבית החולים וביקש לראיין רופא לצורך אייטם בנושא עובדי היי-טק הסובלים ממחסור בוויטמין C. בית החולים הציע לתחנה לראיין את פרופ' צופיה איש שלום, אשר עמדה בראש המחקר שהתפרסם בנושא, אך המפיק ביקש כי יפנה אותו למרואיין גבר. משסורב על ידי בית החולים העדיף לוותר על האיטם. אירוע דומה התרחש בנוגע לאייטם בנושא מאבק המתמחים, כאשר הפקת התחנה הדגישה כי היא מבקשת לראיין רופא ולא רופאה. על פי הדיווח באתר TheMarker בעקבות האירוע שוקלת הרשות השנייה להטיל על התחנה עיצומים כספיים העשויים להסתכם ב-60 אלף ש.

41. הגבלת שירת נשים בתזמורת האנדלוסית הישראלית אשדוד

התזמורת האנדלוסית הישראלית אשדוד החליטה שלא לקיים קונצרט בהשתתפות נשים כקונצרט לכלל המנויים ות.⁶³ בהודעה שפורסמה למנויים/ות נכתב על קונצרט בהשתתפות הזמרת הבינלאומית ממרוקו פנסואזא אטלן, הצ'לנית ראלי מרגלית והמנצחת אתי תבל, כי הוא קונצרט בחירה: "ידוע לנו שיש ציבור שנמנע משירת נשים. לכן בחרנו לאפשר קונצרט זה כקונצרט בחירה למעוניינים בכך." מהתזמורת האנדלוסית נמסר לעיתון הארץ כי היא "משתפת נשים בקונצרטים מיוחדים לאורך העונה, שלא במסגרת תוכנית המנויים" וכי "לתזמורת האנדלוסית הישראלית אשדוד קהלים רבים ומגוונים ואנחנו מחבקים את כולם".

42. הדרת נשים בחלוקת אות "אביר איכות השלטון" של "התנועה לאיכות השלטון"

ביום 05.12.11 נערך באוניברסיטת תל אביב טקס "אביר איכות השלטון" מטעם התנועה לאיכות השלטון. בניגוד לשנים עברו, הוחלט בתנועה לאיכות השלטון שלא להזמין זמרת להופיע באירוע.⁶⁴ לאחר האירוע הסביר דובר התנועה בתשובה לשאלות התקשורת, כי התנועה בחרה שלא להזמין זמרת מתוך רצון להתחשב בשניים ממקבלי הפרס השנה, ח"כ הרב חיים אמסלם ועו"ד יואב ללום שהנם גברים חרדים.⁶⁵ מייסד התנועה, עו"ד אליעד שרגא הכחיש את הדברים והצהיר כי אינם משקפים את עמדת התנועה.

43. הפסקת פעילותה של מקהלת הכנסת

בעיתון ישראל היום דווח כי פעילותה של מקהלת הכנסת שפעלה במשך ארבע שנים הופסקה.⁶⁶ מקהלת הח"כים, שבה היו חברים, בין היתר, זבולון אורלב מהבית היהודי, מרינה סולודקין מקדימה והשרה אורית

61. עידן יוסף "הרשות השנייה הכשירה הדרת נשים" News1 22.12.11 <http://www.news1.co.il/Archive/001-D-285275-00.html>

62. נתי טוקר ורוני לינדר-גנץ "הדרת נשים מרדיו קול ברמה: רוצים לראיין רופא-לא רופאה" TheMarker 14.12.11 <http://www.themarker.com/advertising/1.1591031>

63. נעם בן זאב "התזמורת האנדלוסית הגבילה קונצרט עם סולנית" הארץ Online 05.10.11 <http://www.haaretz.co.il/gallery/classic/1.1515608>

64. יוני גבאי "בגלל יואב ללום: התנועה לאיכות השלטון הדירה נשים" כיכר השבת 05.12.11 <http://bit.ly/zQKD8M>

65. קלמן ליבסקינד "קלמן ליבסקינד: התנהגות בלתי אבירית" ערוץ 7 12.12.11 <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/230090>

66. גדעון אלון "אימון כ(ו)ש בכנסת" ישראל היום 15.12.11 http://www.israelhayom.co.il/site/newsletter_article.php?id=14215&hp=1&newsletter=15.12.2011

נוקד מהעבודה, הופיעה בכנסת באירועים שונים. לאחרונה הייתה אמורה המקהלה להופיע בישיבה חגיגית לפתיחת הכנסת ה-18, אולם לבקשת נציגי המפלגות החרדיות הוחלט לבטל את הופעת המקהלה בה חברות גם נשים ולזמן הופעה של להקת גברים בלבד. דובר הכנסת מסר כי: "הנהלת הכנסת חשה שהמקהלה מיצתה את עצמה, וממילא היא לא יכלה להוות תחליף לאמנים מקצועיים ברמה הנדרשת בטקסים ובאירועים בכנסת. לא הופעל כל לחץ בנושא מצד שום גורם, לא חרדי ולא אחר".

44. איסור שירת נשים בבית ספר בדרום הארץ

תלמידת תיכון בבית ספר ממלכתי דתי בדרום הארץ אשר ביקשה להשתתף בתחרות מקומית של כישרונות צעירים נאצלה לפרוש מהתחרות לאחר שבבית הספר הציבו לה שתי ברירות, לפרוש מהתחרות או לעזוב את בית הספר.⁶⁷ זאת לאחר שבבית הספר שמעו כי היא עתידה לשיר עם גברים, מול קהל מעורב. משרד החינוך תומך בהחלטת בית הספר והפנה את חדשות ערוץ 2, שם נחשף המקרה, לתקנון בית הספר בו נאסר על תלמידות להשתתף בפעילויות המנוגדות להלכה כמו שירה בפני גברים.

45. אלימות כנגד תלמידות בית ספר יסודי באשדוד אשר שרו בטקס בבית הספר

אבנים הושלכו לעבר תלמידות בית ספר היסודי לאומנויות צמח א' ברובע ח' באשדוד במהלך טקס לציון כ"ט בנובמבר.⁶⁸ שש תלמידות שלקחו חלק בטקס נפצעו קל. על פי החשד האחראים למעשה הם תלמידי המוסד לב תורה, מוסד חרדי לבנים השוכן בסמוך לבית הספר. בית הספר הודיע כי על מנת להתחשב ברגשות המוסדות הסמוכים כאשר יתקיימו מעתה טקסים בבית הספר תונמך עוצמת הרמקולים ומועדי הטקסים יותאמו עם בית הספר החרדי.

46. איסור שירת נשים בפרויקט מחויבות אישית לתיכונים בתל אביב

מועדון "בימה לנוער" הפועל בתל אביב מוקדש על פי הצהרת עמותת "יהודה וישראל" המפעילה אותו, ל"הקניית ערכים של שיתוף, אחדות ותרומה לקהילה דרך אמנויות הבמה". מתוקף פעילות זו מתקיימות במועדון הופעות, אולם כל האומנים שהופיעו במקום הנם גברים. הופעה אחת בה הופיעה הזמרת מרינה מקסימליאן בלומין התקיימה כאירוע לנשים בלבד. במועדון מתנדבים כ-60 בני נוער במסגרת פרויקט מחויבות אישית.⁶⁹ כששאלו חלק מהעובדים והעובדות לפשר ההחלטה שלא לקיים שירת זמרות נאמר להם כי "מדובר ברצון לקיים אירועים פתוחים לכלל האוכלוסייה, ושירת נשים יכולה להדיר חלק מהאנשים". שתיים מהעובדות התפטרו במחאה על מדיניות זו.

בעקבות פניית עיתון הארץ, בו נחשפה הפרשה, לעיריית תל אביב, דרשה העירייה מהעמותה לקיים אירועי שירת נשים ואימה לבטל את האפשרות לקיים את פרויקט המחויבות אישית במסגרת העמותה. כן נמסר מהעירייה כי מדובר בעמותה עצמאית שאינה נתמכת על ידיה. מנכ"לית העמותה, בשמת כרמון-הדני אמרה כי: "באופן רשמי וחד משמעי: ב'יהודה וישראל' יש שירת נשים. הייתה מחלוקת והיא נפתרה. הסיטואציה הסתבכה כשבראש העמותה ישנו רב, והוא בדרכו לא נוח לו עם שירת נשים".

67. תמיר סטיינמן "איסור שירת נשים: גם בבית הספר" mako **חדשות** 2 11.12.11
<http://www.mako.co.il/news-israel/education/Article-2649bb1596e2431017.htm>

68. יאיר הרוש "תלמידות ב'ס' יסודי שרות? נרוק עליהן אבנים" mynet **אשדוד** 01.12.11
<http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4155683,00.html>

69. גילי כהן ואילן ליאור "איסור 'שירת נשים' - גם בפרויקט לתיכונים בתל אביב" הארץ **Online** 11.11.11
<http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1536190>

47. שירת נשים בצה"ל

בשנתיים האחרונות, לצד התרחבותה של תופעת ההדרה במרחב הציבורי, החלו להתגבר הדיווחים על התרחבות התופעה גם בשורות צה"ל. מה שנראה תחילה כסיפורים בודדים, התגלה במהרה כתופעה שיטתית של הדרת נשים בצה"ל, שמקורה בדרישות פסבדו-הלכתיות של קומץ חיילים דתיים. פקודת ה"שילוב הראוי", שכשמה שמה למטרה לדאוג לשילובן של חיילות נשים בכלל חיילותיו ויחידותיו של צה"ל, הפכה כסות לאי קידומן של נשים בצה"ל ולהדרתן של נשים ממקומות אלו בדיוק. כך נקבע בדו"ח שהוכן לבקשתה של יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים תא"ל גילה כליפי אמיר, על ידי דוקטור נרי הורוביץ אשר טען כי חיילות מודרות מפעילויות ואינן נבחרות לתפקידים בשל היותן נשים.⁷⁰ דברים אלה, המובאים בפרק העוסק באיסור על הופעת נשים ושירת נשים, אינם נוגעים רק לשירת נשים, כי אם גם לאירועים בצה"ל אשר נערכים בהפרדה ולהדרת נשים מתפקידים בצה"ל.

- בתחילת ספטמבר 2011, במהלך ערב מורשת קרב שהתקיים במסגרת קורס קציני חי"ר, נטשו צוערים דתיים בבה"ד 1 את האולם, מאחר שבלהקה שעלתה להופיע באירוע היו גם שתי חיילות. זאת על אף שמפקדם הורה להם להישאר במקום.⁷¹ ארבעה מתוך הצוערים אשר סרבו להביע חרטה על המעשה הודחו מקורס הקצינים.⁷² אחד מן הצוערים עתר לבג"ץ ועתירתו נדחתה.⁷³ מספר רבנים ובהם הרב הצבאי הראשי, יצאו נגד החלטת המפקד שהורה לחיילים שלא לעזוב את האולם והביעו תמיכה בצוערים שהחליטו לסרב פקודה. שלושה רבנים בכירים בציבור החרדי-לאומי, הרבנים צבי טאו, שלמה אבינר ועמיאל שטרנברג, שיגרו מכתב לרמטכ"ל בדרישה שלא יכפה על חיילים דתיים לשמוע שירת נשים.⁷⁴
- בסוף חודש אוקטובר 2011 עזבו צוערים דתיים שהשתתפו באירוע קבלת שבת בבה"ד 1 את הטקס מאחר והתקיימה בו שירת נשים. עזיבתם נעשתה בתיאום עם המפקד.⁷⁵
- בעקבות אירועים אלה מינה הרמטכ"ל בני גנץ ועדה בראשות ראש אכ"א אלוף אורנה ברבינאי לבחינת "השילוב הראוי" בדגש על שירת נשים בפני חיילים דתיים. הועדה המליצה על שחרור חיילים מאירועי הווי לא רשמיים. בטקסים רשמיים, כמו עצרות וערבי זיכרון, תהיה חובה על כל החיילים להשתתף. לגבי אירועים שנמצאים בשטח האפור תוותר ההחלטה בידי המפקדים.⁷⁶
- ראש אכ"א, היושבת בראש הועדה, התבטאה בנושא בדיון מיוחד שנערך בכנסת ביום 22.11.11 ואמרה כי נשים "צריכות לשיר מעל כל במה ובכל טקס מתוך תפיסה מכבדת שוויונית". יחד עם זאת, הוסיפה ראש אכ"א, כי שיקול הדעת נמצא בידי המפקד במקרה שנדרשת רגישות ספציפית. ראש אכ"א הדגישה כי שירת נשים היא רק פן אחד מהנושא הכללי של שירות משותף המאפשר לשני המינים לשירת יחד.⁷⁷
- בתגובה להמלצות הצפויות אמר הרב אליקים לבנון, ראש ישיבת ההסדר באלון מורה כי רבנים רבים ינחו את תלמידיהם לנטוש אירועים בהם מתקיימת שירת נשים "גם אם בשל כך יועמדו מול כיתת יורים".⁷⁸

70. עמוס הראל "האלוף אבי זמיר, ראש אכ"א היוצא לרמטכ"ל גנץ: לעצור את ההקצנה הדתית בצה"ל" **הארץ Online** 20.07.11 <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1180951>

עפר שלח "דוח בצה"ל: שילוב דתיים פוגע בנשים" **nrgמערב** 20.07.11 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/261/667.html>

71. קובי נחשוני "הודחו ארבעה מצוערים שיצאו בעת שירת נשים" **ynet** 08.09.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4119654,00.html>

72. עמיתי אתאלי "הודחו ארבעה צוערים שסירבו להאזין לזמרות" **nrgמערב** 08.09.11 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/282/052.html>

73. אביעד גילקמן "בג"ץ לצוער שהודח בשל שירת נשים: לא מתערבים" **ynet** 05.10.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4131742,00.html>

74. רועי שרון "הרבנים לרמטכ"ל: לא לכפות שירת נשים על חיילים" **nana10** 01.11.11

75. אמיר בוחבוט "צוערים נטשו טקס עקב שירת נשים - המג"ד התעלם" **וואלה!** 31.10.11 <http://news.walla.co.il/?w=%2F2689%2F1872929>

76. יואב זיתון "צה"ל קבע: פטור משירת נשים - רק באירועי הווי" **ynet** 02.01.12 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4170369,00.html>

אמיר בוחבוט "סופית: פטור משירת נשים בצה"ל - רק האירועי הווי" **וואלה!** 02.01.12 <http://news.walla.co.il/?w=/2689/1890626>

77. "ראש אכ"א: נשים צריכות לשיר בכל במה" **חדשות ערוץ 2** 22.11.11 <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-acbb7e06f1bc331017.htm>

78. קובי נחשוני "הצבא כופה שירת נשים? להיגר וללא לשמוע" **ynet** 17.11.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4170369,00.html>

אמיר בוחבוט "סופית: פטור משירת נשים בצה"ל - רק האירועי הווי" **וואלה!** 02.01.12 <http://news.walla.co.il/?w=/2689/1890626>

בראיון לרדיו קול חי אמר הרב כי מדובר בכפיה מטעם הצבא וכי אם יאלצו תלמידיו להתפשר על מצוות הוא יורה להם שלא להתגייס עוד לצה"ל משום שזה כבר לא יהיה צבא יהודי.

הדרת נשים מתפקידים בצה"ל⁷⁹:

- קצינת קשר אשר סיימה את ההשלמה החיילית בהצטיינות ביקשה להשתבץ בגדוד מסוים אבל נענתה בשלילה משום שהמג"ד אינו רוצה נשים כקצינות מטה. קצינות שלישות גדודית נתקלו ביחס דומה.
- מספר תפקידי ההדרכה לחיילות מצטמצם, בעיקר בשל תלונות חיילים דתיים.
- במספר יחידות לוחמים סרבו לקבל מדריכות קליעה.
- בבית הספר למודיעין דרשו חניכים שמדריכות יעבירו להן שיעורים רק מאחורי השולחן.
- חיילי ישיבות הסדר מחו על נוכחות מש"קיות חינוך ות"ש בגדודים.
- באכ"א סיכלו יוזמה של הרבנות הצבאית לנסח מחדש את כללי הטקסט כדי להגביל השתתפות של נשים כמניחות זרים בהלוויית צבאיות.
- באחת מחטיבות החי"ר דרש מפקד בסיס האימונים למנוע שיגור צוותי הווי מעורבים.
- עלו הצעות לשקול מחדש את היקף ההעסקה של מדריכות בשריון ובתותחנים.

העלמת נשים מהמרחב הציבורי:

48. פרסום

הדרת הנשים במרחב הציבורי אינה באה לידי ביטוי רק בדרישות להפרדה. הדרת הנשים מבקשת לדחוק את הנשים מתוך כלל ההיבטים של הנראות הציבורית. אחת התופעות הבולטות בהקשר זה, אשר תפסה תאוצה משמעתית בשנה האחרונה, היא היעדרותן של נשים מלוחות המודעות ברחבי ירושלים. בעיריית ירושלים מכחישים כי יש שינוי במדיניות הפרסום העירונית ואף הבטיחו כי יפעלו ביד קשה כנגד מי שמשחית מודעות בשל "אי צניעותן". אם אכן הבטחה זו הייתה ממומשת תדיר, ולא מועלת רק כעת אל מול הלחץ הציבורי, היא הייתה יכולה למנוע את האצת התופעה ולבטל טיעונים בדבר חשש מהשחתת מודעות. אולם, על אף הצהרותיה של עיריית ירושלים, ממשיכה התופעה לצבור תאוצה, כשהשחקנים המרכזיים בה מטילים את האחריות על זה.

חלק מהחברות המפרסמות טוענות כי מדובר בהתחשבות ברגשות הציבור, בעוד אחרות טוענות כי הדרישה מגיעה מחברות השילוט. חלק מחברות השילוט תולות את הדרישה בהפסדים הכלכליים הנגרמים להם מהשחתת המודעות ואחרות תולות את האחריות בנהלים בלתי כתובים של עיריית ירושלים הדורשת תליית מודעות צנועות קרי, ללא תמונות של נשים. כך למשל התבטא נסים חסון מ"זוהר חוצות" בכתבה לynet: "אסור להראות נשים בשלטים בירושלים. ולא רק שם, אלא גם בקריית מלאכי, בני ברק ונתיבות. זו עיר אחת מיני כמה ערים בארץ שאני לא יכול להעלות בהן דמויות נשיות בגלל ריבוי הדתיים. ואני בפרסום חוצות המון שנים. פעם, כשלא היה האיסור, כל דמות אישה שהייתי מעלה לשלטים היו שורפים לי בגללה את המתקנים.

וזה היה מביא לנזקים מטורפים. לכן אנחנו לא תולים נשים במקומות שיש בהם חרדים".⁸⁰ עיריית ירושלים מכחישה כאמור את הדברים.

■ אד"י

בתחילת חודש נובמבר 2011 התפרסמו בירושלים מודעות רחוב ומודעות על גבי אוטובוסים של המרכז הלאומי להשתלות, המבקשות לעודד חתימה על כרטיס תרומת האיברים של העמותה. במסגרת הקמפיין הפרסומי תלתה אד"י בירושלים ובני ברק מודעות שונות מאלו שנתלו בשאר רחבי הארץ. בעוד ביתר חלקי הארץ מוצגות במודעה פנים של גברים ונשים המחזיקים כרטיס אד"י, בירושלים ובבני ברק נתלו מודעות בהן נראים רק גברים כשהם מחזיקים את הכרטיס.⁸¹

בעקבות לחץ ציבורי נרחב, התנצלה עמותת אד"י על הפרסום וטענה כי הקמפיין השונה נוצר בעקבות דרישה של חברת "כנען פרסום ושיווק בתנועה", הזכינית מטעם חברות האוטובוסים לפרסום מודעות, לשנות את המודעות המיועדות לירושלים ובני ברק.

לאחרונה תלתה אד"י מודעות חדשות ברחבי ירושלים ובני ברק בהם נראות גם נשים.⁸²

■ חברת הוניגמן

בשלושים שנתלו ברחבי ירושלים לעומת אלו המופיעים ביתר חלקי הארץ, "נחתכה" דמותה של הפרזנטורית סנדי בר ממודעת הפרסומת ותחת זאת נראים במודעה רק בטנה המכוסה, יד ותיק. התמונות המצונזרות נתלו בכל רחבי העיר, גם בשכונות שאינן חרדיות. בכתבה שפורסמה בעניין ב-y.net אמר מנכ"ל קבוצת הוניגמן: "חברת הוניגמן פועלת ככל חברה אחרת. על פי הנחיות חברת השילוט, 'זוהר חוצות', לא ניתן לעלות בשילוט עם תמונה של אישה. כפי שנמסר לנו - מדובר בהנחיות של עיריית ירושלים שאוסרת עליית פרסומות עם תמונות נשים בחלקים מסוימים מהעיר, שעלולים לפגוע ברגשות הציבור הדתי. ראוי לציין כי כל חברות האופנה פועלות בהתאם למגבלות אלה".⁸³

■ הרכבת הקלה

הרכבת הקלה החלה לפעול בירושלים במחצית השנייה של 2011 ולפיכך עלה קמפיין זהירות מהרכבת הקלה, שכלל מודעות פרסומת נרחבות בעיר על גבי לוחות מודעות, אוטובוסים, גשרים ובניינים. הקמפיין כולו כלל אך ורק תמונות ילדים, צעירים וחרדים, כולם גברים.⁸⁴

■ חברת FOX

בחנות FOX בקניון בשכונת רמות מופיעות רק תמונות של הפרזנטור של החברה, נועם טור, בעוד תמונותיה של הפרזנטורית, בר רפאלי, נעדרות מהחנות. תגובתה של חברת FOX כפי שהופיעה ב-y.net: "כרשת הפונה לכלל הציבור בישראל FOX מגלה התחשבות באוכלוסייה החרדית ואיננה מפרסמת תמונות שאינן מקובלות במגזר החרדי באזורים הרלבנטיים".⁸⁵

■ סטודיו C

במודעות של רשת סטודיו C המופיעות בירושלים מופיע כיתוב בלבד בעוד ביתר חלק הארץ מופיעות תמונותיהן של נשים. תגובתה של רשת סטודיו C כפי שפורסמה ב-y.net: "סטודיו C הנו מותג נשי אשר תומך

80. מירב קריסטל "ירושלים: סנדי בר בלי ראש ופוקס בלי בר רפאלי" ynet צרכנות 01.11.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4142102,00.html>

81. דן אבן, אופיר בר-זהר וניר חסון "תמונות נשים הוסרו גם מכרטיס אד"י הארץ online 08.11.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1560721>

82. "לאחר הביקורת: קמפיין אדי בירושלים - עם נשים" ynet 05.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4157387,00.html>

83. מירב קריסטל, לעיל ה"ש 80.

84. ניר חסון "כך הועלמו הנשים מהנוף הירושלמי" הארץ Online 21.10.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1527385>

85. מירב קריסטל, לעיל ה"ש 80.

ופועל לבריאות האישה באשר היא. אנו נדרשים למצוא פתרונות אשר יאפשרו פנייה ונגישות לכל הנשים.⁸⁶

■ קסטרו

שלטי פרסומת של חברת קסטרו שנתלו ברחבי ירושלים הציגו רק את רגליה של הפרזנטורית, גל גדות, בעוד יתר המודעות ברחבי הארץ הציגו את דמותה המלאה.⁸⁷

■ תחנות הרדיו האזוריות

בקמפיין של תחנות הרדיו האזוריות שעלה בירושלים לא הוצגה השדרנית אופירה אסייג שהובילה את הקמפיין בשאר חלקי הארץ.⁸⁸

■ איסור פרסום הקמפיין נגד הדרת נשים בשל הופעת נשים

תנועת "ירושלמים", הנאבקת בתופעת הדרת הנשים מלוחות המודעות בירושלים, ביקשה להעלות קמפיין תחת הכותרת "ירושלמיות, נעים להכיר". התנועה פנתה לחברת הפרסום "כנען", המשווקת את מרבית שטחי הפרסום על אוטובוסים בישראל, אולם זו סירבה לפרסם את הקמפיין על אוטובוסים בירושלים.⁸⁹ נציגת המכירות של כנען הסבירה לפעילים כי החברה יכולה להינזק יותר ממה שהיא יכולה להועיל לעצמה: "אין בכוונתנו ליצור, חלילה, אפלייה מגדרית או אפלייה כלשהי, אך לצערנו, מאחר ולא ניתן לאכוף את הוונדליזם, אנו נאלצים להימנע מפרסום נשים בערים בהן יש ריכוז גדול של ציבור חרדי".

בעקבות סירובה של חברת כנען לתלות את קמפיין הפרסום על גבי האוטובוסים עתרו תנועת "ירושלמים" ומספר תושבות ירושלים לבג"ץ כנגד משרד התחבורה, משטרת ישראל, חברת "אגד" וחברת הפרסום "כנען מדיה".⁹⁰ בעתירה מבקשות העותרות כי שר התחבורה יתנה את הענקת הרישיון להפעלת תחבורה ציבורית בהתחייבות המפעיל להימנע מכל פעולה שיש בה משום אפליה מגדרית וכי המשטרה תפעיל יד חזקה לאכיפת החוק כנגד משחיתי המודעות באוטובוסים.

49. השחתת קמפיין קדימה נגד הדרת נשים

מפלגת קדימה השיקה קמפיין נגד הדרת נשים על גבי אוטובוסים תחת הכותרת "נשים מקדימה - מחזירים את השפיות לישראל". פחות מיממה לאחר השקת הקמפיין תלשו מספר צעירים חרדיים מירושלים את המודעות בעת שאחד האוטובוסים שנשא את המודעה עצר בתחנה.⁹¹

הצבת דרישות צניעות:

50. תו תקן צניעות לבתי עסק

עשרות בתי עסק בשדרות חתמו בחודשים האחרונים על הסכם לפיו הם מתחייבים כי העובדים והעובדות בבית העסק יגיעו לעבודה תוך הקפדה על לבוש צנוע וכי בית העסק יקפיד על פרסומות צנועות. בין דרישות הלבוש הצנוע מתבקשות העובדות שלא להגיע לעבודה במחשופים וכי אורך שרווליהם יעבור את אורך

86. מירב קריסטל "החילונים אשמים בכך שמצנזרים נשים" **ynet צרכנות** 03.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4156280,00.html>

87. מירב קריסטל, לעיל ה"ש 80.

88. ניר חסון, לעיל ה"ש 84.

89. אנה בורד "הקמפיין נגד הדרת נשים מודר - בגלל הופעת נשים" **nana10** 11.12.11 <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=852756>

90. אביעד גליקמן "עתירה לבג"ץ: מנעו הדרת נשים מפרסומות בבירה" **ynet** 01.01.12

91. מורן אזולאי "צפו: חרדיים תלשו כרזות הדרת נשים מאוטובוסים" **ynet** 23.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4165702,00.html>

המרפק. בתי עסק אשר חתמו על ההסכם קיבלו "תו תקן צניעות" מארגון "מעמקים" הנתמך על ידי הגרעין התורני בעיר. מתגובות של ראשי הארגון שפורסמו בעיתונות עולה כי היוזמה נועדה "לחזק את העיר מבחינה תורנית" וכדי ש"גם אנשים שאינם שומרים תורה ומצוות יבינו את עוגמת הנפש של אדם שמשדל לגדל את ילדיו בטהרה ונאלץ לפגוש נציגי ציבור שפוגעים לו בדבר".⁹²

51. כפיית כללי צניעות באוטובוס בבית שמש

מידיעה שפורסמה באתר "בחדרי חדרים"⁹³ עולה כי ביום 7.9.11 עלו שני גברים חרדים ל"אוטובוס מהדרין" הנוסע מבית שמש לירושלים (ככל הנראה הכוונה לקו 418 של חברת אגד), והחלו "לבדוק את הנוסעים". כשבדקו השניים את הנשים שישבו בחלק האחורי של האוטובוס, גילו מספר נשים שלא היו לבושות צנוע מספיק לטעמם. או אז דרשו השניים מהנשים לרדת מהאוטובוס. הנוסעות צייתו לדרישה, ככל הנראה בשל פחד וחשש להתעמת עם השניים. המרכז פנה בעניין למשטרת בית שמש אך נענה כי הואיל ולא הוגשה תלונה, המשטרה לא פתחה בחקירה.

52. תקיפת תלמידות בית הספר "אורות בנות" בבית שמש

חרדים קיצוניים בבית שמש תוקפים את תלמידות "אורות בנות" בבית שמש בדרכן לבית הספר. המריבה סביב בית הספר החלה לקראת פתיחת שנת הלימודים, בספטמבר 2010. בית הספר, אשר תלמידותיו משתייכות לזרם הדתי-לאומי, נמצא מול בתי השכונה החרדית בה קיימת התנגדות לפעילותו בשל מה שמוגדר על ידי קבוצת הסיקריקים המתנגדת לבית הספר כהיעדר צניעות.⁹⁴ לאורך השנה כולה מגיעים קיצוניים לבית הספר, קוראים קריאות גנאי לעבר התלמידות דוגמת "שיקצעס", "הציונים מטמאים את השכונה" ו"פריצות", יורקים עליהן ואף פועלים נגדן באלימות. לאחרונה נחשפה בתקשורת אחת מתלמידות בית הספר, נעמה, הלומדת בכיתה ג' וסיפרה עד כמה היא מפחדת לצעוד את 300 המטרים המבדילים בין ביתה ובית הספר: "הרבה פעמים הם מפחידים אותי, שאני אפצע או משהו כזה".⁹⁵ בעקבות חשיפת סיפורה של נעמה הגיעו כוחות משטרה ללוות את הילדות בדרכן לבית הספר. מאז התרחשו מספר עימותים אלימים בין כוחות הביטחון ותושבים חרדים בבית שמש ותקיפות של צוותי תקשורת שהגיעו לסקר את האירועים בעיר.⁹⁶

53. קופת חולים כללית בירושלים

מרפאת שטראוס בירושלים השייכת לקופת חולים כללית מבקשת מלקוחותיה להגיע למרפאה בלבוש צנוע משום שהמרפאה מותאמת לציבור החרדי.⁹⁷ נציגי השירות במוקד הכללית הסבירו כי מדובר ב"נוהל מקובל בערים חרדיות ובסניפים ירושלמיים מסוימים". קופת חולים כללית טענה כי מדובר ביוזמה של המרפאה הפרטנית הזו בירושלים, להשאיר הודעה אישית ללקוחותיה, וכי לא מדובר בעמדת הקופה. כן הבטיחו בקופה כי ההודעה תוסר.

92. נייר יגנה "עשרות בתי עסק בשדרות התחייבו להעסיק עובדים בלבוש צנוע בלבד" **הארץ** online 09.12.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1587191>

93. קי אדמקר "שוכרים שיא: נשים הורדו מאוטובוס באמצע נסיעה" **בחדרי חדרים** 12.09.11

94. "שוב בבית שמש: 'פרוצות' לעבר תלמידות יסודי" **ynet** 12.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4160741,00.html>

95. שי גל, לעיל ה"ש 3.

96. עוז רוזנברג ואופיר בר-זהר "עימותים אלימים בין כוחות הביטחון לחרדים בבית שמש: שוטר אחד נפצע" **הארץ** online 26.12.11 <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1601475>

דורון נחום ושיר שגיא "בית שמש ממשיכה לסעור: שוטר נפצע בראשו מאבן, צוות ערוץ 2 הותקף שוב" **nana10** 26.12.11 <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=855304>

97. מירי מיכאלי "קופת חולים 'כללית' ללקוחותיה: 'רוצה טיפול רפואי? התלבשי בצניעות'" **nana10** 8.12.11 <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=852294>

54. קופת חולים כללית בטבריה

ביום 21.07.11 פורסם ב-mynet עמק וגליל כי קופת חולים כללית בטבריה פתחה בעיר סניף חדש המותאם לצרכי המגזר החרדי. על פי הפרסום במרפאה החדשה יוכלו נשים לקבל שירות מרופאות והלבוש של נותני השירות יהיה צנוע יותר.⁹⁸

55. החרמת חנויות מזון של רשת "מעין 2000" בירושלים המעסיקה נשים כקופאיות

למרות דרישתם של עסקנים חרדים לא מינו שתי חנויות מזון של רשת המזון "מעין 2000" בשכונת סנהדריה בירושלים, מפקחי צניעות, והן מעסיקות נשים כקופאיות.⁹⁹ בתגובה הוציאו העסקנים מודעות הקוראות להחרים את החנויות בהן נכתב: "לאחר כל הניסיונות והסיכומים שנעשו עם חנויות 'מעין 2000' בשכונתנו, שביקשנו בהם לשמור על גדרי הקדושה והצניעות כפי רוח וצביון שכונתנו וכפי הוראות רב השכונה, עדיין לא תוקן הדבר ובחנויות יש מכשולים גדולים של צניעות על ידי עובדי החנות. אשר על כן, כל הירא והחרד על נפשו ונפש אנשי ביתו, יימנע מלהיכנס לחנויות הנ"ל".

56. רשת המזון "זול ובגדול" בירושלים מעסיקה גברים בלבד כקופאים

בתגובה לפעילותם של עסקנים חרדים החלה רשת המזון "זול ובגדול" הפועלת בשכונת סנהדריה בירושלים להעסיק בקופותיה גברים בלבד בכדי לעמוד בדרישות צניעות.¹⁰⁰

57. הורים התבקשו להגיע ב"לבוש צנוע" לטקס צבאי

הורים שקיבלו הזמנה לטקס סיום קורס חובשים נתבקשו להגיע לטקס בלבוש צנוע.¹⁰¹ הדרישה אשר נוסחה כתביעה, נכתבה בהזמנה בהבלטה. בעקבות פניית ynet אשר חשף את המקרה נמסר מדובר צה"ל כי "נוסח זה מופיע על גב ההזמנה מזה כעשור וייבחנו".

98. אתי דור-נחום "טבריה: הצוות הרפואי יגיע בלבוש צנוע" mynet עמק וגליל 21.07.11

99. משה הלר "הדרת קופאיות: חרדים מחרימים סופר שנשים עובדות בו" nrg מעריב 23.12.11
<http://www.nrg.co.il/online/54/ART2/319/261.html?hp=54&cat=869&loc=60>

100. ש.ם.

101. גלעד מורג "הורים התבקשו להגיע ב'לבוש צנוע' לטקס צבאי" ynet 13.12.11 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4160962,00.html>

ב. ניתוח של הדרישה הדתית היהודית להפרדה ומעמד האישה ביהדות

בבואנו לבחון את מקורות הדרישה להפרדה מגדרית במקורות היהודיים, מן הראוי לציין בראש ובראשונה, שהמקורות שאנו עוסקות בהם נכתבו כולם על-ידי גברים בלבד. מאז ומתמיד רק גברים סיפרו וכתבו ספרי הלכה, יצרו את החוק והדין, פירשו אותם ושפטו על-פיהם. עובדה זו נובעת מן המציאות הפטריארכאלית שהייתה קיימת בעולם הקדום, אשר בה התפתחה התרבות של עם ישראל, במסגרתה היו הנשים מודרות מלכתחילה ונתפסו כ"אחרות" או כשוליות, משועבדות לאבותיהן ולבעליהן ותלויות לחלוטין בחסדיהם.

בספרות ההלכתית, מציאות החיים של הדרת הנשים מתבררת כבר מנקודת המוצא הפרשנית של דרשות חז"ל רבות על לשון המקרא הנוקטת לשון זכר רבים, לפיה לשון זו אינה כוללת את הנשים, ואם רוצים להכיל אותן, הרי שיש לעשות זאת במפורש. באופן זה שואלים חז"ל על הפסוקים בתורה הקובעים איסורים שונים כמו איסור לפגוע בזולת, איסור לגנוב ואיסור לרצוח: "אין לי אלא איש, אישה מניין?"¹⁰² כלומר, הנחת היסוד היא שאישה אינה בכלל המצוות וחכמים צריכים לעשות מאמץ פרשני כדי לכלול אותן בתוכו. תפיסה זו היא הפוכה כמובן, מתפיסת העברית בת ימינו בה לשון זכר כוללת את הרבים, נשים וגברים כאחד.

במקרים אחרים, בהם חיוב הנשים לא תאם את המציאות הקיימת, המהלך הפרשני היה מהלך של הדרה. כך למשל הופטרו נשים מלימוד תורה על בסיס הפסוק בספר דברים "ולמדתם אתם את בניכם"¹⁰³ שביחס אליו קובע מדרש ההלכה "בניכם - ולא בנותיכם"¹⁰⁴ פטור האישה מלימוד תורה נעשה ברבות הימים איסור של ממש, לדעת חלק מן הפוסקים, ומצא את ביטויו בדברי הלכה, כגון "ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים"¹⁰⁵ או "כל המלמד בתו דברי תורה כאילו לומדה תפלות"¹⁰⁶ בית המדרש - בדומה לאקדמיות בעולם העתיק, נוסד על בסיס סלקציה בקבלה אליו, החכמים שלטו ובו והוא נועד מלכתחילה לאליטה. איש לא העלה על דעתו לקבל נשים לבית המדרש, שהרי נאסר עליהן ללמוד תורה.

באופן דומה נלמד העיקרון בדבר איסור שררה לנשים, ובכלל זה פסילתן לתפקידי דיינות ורבנות, מן הפסוק בספר דברים: "שום תשים עליך מלך"¹⁰⁷ הספרי הסיק מכך: "מלך ולא מלכה", ואילו הרמב"ם הוסיף "אין מעמידים אישה במלכות שנאמר עליך מלך ולא מלכה וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש"¹⁰⁸ העיקרון בדבר הדרתן של נשים מן הספירה הציבורית ושמירת הפרדה בינן לבין גברים, הוא אפוא עיקרון שהתגבש ופורש בעולם שלא הייתה בו לנשים דריסת רגל. מציאות זו מתקיימת במידה רבה עד עצם היום הזה בחברה האורתודוקסית, בשל העובדה כי רק גברים ממשיכים להיתפס כשירים הבלעדיים לשמש בתפקידים של דיינים או רבנים, שהם

102. כך למשל מכילתא דרשב"י, כא; חנה ספראי ואביטל קמבל הוכשטיין נשים בפנים נשים בחוץ - מקומן של נשים במדרש (2008).

103. דברים יא, יט

104. קידושין, כט, ע"ב.

105. תלמוד ירושלמי סוטה טז, א פרק ג הלכה ד.

106. תלמוד ירושלמי, סוטה כ, ע"א. הרמב"ם מוסיף בהקשר זה ופוסק: "צו חכמים שלא ילמד להם את בתו תורה מפני שרוב נשים אין דעתן להתלמד אלא מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן" (הלכות תלמוד תורה א, יג).

107. דברים, יז, טו.

108. רמב"ם משנה תורה, הלכות מלכים ומלחמות א, ה.

התפקידים המשמעותיים ביותר בעולם הדתי מבחינת יצירת ההלכה ופרשנותה.¹⁰⁹ מבחינה זו ניתן לטעון, כי הרחקתן של נשים מן החיים הציבוריים וההפרדה בין לבין גברים שימשו, ועדיין משמשות, בעיקר להשגת מטרות כוחניות. הן מאפשרות לגברים לשלוט ללא מצרים על כל הפעילויות הדתיות בתחום הציבורי ובאופן כזה להכתוב את גבולות האוטונומיה הנשית, ולהבטיח את נחיתותה החברתית של האישה ואת הכפפתה לגבר.¹¹⁰

תפיסה ערכית היררכית דומה ביחס לנשים וגברים נחשפת כאשר נבחנים מושגים אחרים המזוהים עם האישה, כגון מיניות, ותורמים לביסוסו של הצידיק ההלכתי לפרקטיקות של הפרדה בין נשים לגברים. "קול באשה ערווה"¹¹¹ אמרו חז"ל ובכך כיוונו לתפיסת האישה כחוטאת ומחטיאה ומכשילה אחרים בזיקה למיניותה, ועל כן היא טעונה בידול, הרחקה וריסון. יתרה מזו, התוצאה של עמדה זו היא הכפפתה של האישה למשטר של צניעות שעניינו העלמה של נשים מעין המתבונן באמצעות כיסוי הגוף, בידולן החברתי על-ידי הדרתן לספירה הפרטית והצבת מחסומים בפני הפיכת גופן למושא התבוננות ותשוקה ברשות הרבים באמצעות פרקטיקות של הפרדה בין נשים לגברים. צניעות משמעה בעצם, שליטה בהווייתה המינית של האישה. היא המחויבת בהצנעת מיניותה והיא זו החייבת להימנע מלהכשיל גברים בערוותה. מיניותה שלה ולא שלו היא הטעונה ריסון, משטר הצניעות חל ברובו עליה ולא עליו, והמטרה היא בעיקר הגנה על הגבר מפני מיניותה המתפרצת והשלילית של האישה. מקור מובהק המדגים זאת הוא דברי הרמב"ם:

"מקום שדרכן שלא תצא אישה בשוק בכפה שעל ראשה בלבד עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה כמו טלית נותן לה בכלל הכסות רדיד הפחות מכל הרדידן, ואם היה עשיר נותן לה לפי עשרו כדי שתצא בו לבית אביה או לבית האבל או לבית המשתה, לפי שכל אשה יש לה לצאת ולילך לבית אביה לבקרו ולבית האבל לבית המשתה לגמול חסד לרעותיה ולקרובותיה כדי שיבואו הם לה, שאינה בבית הסוהר עד שלא תצא ולא תבוא. אבל גנאי הוא לאישה שתהיה יוצאה תמיד פעם בחוץ פעם ברחובות, ויש לבעל למנוע אשתו מזה ולא יניחנה לצאת אלא כמו פעם את בחודש או פעמיים בחודש כפי הצורך, שאין יופי לאישה אלא לישב בזוית ביתה שכך כתוב (תהילים מה) כל כבודה בת מלך פנימה" (משנה תורה, הלכות אישות יג, יא)

בהלכה זו מורה הרמב"ם על הסתרה מוחלטת של האישה - לא רק כיסוי ראש אלא כיסוי גוף המזכיר את הבורקה האפגאנית. ההלכה דורשת גם למנוע את יציאתה של האישה מהבית, ובד בבד מעירה כי אינה נמצאת בבית הסוהר, אמירה המוכיחה כי רבים סבורים כי בשל שלילת חופש התנועה שלה חייה כשל אסירה. הלכה זו ממחישה את העובדה כי הסתרה מטעמי צניעות משמעה דיכוי.

מדרש חכמים על הפסוק "כל כבודה בת מלך פנימה" ופסיקתם כי "קול באישה ערווה" וכי "טפח באישה ערווה" היו גורמים רבי השפעה בהבניה החברתית של הדרת הנשים מן הקודש ומהמרחב הציבורי בכלל. זאת אף כי שתי האמירות האחרונות המופיעות במסכת ברכות, מופנות אל הגבר הקורא קריאת שמע, בהקשר של הדרישה ממנו להימנע מכך בנוכחות אישה חשופה, או אישה השרה באופן ארוטי. במסכת הזאת לא מוזכרים מקומות בהם אסור לנשים להיות נוכחות וגם אין הוראות באשר ללבושן. רק שלטון פטריארכאלי יכול היה להסב את ההלכה הזאת לכללי הסתרה, הדרה והעלמה המבנים, את שוליותן של הנשים בחברה הכללית. הפרשנות הזאת הלכה והתעצמה במהלך הדורות וקיבעה את ההפרדה בין המינים ואת האפליה המתמדת של הנשים.¹¹²

109. המרכז הרפורמי לדת ומדינה הגיש שתי עתירות בנושא מינוי מנכ"לית לבתי הדין הרבניים בשם 11 ארגונים חברתיים בניסיון להוביל למינוי ראשון של אישה בתפקיד ניהולי במערכת בתי הדין הרבניים. העתירה הראשונה 5720/10 נדחתה על הסף בשל קביעת בית המשפט כי היא מוקדמת. זאת על אף שמשרד המשפטים פרסם הודעה על מינוי מנכ"לית לבתי הדין הרבניים ולא הבהיר בה כי המשרה פתוחה בפני נשים כפי שדרשו העותרים. העתירה השנייה 151/11 נדחתה בשל הטענה כי נמצא מועמד ראוי ולא נמצאה מועמדת ראוייה ולכן פסק בית המשפט כי טענות העותרים תיאורטיות. קביעה זו לא הייתה מקובלת על העותרים כיוון שלטענתנו לא נעשה מאמץ ראוי מצד משרד המשפטים להבדיל לציבור הנשים כי המשרה פתוחה בפני נשים, היות והוא עצמו לא הכריע בכך וכן כי הייתה חובה אקטיבית על משרד המשפטים לאתר מועמדת ראוייה. בג"ץ 151/11 **המרכז לקידום מעמד האישה נ' שר המשפטים** טרם פורסם.

110. ראו נויה רימלט "הפרדה בין גברים לנשים כהפליה בין המינים" **עלי משפט** ג' 99, 100-13.

111. קידושין, ע, ע"א.

112. ראו: חנה קהת **פמיניזם ויהדות מהתנגשות להתחדשות** 130 (משרד הביטחון- ההוצאה לאור).

■ שירת דבורה ושירת מרים - קול באישה ערווה?

החלק העובדתי בדו"ח זה מפרט את הניסיון להדיר נשים משירה והופעה באירועים ציבוריים בכלל ומשירה בטקסים בצה"ל בפרט, מהטעם של "קול אישה בערווה". כאמור, דרישה זו עוררה את השיח הציבורי בישראל, עת הגיעה מצד צוערים דתיים אשר ביקשו להיעדר מטקס בו שרות חיילות. השימוש בביטוי לא גווע והוא שב ונשמע בהקשרים ציבוריים שונים ומעלה את השאלה עד כמה מחויבת החברה הישראלית להתחשב בדרישה הלכתית זו, המונעת מגברים לשמוע נשים שרות.

הביטוי "קול באישה ערווה" מופיע כאמור בגמרא במסכת ברכות דף כד עמוד א. הגמרא מביאה שורה של מקרים שיש לראות בהם ערווה: "טפח באישה ערווה", "שוק באישה ערווה", "שער באישה ערווה". תחילתו של הדיון אשר קבע "טפח באישה ערווה" התייחס לאדם הקורא קריאת שמע. קריאת שמע אדם מצווה לקרוא בשכבו ובקומו ולכן מטבע הדברים הוא קורא אותה בביתו כשאתו לצדו. החשש של חכמים הוא כי בעת קריאת שמע עלולה דעתו של אדם להיות מוסחת על ידי אשתו. הגמרא מבקשת לקבוע גדרים ללבושה והופעתה של אשתו שימנעו מן האיש את הסחת הדעת בעת הקריאה.

קשה להתעלם מן העיצוב הטקסטואלי של הדיון: במרכזו עומד הגבר המחויב בקריאת שמע, ואשתו היא המושא אשר עלול להסיח את דעתו. היא לעולם זו ההופכת לערווה. אין "טפח באיש ערווה" שוק באיש ערווה וכיוב'. האישה היא זו העלולה להפוך לפיתוי מיני של הסובייקט-הגבר המחויב במצוות קריאת שמע. אין ספק כי עיצוב זה מתאים לחברה בה האיש הוא הסובייקט אליו מופנות המצוות והאישה החיה עמו צריכה להתאים עצמה לצרכיו. הדיון אינו סימטרי, אין דיון בתנאים לקריאת שמע של האישה, ובמגבלות שיחולו על הגבר כאשר היא קוראת את קריאת שמע, אלו איברים יצטרך להצניע? האם קולו עשוי להסית את תשומת ליבה מהקריאה? היא לעולם עשויה לפתות ואף פעם אינה הסובייקט המפותה. היא אף פטורה ממצוות שהזמן גרמן (מצוות שעשייתן תלויה בזמן מסוים בו יש לקיים אותן) כדי שתהיה פנויה לטפל בצרכיו של האיש, הילדים והבית. בהיותנו חלק מחברה שוויונית הרואה באיש ובאישה שותפים שווים לחובות ולזכויות איננו יכולים להתייחס עוד לתמונה זו בשוויון נפש מבלי לשאול את עצמנו כיצד יש לאזן תמונה זו. ביקורת זו מתעצמת כאשר אנו קוראות שיש פוסקים בתקופה מאוחרת יותר אשר ביקשו להרחיב את החשש מ"קול באישה ערווה" בעת קריאת שמע למרחב הציבורי כולו. הדיון הפך להיות האם כל קול אישה נחשב ערווה או שמע רק שירה? האם שירה מסוימת שנועדה לפתות את הגבר או כל שירה? האם שירת רבים או רק שירה של אישה אחת? ועוד כהנה וכהנה.

האם בחברה הישראלית שבה גברים ונשים שואפים להיות שותפים מלאים בעבודה, בעשייה הציבורית, בחינוך, באמנות, בתרבות, יכולה עוד להישמע הטענה שקול באישה עשוי להיות ערווה? דומה שבעניין זה אין ספק שהדיון ההלכתי חייב לקבל את המסגרת הערכית האידיאולוגית בה נתחבר. הדיונים של החכמים בגמרא התקיימו בין המאות השלישית והחמישית לספירה. הפוסקים הבולטים שחלקו בסוגיה זו חיו במאה ה-13.¹¹³ בדיונים אלה בולט ההקשר התרבותי והחברתי יותר מהמשא ומתן ההלכתי וכך ראוי להתייחס אליהם. כך אף רבנים אורתודוקסיים בימנו, כמו הרב דוד ביגמן והרב אברהם שמאע טוענים כי יש לפרש את האיסור בצמצום ולראות את הקשרו החברתי אידיאולוגי בדיני צניעות כעיקר.¹¹⁴

זאת ועוד, במסורת היהודית לא קיימת רק המימרא של רב שמואל "קול באישה ערווה" אלא ישנם תיאורים

113. כך למשל הרב יצחק מוינה בעל ה"אור זרוע" וכן הרא"ש על מסכת ברכות וכן הרמב"ם במשנה תורה וחולקים עליהם ר' אליעזר הלוי מגדולי חכמי אשכנז והמרדכי. (ר' מרדכי בן הלל, פוסק אשכנזי בן המאה ה-13)

114. הרב דוד ביגמן "עיון מחודש בקול באישה ערווה" <http://www.kolech.com/show.asp?id=28988>
הרב אברהם שמאע "קול באישה ערווה" <http://upload.kipa.co.il/media-upload/kulech/12114006-12292011.PDF> 147 **עלון קולך**

מלבבים של מרים השרה שיר תודה לאחר קריעת ים סוף: "ותקח מרים הנביאה את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות: ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים." (שמות טו, כ-כא) וכן שירת דבורה הנאמרת בעוז: "שמעו מלכים האזינו רוזנים, אנכי לה' אנכי אשירה, אזמר לה' אלהי ישראל... עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל... עורי עורי דבורה דברי שיר" (שופטים פרק ה'). שירה זו הנאמרת מפי נשים, אינה מעלה טענות על ערווה או חוסר צניעות. השירים והריקודים של מרים ושירתה העוצמתית של דבורה הופכים להיות חלק מהטקסט הקאנוני המקודש, ללא כל ביקורת על מקומן של נשים בלב המרחב הציבורי ועל יכולתן להשמיע את קולן בשירה ובריקודים.

כחברה השואפת לבסס את היחסים בין גברים לנשים על כבוד הדדי ועל שוויון, ומבקשת לתקן את הדימוי של הגבר כיצור מיני שאינו יכול לשלוט על דחפיו ובמקום זאת לבסס את החובה לשמור על שלמות גופן ונפשן של נשים, לצד יכולתן ליטול חלק מלא במרחב הציבורי מבלי להיות מושא להחפצה או להטרדה מינית, עלינו לשאול האם יש מקום שהמרחב הציבורי המשותף ייסוג מפני הדרישה של קול באישה ערווה. בהקשר זה יש להתבונן בביטוי "קול באישה ערווה" באופן ביקורתי המחזיר אותנו למקום בו המרחב הציבורי המשותף של גברים ונשים מבוסס על פיתוי והחפצה ולא על דיאלוג בין שווים. עלינו לראות בשירת מרים ודבורה מודל הראוי לחיקוי ולאמץ את המקום בו קול באישה הוא התקווה לשוויון המיוחל ולא מכשול.

■ המחלוקת על השתתפות נשים בבחירות - כפרדיגמה למקומן של נשים במרחב הציבורי בישראל

בתחילת המאה העשרים, סמוך לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה, התעוררה שאלה בארץ ישראל ביחס למתן זכות בחירה לנשים. שאלה זו עלתה בקשר לבחירות למוסדות השלטון העצמי של הישוב היהודי בארץ ישראל, ועוררה את שאלת מעמדן של נשים בחברה היהודית ואת השיקולים של צניעות האישה בהלכה בחברה מודרנית. הדעות בין חכמי ההלכה בארץ ישראל ובתפוצה היהודית היו חלוקות. לדעתם של רוב חכמי ההלכה אין להעניק לנשים זכות בחירה, לא אקטיבית היינו, הזכות לבחור ולא פאסיבית היינו, הזכות להיבחר. חכמים אלה נמנו ברובם על האורתודוקסיה הלא ציונית וגדולי ההלכה בתפוצות. לדעת חלק מחכמי ההלכה, לנשים זכות בחירה אקטיבית אך לא פאסיבית, ולדעת חלק אחר אין כל מניעה מטעם ההלכה שלנשים תהא זכות בחירה אקטיבית ופאסיבית. הרב עוזיאל ששימש כרבה הראשי של ארץ ישראל בשנים 1939-1953 דגל בעמדה שאין כל מניעה הלכתית שלנשים תהיה זכות לבחור ולהיבחר. בעת היויכו ההלכתי ציבורי בעניין זכות הבחירה לנשים שהתנהל בתחילת שנות העשרים כיהן הרב עוזיאל כרבה הראשי של תל-אביב יפו. בשנת 1940 פרסם את תשובתו באחד מספרי תשובותיו ותיאר את האופי הסוער של המחלוקת הציבורית:

"שאלה זאת הייתה לסלע המחלוקת בארץ ישראל ומפניה הזדעזעה ארץ ישראל כולה. וכרוזים ואזהרות חוברות ומאמרים בעיתונים נתפרסמו חדשים לבקרים לאסור את השתתפות הנשים בבחירות לגמרי. אלה שמכו דבריהם על דין תורה ואלה על שמירת גדר המוסר והצניעות, ואלה על שלום הבית המשפחתי..."

לאחר תיאור זה, המזכיר את הסערה הציבורית בחברה הישראלית סביב הדרת נשים המלווה את צאתו של דוח זה מסביר הרב עוזיאל את עמדתו בסוגיה:

"...ומשום פריצות? איזו פריצות יכולה להיות בדבר הזה, שכל אחד הולך אל הקלפי ומוסר כרטיס בחירתו?"

ואם באנו לחוש לכך? לא שבקת חיי (=לא הנחת חיים) ואסור יהיה ללכת ברחוב, או להיכנס לחנות אחת,

אנשים ונשים יחד או שאסור לישא ולתת עם אישה משום שעל ידי כך יבואו לידי קירוב הדעת, וממילא גם

לידי פריצות, וזה לא אמרו אדם מעולם."

בדברים אלה מצייר בעיני רוחו הרב עוזיאל אפשרות של הפרדה במדרכות ובחנויות שלא עלתה אף על דעת מתנגדיו. בישראל של שנת 2011 הפך דמיונו של הרב עוזיאל למציאות. על אף שדרישות אלה - "לא אמרו

אדם מעולם" כדברי הרב עוזיאל, הרי שהם נאמרו בשנה החולפת ואף נעשו. בדברי הרב עוזיאל יש כדי לתת לנו פרספקטיבה היסטורית על עיצוב פניה של החברה היהודית בארץ ישראל במחלוקת בין חרדים לליברלים. בשנות העשרים והארבעים של המאה הקודמת היה ברור לכל שהמרחב הציבורי-קרי האוטובוסים, החנויות, המדרכות, פתוחים לגברים ולנשים כאחד באופן שוויוני. במאה העשרים ואחת מוצאת עצמה החברה הישראלית מתמודדת עם כרסום חלקים של המרחב הציבורי המוגדרים לגברים בלבד. נראה כי עיון במקורות ההלכתיים צריך לאפשר שיקולים נוספים מלבד חומרות בדיני צניעות כמו אלה המובאות במסכת חגיגה: "פעם היה לנו עגל של זבחי שלמים, והביאנוהו לעזרת נשים, וסמכו עליו נשים- לא מפי שסמיכה בנשים אלא משום נחת רוח לנשים." (חגיגה דף טז עמוד ב'). הגמרא מתארת מציאות בה מצוות סמיכת הידיים על קרבנות פורשה כחלה על גברים בלבד. אולם היו נשים שביקשו ליטול בה חלק. חכמים אפשרו להם זאת מהנימוק של "נחת רוח לנשים" כאשר לא נמצא נימוק הלכתי אחר המכיל את הנשים בחיוב. גם כאשר ההלכה הדירה נשים ממצוות מסוימות, היו דרכים בפני חכמים, כאשר רצו בכך, לאפשר לנשים ליטול חלק בפולחן הציבורי. נראה כי זוהי קריאת הכיוון שצריך לאמץ לגבי המקורות ההלכתיים כאשר אנו עוסקות במקומן של נשים במרחב הציבורי.

ג. ההיבט המשפטי

המשפט הישראלי

עקרון השוויון

עקרון השוויון הוא מערכי היסוד החשובים במשפטנו, "נשמת אפו של המשטר החוקתי שלנו כולו" (השופט מ' לנדוי בבג"ץ 98/69 **ברגמן נ' שר האוצר**, כז(1) 693, 698). שוויון פירושו מתן יחס שווה לאנשים שאין ביניהם שונות רלבנטית (ד"נ 10/69 **בורנובסקי נ' הרב הראשי לישראל**, פ"ד כה(1) 7, 35). הטעם לעקרון השוויון ואיסור האפליה הוסבר כך:

"אין לך גורם הרסני יותר לחברה מאשר תחושת בניה ובנותיה, כי נוהגים בהם איפה ואיפה. תחושת חוסר השוויון היא מהקשה שבתחושות. היא פוגעת בכוחות המאחדים את החברה. היא פוגעת בזווית העצמית של האדם."

בג"ץ 953/87 **פורז נ' ראש עיריית ת"א-יפו**, פ"ד מב (2) 309, 332.

הבחנה בין נשים לגברים במרחב הציבורי, בקניית שירותים או טובין, או בקבלת שירותים מרשויות השלטון כמו ביטוח לאומי וכיו"ב היא הבחנה במקום שאין ביניהם שונות רלוונטית ולכן היא פוגעת בזכות לשוויון. בית המשפט העליון קבע זה מכבר כי בהפליה על רקע קבוצתי - כמו הפליה מחמת מין - טמונה השפלה עמוקה לקורבן ההפליה, ומכאן שהיא עומדת בסתירה לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו. הנשיא ברק אף קבע כי היקף הזכות לשוויון המוגן על ידי הערך החוקתי של כבוד האדם, אינו מצומצם אך להפליה שיש עימה השפלה אלא כל הפליה שבה יש שלילה של חופש הבחירה וחופש הפעולה האוטונומי של הפרט.¹¹⁵ ביצירת הפרדה בין נשים לגברים במרחב הציבורי יש משום שלילה של חופש הבחירה. כאשר אישה מחויבת לשבת מאחור ולא מקדימה, או לעמוד בתור זה ולא באחר יש בכך משום פגיעה בחופש הפעולה האוטונומי שלה.

הזכות לכבוד

בשנת 1992 נחקק במדינת ישראל חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, הקובע את הזכות של כל איש ואישה בישראל לכבוד. כאשר מדובר בהפרדה בין נשים לגברים במרחב הציבורי ניתן לראות את הפגיעה בכבוד ובשוויון ככפולה. הפגיעה הראשונה היא בכך שבמרחב הציבורי גברים ונשים מוגדרים על פי מינם. הזכות של אדם לכבוד נפגעת מקום שמתייחסים אליו על פי מינו כאשר הוא אינו מעוניין בכך. בנוסף, הזכות לשוויון נפגעת בעצם ההבחנה וההפרדה.

הפרדה בין נשים לגברים במרחב הציבורי אינה מתייחסת לגברים ולנשים כבני-אדם באשר הם, אלא כאל יצורים מיניים שעה שהם אינם מעוניינים בכך. יש בכך פגיעה לא רק בזכותם/ן לשוויון אלא אף בזכותם/ן לכבוד.¹¹⁶

115. בג"ץ 6427/02 **התנועה לאיכות השלטון נ' הכנסת** טרם פורסם, פסקאות 35,38 לפסק דינו של הנשיא.

116. ראו אורית קמיר **פמיניזם זכויות ומשפט** (2002).

קביעה כי נשים צריכות לשבת מאחור או להסתתר מאחורי מחיצה אומרת למעשה לציבור הנשים: אנו הגברים רואים אתכן כמכשול, אתן אובייקטים מפתים עבורנו ולכן כדי שאנו נוכל להתנהל במרחב הציבורי ללא הפרעה, עליכן לקבל את דרישות ההפרדה שמאפשרות לנו להימנע מלראות אתכן. מסרים אלה הם מסרים הפוגעים ביכולתה של האישה להגדיר עצמה כרצונה, הם מגדירים אותה בעל כורחה כאובייקט מיני ולכן פוגעים בזכותה לכבוד ובחירותה להגדיר עצמה כרצונה. יתרה מכך, העובדה שהפרדה בין נשים לגברים לרוב משמעה דחיקת הנשים לאחור, למשל לירכתי האוטובוס, או הסתרת הנשים מאחורי מחיצה, יש בה שימור של דפוסים פטריארכאליים שנועדו למנוע את התרחבותם של רעיונות שוויוניים ליברליים למרחב הציבורי, לרבות החרדי, על מנת לשמר נחיתות של נשים בחברה החרדית. חלק מזכותה של האישה לכבוד הוא אם כן שלא להיות מודרת מכיכר השוק ומהחלק המרכזי של המרחב הציבורי, אל שוליו.

בית המשפט העליון כבר קבע שבטענה של "נפרד אבל שווה" יש חוסר שוויון טבוע, שכן "הפרדה משדרת עלבון כלפי קבוצת מיעוט המוצאת מן הכלל, מחדדת את השוני בינה לבין האחרים, ומקבעת תחושות של נחיתות חברתית" (בג"ץ 6698/95 **קעדאן נ' מינהל מקרקעי ישראל**, פ"ד נד(1) 258, 279-280). דהיינו, הפרדה בין נשים וגברים פסולה מעיקרה שכן המסר המועבר הינו שערכוב בין בני שני המינים הוא פסול, וכי הצורך בהפרדה נובע בשל תכונה נחותה הטבועה בנשים.

הוועדה לבדיקת הסדרי ההסעה בתחבורה ציבורית בקווים המשמשים את המגזר החרדי שנתמנתה על ידי שר התחבורה ביום 11.5.08, לאור המלצת בית המשפט העליון בעתירה שהגיש המרכז הרפורמי לדת ומדינה, קבעה בדו"ח המסכם שלה מיום 26.10.09 כי הסדר ההפרדה באוטובוסים מהווה פגיעה ממשית בשוויון, ובמיוחד בשוויון של נשים. כמו כן קבעה הוועדה כי הפגיעה בשוויון על ידי יחס מגדרי שאינו ממין העניין היא אובייקטיבית ועל כן העובדה שחלק מן הנשים אינן רואות בהפרדה משום פגיעה אינה מורידה ממנה. אמירות אלה אומצו על ידי בית המשפט בפסק הדין שניתן בעניין ההפרדה באוטובוסים:

המצב הנוכחי נוגע לקוי אוטובוס שאף אם יש מי שסבור שהם "שייכים" לאוכלוסיה החרדית, להלכה ולמעשה הם עומדים, וליתר דיוק נוסעים, לשימושו של הציבור בכלל - וממילא גם למשתמשים שאינם חפצים בהסדרי הפרדה, חרדים ושאינם. על נוסעים אחרונים אלה, ובפרט על נוסעות, נכפים הסדרי ההפרדה בניגוד לרצונן ולעתים באלימות מילולית ומעבר לה - לפיכך, אין חולק כי מדובר בפגיעה קשה בשוויון ובכבוד שאין להלמה, לרבות בתחום הפלילי.

בג"ץ 746/07 נעמי רגן נ' משרד התחבורה פסקה ל"א לפסק הדין של השופט רובינשטיין נשים, כקבוצה חברתית, סבלו וסובלות מהדרה חברתית ותרבותית לאורך כל ההיסטוריה האנושית. המהפכה הפמיניסטית שהחלה בסוף המאה ה-19 אפשרה לנשים לממש בהדרגה זכויות אזרח בסיסיות. כך נלחמו נשים על זכותן לבחור ולהיבחר, זכותן לרכוש השכלה גבוהה, זכותן לשוויון הזדמנויות מקצועי, זכותן לממש את יכולתן המקצועית בסביבה נעדרת הטרדה מינית. מאבקן של נשים לשוויון עוד לא הושלם. נשים עדיין משתכרות בממוצע פחות מגברים. רוב המשרות הבכורות מאוישות על-ידי גברים. רוב חברי הכנסת במדינת ישראל הם גברים ואחת מכל שלוש נשים בישראל עוברת תקיפה מינית. העובדה ששוויון מלא לנשים ולגברים במרחב הציבורי לא הושג, נובעת מאותן תפיסות פטריארכאליות שהדירו בעבר נשים ממרחב זה והותירו אותו לגברים בלבד. הפרדה בין נשים לגברים במרחב הציבורי נובעת מאותן תפיסות פטריארכאליות בשמן נחסם מרחב זה בפני נשים ומנציחה אותן ולכן נגועה באפליה והשפלה כלפי נשים.

פגיעה בחירות אינה רק על ידי מאסר או כליאה. פגיעה בחירות היא כל פגיעה בחופש התנועה של הפרטים. הפרדה בין נשים וגברים במרחב הציבורי פוגעת בחירות הפרט משום שהיא ממינת נשים וגברים על פי מינם ואוסרת על הפרט לנוע ממקום למקום כרצונו. חלוקת המרחב הציבורי לנשים ולגברים פוגעת בחירותם הבסיסית לנגישות של המרחב הציבורי לכלל האזרחים והאזרחיות. קביעה כי רק יחידים שהם גברים יכולים לבוא בשעריו של מקום ציבורי יש בה פגיעה מובהקת בזכות לחירות של הנשים וכן להיפך.

פגיעה בחופש המצפון והחופש מדת

חופש הדת הוא זכות יסוד במשפט הישראלי. זכות זו, שהובטחה עוד בהכרזת העצמאות, נגזרת כיום מהזכות החוקתית של כבוד האדם וחירותו (א' ברק, **פרשנות במשפט** (כרך ג') בע' 430). הפסיקה קבעה כי בתוך המושג של חופש הדת והמצפון, מקופלת גם הזכות לחופש מדת. מעיקרון זה נגזר כי אין כופים - לא במישור ולא בעקיפין - מצוות דת על מי שאינם שומרי מצוות, ואינם מעוניינים לקיים את מצוות הדת.¹¹⁷ בעניין זה ציין הנשיא ברק: "ההתחשבות בשיקולי הדת ובאורח החיים הדתי אסורה היא, אם הפעלת הסמכות נועדה לכפות על אדם את מצוות הדת. ההתחשבות בשיקולי הדת ובאורח החיים הדתי מותרת היא, אם היא נועדה לתת ביטוי לצורכי הדת של האדם... אכן, כפייה דתית נוגדת את הזכות לחופש הדת ואת כבוד האדם. התחשבות בצורכי הדת תואמת את חופש הדת ואת כבוד האדם."

בג"ץ 5016/96 **חורב נ' שר התחבורה**, פ"ד נא (4) 1, 36.

בהקשר זה נהוגה ההבחנה בין רשות היחיד ורשות הרבים - לאדם יש חופש לממש את דתו בביתו, אך ברשות הרבים אין הוא יכול לכפות את מצוות דתו על הזולת:

"האינטרס שקנו שומרי מצוות משקלו הוא רב-עד-מכריע בביתם פנימה, וכל עוד מבקשים הם דבר לעצמם; ככל שירחקו מביתם ויקרבו אל רשות הרבים - או אל רשות היחיד של הזולת - או ככל שיבקשו לשלול דבר מן הזולת, כן יחלש כוחו של אותו אינטרס, והרי כנגדו יעמדו אינטרסים של הזולת, ברשות הרבים או ברשות היחיד שלו."

בג"ץ 3872/93 **מיטראל בע"מ נ' ראש הממשלה**, פ"ד מז(5) 485, 500-501, 506-508.

יחידים המקפידים על הפרדה בין המינים יכולים לעשות כן בביתם. אך אין הם יכולים לעשות כן ברשות הציבור - גם אם מדובר בשכונה חרדית, שהרי ישנם גם חרדים וחרדיות המתנגדים/ות להפרדה. המרחב הציבורי במדינת ישראל חייב להיות נטול הפרדה, שאם לא כן עלול להיפגע חופש המצפון והזכות לחופש מדת של המתנגדים והמתנגדות להפרדה.

התנגשות זכויות הפרט מול פגיעה ברגשות דתיים

האם טענת הציבור החרדי לפגיעה ברגשותיו יכולה להצדיק הפרדה בין נשים לגברים במרחב ציבורי בו הציבור החרדי הוא הצרכן והמשתתף העיקרי?

בפסק דין חורב שנדון בבית המשפט העליון, עמדה לדיון החלטה של שר התחבורה על סגירת כביש בר אילן בירושלים לתנועת מכוניות בשעות התפילה בשבתות ובחגים. תושבים חילוניים שהתגוררו באזור עתרו כנגד ההחלטה, בטענה של פגיעה בחופש תנועה. על הפרק עמדה התנגשות בין הזכות החוקתית לחופש תנועה של התושבים החילוניים לבין הפגיעה ברגשות התושבים הדתיים באזור. באותו עניין קבע בית המשפט כי התחשבות ברגשות דת, שאינה מגיעה כדי כפייה דתית, מותרת, אולם ההחלטה לאסור את התנועה בשבתות פגעה באופן בלתי מידתי בחופש התנועה של התושבים החילוניים. הנשיא ברק ציין:

“ הפגיעות ברגשות, המצדיקות פגיעה בזכויות, חייבות להיות, מטבע הדברים, פגיעות כבדות ברגשות האדם. אלה הן פגיעות שהאדם אינו יכול למנוע את התרחשותן; לרוב אלה הן פגיעות ברגשותיו של “קהל שבוי”...עוצמת הפגיעה ברגשות, המצדיקה פגיעה בזכות, צריכה להיות קשה, רצינית וחמורה. רק פגיעה מקיפה ועמוקה ברגשות - ובהם הפגיעה ברגשות הדת ובאורח החיים הדתי - תצדיק פגיעה בחופש הביטוי. **יהיו אלה מקרים חריגים ומיוחדים, אשר באופיים מזעזעים את אמות הספים של הסובלנות ההדדית.**”

בג"צ 5016/96 **חורב נ' שר התחבורה**, פד"י נא(4) 1, 50-51 (1997)

האם מרחב ציבורי משותף מהווה פגיעה כה חמורה ברגשות הדתיים עד כדי כך שיצדיק הפרדה במקומות מסוימים? שאלה זו כרוכה בשאלת היותה של מדינת ישראל מדינה רב-תרבותית.

מדינת ישראל כמדינה רב-תרבותית

מדינת ישראל, כמדינה בה חיות קבוצות בעלות זהויות שונות, היא ללא ספק מדינה רב תרבותית. השאלה היא מה היקף חובתה של המדינה לאפשר לקבוצות התרבותיות, ובכללן גם קבוצות לא ליברליות, לממש את מפעלן התרבותי, העומד בניגוד לעקרונות יסוד ליברליים כמו חירות ושוויון ולערכי הפלורליזם והסובלנות. המקרה של דרישת הפרדה בין גברים לנשים מצד החברה החרדית מעלה במלוא עוזו את השאלה עד כמה מדינת ישראל, כמדינה המחויבת לערכים דמוקרטיים מחד ויהודיים מאידך, צריכה לכבד את רצונה של החברה החרדית לנהוג על פי אורחות חייה והיכן עובר הגבול בו על המדינה לקבוע כי זכויות הפרט לחירות, לכבוד ולשוויון גוברים על זכותה של הקבוצה למימוש תרבותה.

בטרם נכריע מהם גבולות הזכות של קבוצה תרבותית בחברה ליברלית יש להגדיר מהי קבוצה תרבותית. נראה כי ההגדרה מורכבת ממרכיב אובייקטיבי ומרכיב סובייקטיבי. המרכיב האובייקטיבי בוחן את הפרמטרים שבאמצעותם ניתן לומר כי לפנינו קבוצת לאום, גזע, דת או אתניות. המרכיב הסובייקטיבי בוחן את התחושה שחברי הקבוצה חשים לגבי השתייכותם הקבוצתית ומשמעותה. המרכיב הסובייקטיבי מבהיר נקודה מהותית בגיבוש הפיתרון לדילמה הרב תרבותית והיא הדינמיות שבהשתייכות לקבוצה תרבותית: אנשים עשויים להימנות בראשית דרכם על קבוצה אחת ואחר כך על אחרת. הם משתנים ומתפתחים על ציר הזמן: אנשים עוברים שינויים נפשיים בחייהם, ממירים את דתם, חוזרים בתשובה, הופכים השתייכות לאומית למוצא לאומי,

או דוחים את תרבותם ומאמצים תרבות אחרת. על רקע זה יש להבין את זכות היציאה (right of exit) שיש לפרטים מהקבוצה התרבותית. זכות היציאה נגזרת מתוך הגישה הליברלית לפיה החברה מחויבת לפעול למען טובתם הקיומית (well-being) של החברים/ות בה.

הבסיס לפיתרון הליברלי הוא ההנחה כי החברה מורכבת מקבוצות תרבותיות שונות. אדם יכול להיות דתי, להיות שייך לעדה מסוימת ולהיות חלק מקהילה בעלת נטייה מינית מסוימת. כל אחת מן הקבוצות תשליך על חייו באופן שונה. המטרה הליברלית היא לאפשר את המימוש התרבותי הקבוצתי הסימולטני באופן שיביא לאדם את מירב ההתפתחות בחייו. לכן הפתרון הוא בנסיגת המדינה ממעורבות ישירה בענייני התרבות של חבריה וחברותיה. חירויות הפרט הן אלה שמתירות לקבוצות התרבותיות את מימוש מפעלן התרבותי באופן חופשי יחסית. על כן אין סתירה הכרחית בין זכויות הפרט לצרכים התרבותיים הקבוצתיים. נהפוך הוא, זכויות הפרט מניחות שפרטים רבים יממשו את החירויות הנתונות להם באופן תרבותי קבוצתי. ברור לחברה הליברלית שעל ידי השתייכות קבוצתית תרבותית ומימושה, טיב היכולת למימוש עצמי גדל ועמו גם עומקה של יכולת זו. החירויות והביטוי נעשים משמעותיים הרבה יותר כתוצאה מהפעילות התרבותית.

אחד הערכים הבסיסיים המנחים את המימוש התרבותי בחברה ליברלית הוא הסובלנות. מרכיב זה מחייב את בני/ות החברה הליברלית להשלים עם מפעלים תרבותיים שאין להם/ן מסכימים/ות להם או מזדהים/ות עמם. סובלנות מובחנת מאדישות. אני יכולה לסלוד מתרבותך אך יהיה עליי עדיין להשלים עם יכולתך ויכולתם/ן של חבריך/ותיך לממש אותה. קבוצה תרבותית יכולה להשקיף על מפעלה התרבותי של רעותה בעויינות. הסובלנות הליברלית פירושה ריסון, איפוק, ולעיתים אף השלמה עם השוני התרבותי בחברה. הכבוד לשוני נובע מהיכולת שאנו מייחסים לבני האדם לעצב את חייהם כראות עיניהם.

לאור הנחות יסוד ליברליות אלה נגזרות המגבלות המוטלות על המפעל התרבותי בחברה הליברלית,

וזאת ביחס לחברי קבוצת המיעוט:

1. המגבלה הבסיסית היא שלילת השימוש באלימות פיזית - ההכרה בערכי קדושת חיי אדם היא המרכיב הבסיסי להתנהלות חברתית ליברלית. בסיס זה אסור לו שייסוג מטעמים תרבותיים והחברה הליברלית אינה יכולה להתפשר בעניין זה. דוגמא מובהקת לעניין זה היא אי השלמה עם נקמת דם ועם רצח על רקע "חילול כבוד המשפחה".
2. מגבלה שנגזרת מהעויינות הליברלית לאלימות נוגעת בכלים העומדים לרשות הקבוצה התרבותית לאכוף את הציות לנורמות התרבותיות של בני הקבוצה. משמרות צניעות למשל הפועלות בדרכים אלימות לכפיית ערכי הצניעות בחברה החרדית לא יזכו ליחס סובלני במסגרת רב-תרבותיות ליברלית. אי היכולת לנקוט באמצעים כאלה משמעה ויתור של קבוצות לא ליברליות רבות החייבות להשלים עמו. הוא מחייב את הקבוצות התרבותיות להשלים עם מפעלים תרבותיים אחרים - מתחרים וסותרים. בכך, האפשרות שהתכנים התרבותיים של הקבוצות התרבותיות יעברו שינויים כתוצאה מחיים בחברה רב תרבותית ליברלית מתחזקת. לפעילות בסביבה פלורליסטית תהיה השפעה על כל בני החברה. רק באמצעות השכנוע החברתי (הלא אליים) ועל ידי תרומה לטובתן הקיומית של חבריהן יוכלו התרבויות להחזיק בהם.
3. ההשקפה הליברלית מציגה עמדה עקרונית עוינת כלפי מגבלות פנימיות שקבוצה מטילה על חבריה וחברותיה. אין לאפשר כפיית פרטים להישאר נאמנים למטען תרבותי קבוע בשם הזכות לתרבות. הטלת מגבלות כופות שכאלה סותרת את המחויבות של החברה הליברלית לערכי היסוד של האוטונומיה וכבוד האדם. הבנת המטען התרבותי הקבוצתי כמטען שיכול להשתנות אוסרת לאפשר לקבוצות תרבותיות לגייס את כוחו של המשפט למנוע שינוי כזה. כך למשל אסר בית משפט על חברה חרדית שניהלה בית-דירות

לקבוע בחוזה שמשותף שלא יקיים מצוות ניתן יהיה להעביר את זכויותיו לשומר מצוות אחר, לפי הגיון זה לא ניתן גם לאכוף באמצעות חקיקה הפרדה באוטובוסים על חברי/ות הקהילה החרדית.¹¹⁸ נוסף על כך, העיקרון העומד בין הקבוצות התרבותיות הקיימות בחברה הוא זכותם של הפרטים לפתח או לשנות את זהותם. יש להציב גבולות למגבלות הפנימיות שקבוצות תרבותיות יכולות להטיל על חבריהן וחברותיהן כדי לאפשר לחברים/ות בהן לממש את זכות היציאה. כך למשל יש לחייב אותם לתת לאדם חינוך בסיסי המאפשר לו להיות אדם בעל יכולת כלכלית עצמאית ולמנוע כאמור לעיל הטלת מגבלות כופות.

גבולות הסובלנות הליברלית קשים לקביעה. עיקר הקושי נובע מכך שאותם ערכים - האוטונומיה וכבוד האדם - הם אלה המאפשרים מצד אחד, את קיומן של הקבוצות הלא ליברליות בתוך הקבוצה, אך מציבים מצד אחר את הגבולות ליכולת הפעולה שלהם. יחד עם זאת, גם לסובלנות יש גבולות, לא כל שכן בחברה דמוקרטית ורב תרבותית. על גבולותיה של הסובלנות עמד השופט ג'ובראן בפסק הדין בעניין קווי הפרדה:

"יש לקבוע את גבולות הסובלנות תוך איזון בין השיקולים השונים - הכרה בחשיבות הגשמת התרבות כחלק מהאוטונומיה של הרצון הפרטי, אל מול הפגיעה בזכויות אדם בסיסיות, כגון שוויון וכבוד האדם, כתוצאה מאותה פרקטיקה תרבותית. איזון זה יקבע את גבולות הסובלנות. הגבולות הללו יתחמו את ה"מגרש" הרב תרבותי ויקבעו אילו מפעלים תרבותיים יוכרו ויכובדו, ואילו מפעלים תרבותיים יצאו אל מחוץ "למגרש" הרב תרבותי."¹¹⁹

נוסף לגבולות שנמנו לעיל לגבי חברי/ות קבוצת המיעוט, קבוצת המיעוט לא יכולה לכפות פרקטיקות הפוגעות בזכויות הפרט של האזרחים/ות שהם/ אינם/ חברי/ות קבוצת המיעוט אלא חברי/ות קבוצת הרוב. כיוון שהמרחב הציבורי משמש את קבוצת המיעוט וקבוצת הרוב גם יחד הרי שכדי להגן על האוטונומיה של היחידים מפני פגיעה בסיסית בזכותם לשוויון ואי אפליה יש להציב את גבולות הרב תרבותיות.¹²⁰ על כן, ברגע שדרישות ההפרדה עוברות למרחב הציבורי הכללי לו שותפים האזרחים והאזרחיות כולם/ן הן הופכות להיות פסולות: "לא לכל פרקטיקה תרבותית קבוצתית יש ליתן מקום, לא תמיד יש להתייחס לרצונו "החופשי" של חבר בקבוצה תרבותית מסוימת כאל רצון חופשי, גם לא כל "רצון חופשי" יש לכבד. כפיה היא כפיה, ובודאי כזו שיש בה גם הפליה."

בג"ץ 746/07 נעמי רגן נ' משרד התחבורה פסקה י לפסק דינו של השופט רובינשטיין לסובלנות הליברלית יש וחייבים להיות גבולות. כאשר גבולות אלה נחצים לא תוכל הזכות לתרבות למנוע התערבות של החברה הליברלית בפרקטיקות של קבוצות תרבותיות העוברות על עיקרי יסוד ליברליים. אכיפה של ערכים שאינם שוויוניים על ידי קבוצת המיעוט על קבוצת הרוב חוצה גבולות של הכרה בזכות המיעוט. המחויבות הליברלית לפלורליזם וסובלנות מאלצת קבוצות תרבותיות שונות להשלים עם קיומן של קבוצות תרבותיות אחרות סותרות. כך, הקהילה החרדית אינה יכולה לכפות על נשים העוברות בשכונתן לקבל הפרדה שלא לרצונן ואכיפה כופה או אלימה של הפרדה כמו זו שהתגלתה בקווי הפרדה באוטובוסים. הפרדה במרחב הציבורי החרדי היא מדרון חלקלק, העשוי להוביל לכפיה של אפליה ופגיעה בחירות ובכבוד שחברה ליברלית אינה יכולה להסכין עמה.¹²¹

נקודה חשובה נוספת שיש להזכיר היא שקבוצות המיעוט עצמן אינן מונוליטיות. הנשים מהוות פעמים רבות

118. הוועדה לבדיקת הסדרי ההסעה בתחבורה ציבורית בקווים המשמשים את המגזר החרדי קבעה אף היא במסקנותיה כי בחקיקה מעין זו יש פגיעה בעקרונות יסוד שאינה עולה בקנה אחד עם עקרונות היסוד של המשפט, המשטר והחברה במדינת ישראל. לעיל ה"ש 10, עמ' 58.

119. לעיל ה"ש 15, פסקה 5 לפסה"ד של השופט ג'ובראן

120. בעניין זה אף הכריע בית המשפט העליון בפסק דין הדן בהפרדה בין גברים לנשים בשכונת מאה שערים, בו צוטטה עמדת המדינה לפיה לא תתאפשר הפרדה בין נשים לגברים במרחב הציבורי: בג"ץ 6986/10 **חברת מועצת עיריית ירושלים רחל עזריה נ' משטרת ישראל** טרם פורסם.

121. ראו: ג'ונטובניק **הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת ישראל: לחיות את הסתירות, בתוך זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות בישראל** 619 (י. רבין וי. שני עורכים).

מיעוט בתוך מיעוט, וככאלה הן חשופות לפגיעה על ידי פרקטיקות של קבוצות המיעוט שזכות להגנה מצד חברת הרוב בשם ערכי החברה הליברלית:

”סוגיית מעמד האישה ביהדות, נחיתותה והדרתה מן הספירה הציבורית מעסיקה חלק מן הנשים הדתיות, בכלל, והחרדיות, בפרט, וזוכה להתנגדות ולביקורת מבית, הבאות לידי ביטוי בצורות ובהקשרים שונים. כל דיון בשאלה מה רוצות וצריכות נשים חרדיות צריך אפוא להתחיל בהטיית אוזן קשבת יותר לקולות המגוונים העולים מתוך קבוצה זו.”

נויה רימלט, **הפרדה בין גברים לנשים כהפליה בין המינים**, עלי משפט ג' תשס"ג, 100-134, 112.

הנשים לא יצרו את נורמות ההפרדה, אשר נאכפות על ידי גברים ומשרתות אינטרסים של גברים, אין להן כל יכולת לשנותן ואיש לא שאל לדעתן לגביהן. לכן, יש להתייחס בחשדנות לפרקטיקות של קבוצות מיעוט, אשר פוגעות בנשים. כל החלטה על זכויות תרבותיות למיעוט חייבת להיעשות בשיתוף עם נשים בנות קבוצות המיעוט.

הכרזת העצמאות קבעה כי מדינת ישראל "תבטיח חופש דת מצפון, לשון, חינוך ותרבות" ואולם הזכות לתרבות לא זכתה להכרה מפורשת ואף לא להגדרה במשפט הישראלי. נראה כי גם גישת בית המשפט העליון היא כי הפרקטיקות התרבותיות השונות כפופות לזכויות אדם יסודיות ובהן כמובן הזכות לכבוד ולשוויון. כך בבג"ץ 1067/08 **עמותת נוער כהלכה נ' משרד החינוך** מצטט השופט מלצר מצטט מתוך הסכמה את דברי פרופ' מנחם מאוטנר וקובע:

”מכיוון שהפעלנו את החובה לנהוג כבוד בבני אדם כהצדקה לאי התערבות בתרבויותיהם, כי אז עלינו לומר שאם נאתר קבוצה שתרבותה אינה מבוססת על יחס של כבוד לבני אדם, יפקע תוקפו של טיעון הקבוצה להצדקת אי ההתערבות בתרבותה ויפתח הפתח להתערבות בפרקטיקות התרבותיות שלה כדי להשיב את הכבוד לבני האדם החיים בה. שהרי, תהא זו סתירה פנימית אם נתיר לקבוצה לחסום התערבות בפרקטיקות שלה בשם הצורך לנהוג כבוד בבני האדם, בעוד שהפרקטיקות הן עצמן מבוססות על חוסר כבוד לבני אדם.”

לפי דברים אלו, אף שהטיעון בדבר הסדר של הפרדה בין גברים לנשים נשען על חופש הדת ומניעת הפגיעה של בני/ות קבוצת המיעוט, הרי שיש להביא בחשבון בעת שקילתו, בראש ובראשונה שיקולים של כבוד האדם ושוויון. דברים אלה נלמדים מקל וחומר שהרי אם ניתן לחסום פרקטיקות שיש בהן משום פגיעה בכבוד בני האדם בתוך הקבוצה עצמה כלפי בני/ות אותה קבוצה, הרי שניתן לחסום מקבוצה מלהחיל פרקטיקות מסוג זה ברשות הרבים ולפגוע בשוויון בני/ות קבוצות אחרות.¹²²

יש לזכור שהקהילה החרדית משגשגת בתוך החברה הישראלית. אין זו תוצאה מקרית. מעבר לכוחם הפוליטי של החרדים, ניתן להסביר זאת בכך שערכי היסוד הליברליים, שהחברה הישראלית מחויבת להם, הם אלה המאפשרים את הקיום התרבותי הסימולטני של קבוצות תרבותיות רבות שחלקן אינו ליברלי.

בעניין זה, יש להתייחס גם לעובדה שעד היום קיבל הציבור החרדי במדינת ישראל את קיומו של מרחב ציבורי מעורב ולא ראה בכך פגיעה ברגשותיו הדתיים דבר אשר ראה בית המשפט לנכון לציין גם בפסק הדין בעניין קווי ההפרדה.¹²³ ההפרדה בין נשים לגברים בחברה החרדית יושמה רק לצורך פולחן דתי או באירועי שמחה פרטיים ואף הפסיקה החרדית עצמה התירה יציאה למרחב הציבורי המחייב את שני בני המינים להתערב אלו באלו.¹²⁴

122. לעיל ה"ש 10, פסקאות 126-127.

123. לעיל ה"ש 15, פסקה כג לפסק הדין של השופט רובינשטיין

124. פסק הלכה של הרב פיינשטיין בעניין הליכה בסאביי ובבאסעס, אבן העזר, אגרות משה, עמ' שכ"ו.

הפליה בניגוד לחוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000

חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים תשס"א-2000 הוא הבסיס החוקי לאיסור הפליה בין גברים לנשים במקומות המעניקים שירותים לציבור. החוק נועד להרחיב את תחולתו של עקרון השוויון בתחום היחסים בין אדם לאדם ולאסור על פרקטיקות של הפליה מצדם של גופים ואנשים פרטיים העוסקים באספקת מוצר או שירות ציבורי או בהפעלת מקום המיועד לשימוש הציבור. החוק קובע כי:

"מי שעיסוקו בהספקת מוצר או שירות ציבורי או בהפעלת מקום ציבורי, לא יפלה בהספקת המוצר או השירות הציבורי במתן כניסה למקום ציבורי או במתן שירות למקום הציבורי, מחמת גזע, דת או קבוצה דתית, לאום, ארץ מוצא, מין, נטייה מינית, השקפה, השתייכות מפלגתית, מעמד אישי, הורות או מוגבלות."¹²⁵

מטרתו של החוק היא אפוא להבטיח כי במקומות פרטיים בעלי אופי ציבורי כגון מועדונים, אולמות אירועים, בתי קפה, ואוטובוסים לא יוכלו בעליות המקום, מנהליו/ותיו או מפעיליו/ותיו להכתיב מדיניות של סלקציה והפרדה ממניעים גזעניים, סקסיסטיים או אחרים, ובכך לפגוע בעקרון השוויון.

עם זאת, מחוקקי החוק חששו כי החלה גורפת של עקרון השוויון על יחסים במשפט הפרטי תפגע בזכויותיהן של קהילות דתיות או מסורתיות, כמו האוכלוסייה החרדית או אוכלוסיות מסורתיות של מוסלמים ודרוזים, המקיימות מטעמי דת, מסורת ואמונה, מסגרות של הפרדה בין נשים לגברים.¹²⁶ לפיכך הוסף לחוק חריג מיוחד הנותן הכשר להפרדה בין נשים לגברים בלבד.¹²⁷ חריג זה קובע כך:

"אין רואים הפליה לפי סעיף זה בקיומן של מסגרות נפרדות לגברים או לנשים, כאשר אי הפרדה תמנע מחלק מן הציבור את הספקת המוצר או השירות הציבורי, את הכניסה למקום ציבורי, או את מתן השירות במקום ציבורי, ובלבד שההפרדה היא מוצדקת בהתחשב בין השאר באופיו של המוצר, השירות הציבורי או המקום הציבורי, במידת החיוניות שלו, בקיומה של חלופה סבירה לו, ובצורכי הציבור העלול להיפגע מן ההפרדה."¹²⁸

ההפרדה היחידה אם כן שהחוק נתן לה גושפנקא מפורשת היא ההפרדה בין נשים לגברים, תוך מתן היתר לפגיעה פוטנציאלית בעקרון השוויון בין המינים. יחד עם זאת יש לשים לב כי על פי החריג לחוק נדרשים מספר תנאים מצטברים על מנת להכשיר פרקטיקה של הפרדה בין גברים לנשים:

א. ללא הפרדה, לא תוכל קבוצה מסוימת לעשות שימוש בשירות. יש להדגיש כי הפירוש של תנאי זה חייב להיות אובייקטיבי, שאם לא כן ניתן יהיה לטעון לגבי כל שירות שבלעדי הפרדה קבוצה מסוימת לא תוכל לעשות שימוש בשירות.

ב. ההפרדה מוצדקת בהתחשב באופי השירות.

ג. יש לשקול האם מדובר בשירות חיוני.

ד. יש לוודא שקיימת חלופה סבירה ללא הפרדה.

125. סעיף 3(א) לחוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים תשס"א-2000.

126. אמנון רובינשטיין, יושב-ראש ועדת חוק, חוקה ומשפט שעסקה בגיבושו של החוק, הסביר בהקשר זה: "רבותי, יש כאן חברה מורכבת שיש בה אלמנטים שההפרדה היא נוהג מקובל, לא רק בשירותים חיוניים, אלא בכל דבר, לא רק בקרב יהודים, גם לגבי מוסלמים ודרוזים, שהפרדה זה חלק מאורח החיים ואנחנו לא רוצים לכפות עליהם אורח חיים שונה" (פרוטוקול ישיבה מס' 188 של ועדת חוקה, חוק ומשפט, הכנסת ה-15, 8.10.2000).

127. חריג נוסף נקבע בסעיף 1(ד) לחוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים תשס"א-2000 הקובע כי "כאשר הדבר מתחייב מאופיו או ממהותו של המוצר, השירות הציבורי או המקום הציבורי".

128. סעיף 3(ד) לחוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים תשס"א-2000.

ה. יש לקחת בחשבון את צרכיו של הציבור שנפגע מההפרדה.

מהדיונים בוועדת חוקה, חוק ומשפט בהצעת החוק, עולה כי החריג האמור יועד בעיקר לפעולות תרבות במגזר החרדי, ולא לשירותים הניתנים בקהילה או לחנויות מסחר. הדוגמאות שהובאו במהלך הדיונים היו של הפרדה בבריכות שחייה, אולמות שמחה, מופעי בידור, והקרנות סרטים.¹²⁹ צוין במפורש שהחריג לא יחול על מרפאות ותחבורה ציבורית. יו"ר הוועדה אמנן רובינשטיין ציין כי "שירותים ממלכתיים לא קשורים לחוק הזה". מכאן עולה שהחריג לא נתכוון לחול על שירותים ממלכתיים, או על חנויות ומרפאות, אלא לחול על מספר מצומצם של שירותים, שמעצם טבעם יוצרים צורך בהפרדה כמו בריכות שחייה או שירותים המשרתים רק את האוכלוסייה החרדית עצמה, כגון אירועי תרבות של הקהילה החרדית.

המשפט הבינלאומי

61

המשפט הבינלאומי אינו מתמקד רק ביחסים שבין מדינות אלא גם בזכויותיהם של יחידים וקבוצות בתוכן והיחס שביניהם ובין המדינה. כמו כן, מכיר המשפט הבינלאומי בקיומם של ערכי יסוד שביכולתם להגביל את כוחה של המדינה.¹³⁰ בכל הנוגע לשוויון לנשים, ב-25 השנים האחרונות קיימות שפע של עדויות להצהרות של הקהילה הבינלאומית בעצרות האו"ם, מדינות חברות המאשרות את מחויבותן לשוויון נשים במספר רב של אמנות, ומחוקקים ובתי משפט במדינות השונות, אשר אוכפים שוויון לנשים.¹³¹ העובדה כי קיימות מדינות אשר קיימת בהן עדיין אפליה ואבחנה על בסיס מין צריכה להיחשב כחוסר ציות לנורמה ולא כהוכחה לקיומו של כלל אחר.¹³² אם כך, ייתכן והאיסור על אפליה שלטונית על בסיס מין הנו חלק מהמשפט המנהגי הבינלאומי כלומר, חלק מהמשפט הבינלאומי אשר נסמך על חוקים בלתי כתובים שהם בגדר נוהג כללי שהתקבל כחוק, המהווים באופן אוטומטי חלק מהדין בישראל.¹³³ קביעה זאת נתמכת על ידי פרקטיקות של מדינות ונורמות שנתקבלו בבחינת דין.¹³⁴

פרט לראיית שוויון לנשים כחלק מהמשפט המנהגי, מספר לא מבוטל של אמנות והכרזות בינלאומיות מעגנות את עיקרון השוויון והיעדר ההפליה אשר ממנו נגזרת אי חוקיותו של הסדר ההפרדה בין גברים ונשים והדרתן של נשים במרחב הציבורי. המשפט הישראלי נעדר חקיקה מפורשת המסדירה את מעמדן של אמנות בינלאומיות בהן התקשרה ישראל.¹³⁵ על פי הדין הקיים תוקפן של התחייבויות שהתחייבה המדינה באמנות

129. כך למשל, בדיון בוועדת חוקה, חוק ומשפט שדנה בהצעת החוק ציין המשנה ליועץ המשפטי לממשלה ער"ד יהושע שופמן ממשרד המשפטים: "רצינו שאותם דברים שלגביהם היה קונצנזוס, לא למנוע, אם, למשל, בהקרנת סרט לציבור החרדי, כשיש הפרדה בין גברים ונשים. אבל בכל זאת יש סייג, ובלבד שזה יוצדק בהתחשב בטעמים האלה, כיוון שיש הבדל בין הופעה של זמר לבין דבר שהוא שירות חיוני אחר, נניח, לצורך העניין שירות רפואי". ועדת חוק, חוקה ומשפט, לעיל ה"ש 126.

גיל-עד נועם, "התבוננות פמיניסטית במשפט הבינלאומי הפומבי" **עיונים במשפט, מגדר ופמיניזם** 190 (דפנה ברק ארו, שלומית יניסקי-רביד, יפעת ביטון ודנה פוג' עורכות, 2007).

130. גיל-עד נועם, "התבוננות פמיניסטית במשפט הבינלאומי הפומבי" **עיונים במשפט, מגדר ופמיניזם** 190 (דפנה ברק ארו, שלומית יניסקי-רביד, יפעת ביטון ודנה פוג' עורכות, 2007).

131. Courtney W. Howland, *The Challenge of Religious Fundamentalism to the Liberty and Equality Rights of Women: An Analysis under the United Nation Charter*, 35 Colum. J. Transnat'l L. 271, 335 1997

132. שם.

133. שם.

134. שם; בג"ץ 4542/02 **עמותת קו לעובד נ' ממשלת ישראל** (טרם פורסם, פסק-דין מיום 30.3.06), פסקה 36 לפסק-דינו של השופט לוי.

135. משה הירש, רות לפידות, תומר ברודי, גיא הרפז, ברק מדינה, גיל-עד נועם, ויובל שני "הסמכות לכרות אמנות במדינת ישראל: ניתוח ביקורתי והצעה לרפורמה" 14 **הפורום למשפט בין-לאומי, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית, בסיוע מכון דוידס ליחסים בין-לאומיים, האוניברסיטה העברית**

law.huji.ac.il/upload/Treaties.doc

בינלאומיות הוא מוגבל, שכן במקרה בו קיימת סתירה בין הוראה הקבועה בחקיקה של הכנסת והוראה הקבועה באמנה בה התקשרה המדינה, חקיקת הכנסת תגבר אף אם נחקקה קודם להתקשרות המדינה באמנה.¹³⁶ יחד עם זאת התקשרותה של מדינה באמצעות אמנה היא בעלת השלכות מהותיות על סמכויותיהן וחובותיהן של רשויות השלטון במדינה.¹³⁷ גם אם לאמנה אין מעמד של חוק הר שיש לה תוקף משפטי משמעותי.¹³⁸ כך, התחייבותה של מדינה מכוח אמנה בינלאומית עליה חתמה, היא בעלת השלכה ניכרת בקביעת החוקיות של פעילות רשויות השלטון של המדינה והעובדה שמעשה שלטוני מסוים סותר התחייבות המעוגנת באמנה עשוי להספיק כדי לשלול את חוקיות המעשה.¹³⁹ עמדה זו נתמכה גם על ידי הפסיקה אשר רואה במשפט הבינלאומי מקור חשוב לפרשנות החקיקה המקומית.¹⁴⁰

”כלל פרשנות נוסף מבטאת החזקה כי קיימת התאמה בין חוקי המדינה לבין נורמות המשפט הבינלאומי שמדינת ישראל מחויבת להן. לפי חזקה זאת, יתפרשו דינים, ככל שהדבר ניתן, כעולים בקנה אחד עם נורמות אלה... חזקות פרשניות אלה ניתנות לסתירה רק כאשר לשון החוק או התכלית הפרטיקולרית המפורשת שלו אינן מתיישבות עם ערכי השיטה הכלליים או עם הנורמה הבינלאומית.”

בג"ץ 2599/00 ית"ד - עמותת הורים לילדי תסמונת דאון נ' משרד החינוך, פ"ד נו(5) 846,834 (השופט דורנר) ישראל עצמה טענה בפני ועדות האו"ם השונות הממונות על יישום אמנות זכויות האדם כי הדין במדינת ישראל, כפי שהוא עולה מן החקיקה והפסיקה, משקף בדרך כלל את הוראותיהן של האמנות השונות בהן התקשרה ישראל, וכי בכך קלטה למעשה ישראל את האמנות לדין הפנימי.¹⁴¹

להלן פירוטם של הכלים הבינלאומיים המעגנים את עקרון השוויון אשר ניתן לראות בהם מסגרת רעיונית ומשפטית נוספת לקביעת אי חוקיותה של הפרדה:

מגילת האומות המאוחדות

מגילת האומות המאוחדות (להלן: "המגילה") אשר נחתמה ב-1945 היא המסמך המכונן של האומות המאוחדות. ישראל הצטרפה לאו"ם ב-1949 ועל כן היא כפופה למגילה כיתר המדינות החברות באו"ם. מחויבותה של ישראל למגילה מופיעה גם במגילת העצמאות בה, עוד טרם הפכה מדינת ישראל לחברה מן המניין באו"ם, נכתב כי מדינת ישראל "תהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות".

במבוא למגילה, לצד קידום השלום, הביטחון והסובלנות בין האומות, מופיע עקרון קידום השוויון בין נשים

וגברים.¹⁴² סעיף 3(1) למגילה מאשר את המטרה הרחבה של האו"ם וקובע את עיקרון איסור ההפליה:

To achieve international co-operation in solving international problems of an economic, social, cultural, or humanitarian character, and in promoting and encouraging respect for human rights and for fundamental freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion¹⁴³

עיקרון זה חוזר ומופיע גם בסעיפים 55(c) ו-56 למגילה הקובעים כי המדינות החברות באו"ם יפעלו בשיתוף

פעולה על מנת להבטיח **"Universal respect for, and observance of, human rights and fundamental**

136. שם

137. שם, בעמ' 13

138. שם, בעמ' 14

139. שם, בעמ' 13-14

140. שם בעמ' 13 וראו גם: השופט לנדוי בע"פ 131/67 קמיאר נ' מדינת פ"מ כב(2) 93,85 (1968) בעמ' 112; בג"ץ 4542/02 עמותת קו לעובד נ' ממשלת ישראל (טרם פורסם, פסק-דין מיום 30.3.06), פסקה 37 לפסק-דינו של השופט לוי

141. פרופ' רות לפידות, ד"ר ארנה בן נפתלי ד"ר יובל שני "חובת קליטה של אמנות בנושא זכויות אדם לדין הישראלי" 8 בית הספר למשפטים, המסלול האקדמי - המכללה למינהל (2004) www2.colman.ac.il/law/concord/publications/amanot.doc

142. מגילת האומות המאוחדות, מבוא (נפתחה לחתימה ב-1945) <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>

143. שם, בסעיף 1(3)

144 "freedoms for all without distinction as to race, sex, language, or religion". סעיפים אלה מקימים חובה ישירה למדינה לבחון ולקדם זכויות אדם גם ביחס לענייניה הפנימיים ולהגן על אותן קבוצות מוגנות (מחמת גזע, מין, שפה או דת).¹⁴⁵ הוראות של המדינה המעניקות יחס מפלה לקבוצה אחת לעומת הקבוצה השנייה, מהוות בהכרח מחסום עבור הקבוצה המופלת להנאה שוויונית מזכויות אדם וחירויות בסיסיות.¹⁴⁶ הקביעה כי אפליה היא בלתי מוצדקת או בלתי סבירה יכולה להיעשות בלי קשר לכוונה או מניע להפלות אלא רק בהסתכלות על תוצאת החוק.¹⁴⁷

אותן קבוצות מוגנות אינן מוגנות בצורה אבסולוטית וייתכן כי המדינה תצטרך לכפות עליהן הגבלות.¹⁴⁸ לכן, יחד עם ההגנה על אותה קבוצה יש לה גם חובות מקבילות הכוללות את החובה לכבד את החופש וההגנה השווה על זכויות המוענקות לקבוצות מוגנות אחרות.¹⁴⁹ נוסף על כך, המגילה מבהירה שזכויות אדם וחירויות בסיסיות תחת המגילה אינן תלויות ואינן נקבעות על פי חוקים דתיים כאלה או אחרים, הן אינן תלויות בדת ומקורן אינו טמון באיזושהי דת ספציפית.¹⁵⁰

מכאן שרצונם של חלקים באוכלוסיה החרדית לכפות התנהלות נפרדת על נשים וגברים במרחב הציבורי, אשר כאמור מהווה יחס מפלה כלפי נשים, פוגמת ביכולתן של נשים להנאה שוויונית ואינה נהנית מהגנה על ידי מגילת זכויות האדם, אף אם מקורה בטיעונים דתיים או הלכתיים.

ההכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם

ההכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות אדם (להלן: "ההכרזה") היא מסמך היסוד של הקהילה הבינלאומית בדבר זכויות אדם. ההכרזה קובעת כי כל בני האדם נולדו חופשיים ושווים וכי כל בני האדם זכאים לזכויות והחירויות שבהכרזה בלי הפליה משום סוג, כולל אפליה על בסיס גזע, מין או דת.¹⁵¹ נוסח ההכרזה אושר על ידי ממשלת ישראל.

בהתחשב בפוטנציאל הגדול לקונפליקט בין הזכויות והחירויות השונות שבהכרזה, ההכרזה מתירה בסעיף 29 להטיל עליהן הגבלות מסוימות.¹⁵² על פי ההכרזה, ראשית יש לקבוע האם חוק או מעשה מסוים המיוחסים למדינה נכשלים באבטחת זכות מסוימת בהכרזה. אם כן, צריכה להיות גם קביעה מקבילה - האם החוק או המעשה עצמם מייצגים את השימוש בזכות או חירות מוגנת.¹⁵³ אם כן, יש מקרה ברור של קונפליקט בין זכויות והשאלה היא האם החוק או המעשה מכוננים הגבלה מותרת תחת סעיף 29 להכרזה.¹⁵⁴ לעניין ההפרדה, ככל שהיא נתמכת על ידי המדינה, כמו בעניין האוטובוסים וקופות החולים, הרי שהיא מציגה קונפליקט בין זכותן של נשים לכבוד ושוויון ובין זכותם של המעוניינים בהפרדה שלא לפגוע ברגשותיהם הדתיים.

הגבלת זכות תחת סעיף 29 מותרת אם היא נועדה "להבטיח את ההכרה בזכויות ובחירויות של הזולת ואת יחס הכבוד אליהן, וכן את מילוי הדרישות הצודקות של המוסר, של הסדר הציבורי ושל טובת הכלל בתוך

144. שם, סעיפים 55 ו-56. ההדגשות אינן במקור.

145. Howland, לעיל ה"ש 131, בעמ' 328.

146. שם, בעמ' 330.

147. שם, בעמ' 343.

148. שם, בעמ' 330.

149. שם.

150. שם, בעמ' 329.

151. סעיף ב(1) להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם http://www.knesset.gov.il/docs/heb/un_dec.htm

152. Howland, לעיל ה"ש 131, בעמ' 343; שם, בסעיף 29.

153. Howland, לעיל ה"ש 131, בעמ' 343.

154. שם.

החברה הדמוקרטית.¹⁵⁵ הסעיף מציע למעשה גישה דו שלבית לבחינת חוקיות ההגבלה. ראשית, יש לבחון אם הבטחת ההכרה בזכויות משמעה שמימוש הזכות על ידי אינדיבידואל אחד גורמת לכישלון בהכרה בזכות המגיעה בבירור לאינדיבידואל אחר. אם התשובה לכך חיובית הרי שיש להגביל את זכותו של הראשון.¹⁵⁶ האם מימוש זכותם של חלקים בציבור החרדי לאי פגיעה ברגשות גורמת לכישלון בהכרה בזכותן של נשים לשוויון? התשובה על כך היא כמובן חיובית.

שנית, יש לבחון האם ההגבלה נועדה למלא את הדרישות הצודקות של המוסר והצדק הציבורי. מבחן זה מאפשר להגביל זכויות עד למידה הנחוצה כדי לשמור על הדמוקרטיה. המונח "מוסר" ו"הסדר הציבורי" מובנים אם כן במשמעות מוגבלת של סדר ומוסר בהקשר של עקרונות דמוקרטיים.¹⁵⁷ האם ההגבלה על זכותן של נשים לשוויון וכבוד נחוצה כדי לשמור על הדמוקרטיה? שני המבחנים נקבעים על ידי המשפט הבינלאומי ועל כן משפט המדינה או חוק דתי לא יכולים להוות מקור לאף אחד מהם.¹⁵⁸ יש לשאול האם חוקי הציות והצניעות הם הגבלות מותרות על זכויות נשים משום שהם נדרשים כדי לקדם את הדרישות הצודקות של חברה דמוקרטית.¹⁵⁹ כאמור ההפך הוא הנכון. חוקים אלה המניעים את הפרדה במרחב הציבורי פוגעים באופן ניכר במעורבות הנשית ביצירה ובשמירה על חברה דמוקרטית. הפרדה במרחב הציבורי חותרת תחת ההליך הדמוקרטי על ידי כך שהיא מבקשת להדיר ממנו את מחציתה של האוכלוסייה.

בכדי ליישם את סעיף 29 יש לבחון האם חוקי הצניעות, כפי שהם באים לידי ביטוי באמונות דתיות מסוימות, פועלים כהגבלה מותרת על הזכויות החוקיות הבינלאומיות של נשים. פגיעה שכזאת בזכותן של נשים תהיה מותרת כאמור רק למטרה של שמירה על הכרה בזכות לאמונה דתית או לאי פגיעה ברגשות או למען הדרישות הצודקות של החברה הדמוקרטית.

הקהילה הבינלאומית קיבלה פעילויות מסוימות כאינטגרליות ומהותיות לזכות לאמונה דתית ולגילוייה.¹⁶⁰ פעולות אלה כוללות את הזכות לפולחן, לשמור על מקומות פולחן ולבחור מנהיגים דתיים.¹⁶¹ כל הפעולות הללו כפופות לסעיף 29.¹⁶² חוקי הצייתנות והצניעות לא אוזכרו כנופלים בליבת הפעילויות של הדת.¹⁶³ מכאן כי המשפט בינלאומי אינו יכול לסבול פגיעה בזכויות שניתנות לנשים על ידי קודים אלה.¹⁶⁴ יש לציין כי סעיף 30 מבהיר כי ההכרזה נוגעת גם לציבור או יחידים המבקשים להטיל מגבלות על זכות או חירות הקבועות בהכרזה ומכאן מחויבות המדינה לפעול כנגד יחידים או ציבורים אלה.¹⁶⁵ נראה כי תחת ההכרזה למדינה יש אפשרות ויתכן אף חובה להוציא מחוץ לחוק פרקטיקות דתיות המפרות באופן שיטתי את חירותן של נשים וזכותן לשוויון דוגמת הפרדה במרחב הציבורי.¹⁶⁶

155. ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם, לעיל ה"ש 151 בסעיף 29

156. Howland, לעיל ה"ש 131, בעמ' 344

157. שם.

158. שם.

159. שם, בעמ' 365

160. שם, בעמ' 358

161. שם, בעמ' 345

162. שם, בעמ' 359

163. שם.

164. שם.

165. ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם, לעיל ה"ש 151 בסעיף 30

166. Howland, לעיל ה"ש 131, בעמ' 369

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות

סעיף 18(א) לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות מעגן את חופש המצפון והדת.¹⁶⁷ סעיף 18(ג) מפרט מתי ניתן להגביל חופש זה:

”החופש ליתן ביטוי לדתו או לאמונותיו של אדם יכול שיהיה כפוף רק לאותן הגבלות כפי שנקבעו בחוק והנחוצות לשם שמירתם של הביטחון, הסדר, הבריאות או המוסד הציבוריים או זכויותיו וחירויותיו של הזולת.”¹⁶⁸

הסעיף מסדיר למעשה התנגשות אפשרית בין הזכות לחופש דת ומצפון וזכויות אחרות כולל במשתמע הזכות לשוויון מגדרי וקובע כי במקרה כזה ניתן יהיה להגביל את הזכות לחופש דת ומצפון.¹⁶⁹ ייתכן והשימוש במילה ”נחוצות” מרמז אף לחובה של המדינה לאכוף מגבלות שכאלה.¹⁷⁰ קריאה שכזו משתלבת גם עם מסמכים בינלאומיים אחרים דוגמת ההערה הכללית של הוועדה לזכויות האדם של האו”ם בדבר שוויון בין נשים וגברים אשר על אף שלא התייחסה מפורשות לסעיף 18(ג), קבעה כי השמירה על הזכות לחופש דת ומצפון אינה מתירה לאף מדינה, קבוצה או יחידים להפר את זכותן של נשים לשוויון.¹⁷¹ ישראל חתמה על האמנה ואשררה אותה בשנת 1991. במועד הצטרפותה לאמנה הסתייגה ישראל מסעיף 9 ובכך שמרה לעצמה את הזכות לסטות מן הסעיף במצבי חירום, ומסעיף 23 המכיר בזכות להינשא ומחייב שוויון בין בני זוג במהלך הנישואים ולאחר פירוקם אם זה מתרחש.¹⁷² הסתייגות זו נועדה לשמר את כפיפותו של הדין האישי במדינת ישראל לדין הדתי. שתי הסתייגויות אלו אין בהם כדי לשנות או להוריד ממחויבותה של ישראל לשוויון מגדרי במרחב הציבורי על פי האמנה.

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות קובעת כי על המדינות החתומות עליה להבטיח את הזכות של כל אדם בשטחן, ללא הפליה כלשהי ליהנות מן הזכויות המובטחות בה.¹⁷³ סעיף נפרד קובע כי יש ”להבטיח את זכותם השווה של גברים ונשים להנאה מכל הזכויות הכלכליות, החברתיות והתרבותיות שפורשו באמנה.”¹⁷⁴ ברי כי הפרדה בין נשים לגברים במרחב הציבורי אשר דוחקת ומדירה את הנשים ממנו פוגמת בזכותן לממש את זכויותיהן הכלכליות, החברתיות והתרבותיות. ישראל חתמה על האמנה ואשררה אותה בשנת 1991.

167. סעיף 18 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (נפתחה לחתימה ב-1966)

168. שם, בסעיף 18

169. Frances Raday, *Culture, religion, and gender*, 1 I.CON, INTERNATIONAL JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW 663, 678 (2003)

170. שם.

171. שם; General Comment No. 28: Equality of rights between men and women (article 3) : 29/03/2000. CCPR/C/21/Rev.1/Add.10, General Comment No. 28. (General Comments) <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/13b02776122d4838802568b900360e80>

172. לפידות, בן נפתלי ושני, לעיל ה"ש 141, בעמ' 19. את ההסתייגויות כלשונון ניתן לקרוא ב http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en#EndDec

173. סעיף 22 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (נפתחה לחתימה ב-1966); ד"ר הלל סומר, תמר ולדמן וענת יהב **מסמך רקע בנושא: הזכות החוקתית לשוויון** 25 (2005) http://huka.gov.il/wiki/material/data/H01-08-2005_13-22-28_shiviona.pdf

174. סעיף 3 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (נפתחה לחתימה ב-1966) http://www.btselem.org/hebrew/international_law/covenant_on_economical_social_and_cultural_rights

האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה נגד נשים

האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה נגד נשים היא אמנה רחבת היקף הכוללת זכויות אזרחיות, פוליטיות ותרבותיות אשר נועדו להגן על נשים בחייהם הציבוריים והפרטיים.¹⁷⁵ זהו מכשיר זכויות האדם הבינלאומי היחיד המתייחס לזכויות נשים באופן בלעדי.¹⁷⁶

בבסיס האמנה עומד איסור ההפליה נגד נשים, והיא מפרטת שורה של צעדים שעל מדינות לנקוט על מנת להיאבק באפליית נשים.¹⁷⁷ האמנה כוללת הוראות כלליות בדבר ביעור אפליה נגד נשים, קידום מעמדה של האישה וביעור דעות קדומות ונהלים שיש בהם משום הפליה נגד נשים.¹⁷⁸ האמנה אף קוראת למדינות לשנות חוקים דתיים, מנהגיים ותרבותיים אשר יוצאים מנקודה של אי שוויון בין המינים.¹⁷⁹ ההפליה נבחנת על פי תוצאותיה, כלומר בלי שנדרש מניע להפלות, והיא חלה על מגוון רחב של מצבים ופעולות הן במישור הפרטי והן במישור הציבורי ומטילה על המדינה חובה לפעול למאבק בהפליה נגד נשים בכל מקום והקשר שבו היא קיימת.¹⁸⁰

בעוד שהאמנה לזכויות אזרחיות ומדיניות מסדירה קונפליקט אפשרי שבין חופש דת ומצפון וזכויות אחרות כולל במשתמע הזכות לשוויון, האמנה הבינלאומית לביעור כל צורות האפליה נגד נשים מסדירה את הקונפליקט שבין דפוסי ההתנהגות החברתיים והתרבותיים ושוויון מגדרי.¹⁸¹ סעיף 5 לאמנה קובע:

“ המדינות שהן צד באמנה ינקטו את האמצעים המתאימים:

כדי לשנות את דפוסי ההתנהגות החברתית והתרבותית של גברים ונשים, במגמה להשיג את ביעורם של דעות קדומות ומנהגים מקובלים ואחרים המבוססים על רעיון נחיתתו או עליונותו של אחד המינים, או על תפקידים סטריאוטיפיים לגברים ולנשים;”

המושג של התנהגויות תרבותיות כולל את הנורמות הדתיות של החברה ואילו נוהג הוא הדרך בה הנורמות התרבותיות מסורתיות נשמרות בחברה. בענייננו מדובר באותו דפוס התנהגות תרבותי המכונן ומשמר את ההפרדה וההדרה של נשים מהמרחב הציבורי.¹⁸²

יוצא אם כן כי סעיף 5 בשילוב לחובתה של המדינה לשנות חוקים דתיים, מנהגיים ותרבותיים אשר יוצאים מנקודה של אי שוויון בין המינים המופיעה בסעיף 2(ו) מעניקים כוח לזכות לשוויון מגדרי במקרה של התנגשות עם התנהגויות תרבותיות או מנהגים תרבותיים, כולל נורמות דתיות, ועל כן יוצרים הירארכיה ברורה של ערכים.¹⁸³

מדינת ישראל חתמה על האמנה ב-1980 והיא אושררה על ידיה ב-1991. במועד הצטרפותה לאמנה הסתייגה ישראל מסעיפים 7(ב) 161 לאמנה כאשר היא נמנעת מלצור מחויבות לאמנה בכל הנוגע למינוי שופטות לבתי דין דתיים ובנוגע להתאמה בין דיני המעמד האישי בישראל והוראות האמנה.¹⁸⁴ הסתייגויות אלו אין בהן כדי לשנות או להוריד ממחויבותה של ישראל לשוויון מגדרי במרחב הציבורי על פי האמנה.

175. Madhavi Sunder, *Piercing the Veil*, 112 YALE L.J 1404, 1425 (2003)

176. שם, בעמ' 1425.

177. גיל-עד נועם, לעיל ה"ש 130, בעמ' 218.

178. סומר, תמר ויהב, לעיל ה"ש 173, בעמ' 29.

179. Sunder, לעיל ה"ש 175, בעמ' 1425; סעיף 2(ו) לאמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה נגד נשים (נפתחה לחתימה ב-1979)

180. סעיפים 1, 2, 4 לאמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה נגד נשים (נפתחה לחתימה ב-1979); גיל-עד נועם, לעיל ה"ש 130, בעמ' 218.

181. Raday, לעיל ה"ש 169, בעמ' 665; סעיף 5 לאמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה נגד נשים (נפתחה לחתימה ב-1979)

182. Raday, לעיל ה"ש 169, בעמ' 678.

183. שם.

184. לפידות, בן נפתלי ושני, לעיל ה"ש 138, בעמ' 25-26. את הסתייגויות כלשונן ניתן לקרוא ב: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations-country.htm>

ד. מסקנות והמלצות

דו"ח "מודרות למהדרין" לשנת 2011 מעלה שורה של מקומות ציבוריים, ממלכתיים ופרטיים בהם התרחשו, הפרדה בין נשים וגברים במרחב הציבורי, איסור הופעת נשים ושירת נשים, הדרת נשים מתפקידים בצה"ל, העלמת נשים מהמרחב הציבורי ואכיפת דרישות צניעות. מהרשימה המובאת בדו"ח ניתן לראות כי ההפרדה וההדרה מקיפות את כל תחומי החיים וכי על אף קביעה מפורשת של בית המשפט העליון והתבטאויות של אישי ציבור כנגד תופעות אלו הן אך הולכות ומתרחבות. מה שהחל כהפרדה בקווי אוטובוס הפך לדחיקה, שהתפתחה להדרה מוחלטת של נשים ממרחבים מסוימים. המרחב התנועתי, ויזואלי, ממשי ורעיוני, אשר היה פתוח לשני המינים, הפך להיות מרחב בו נוכחותן של נשים מועמדת בספק תדירות, וקיימת מגמה ממשית של דחיקת נשים לקרן זווית מתוך מטרה מוצהרת להעלמתן בכלל.

ההפרדה וההדרה של נשים אינן מופיעות בחלל ריק אלא הן תוצר של חברה פטריאכלית אשר מבקשת לשמר הירארכיות שבין נשים וגברים ולהותיר את הנשים במתחם השייך לספירה הפרטית שאינה נגלית לעין. המרחב אליו נדחקות הנשים הוא מרחב מוגבל של אלימות וכניעה אשר מפשיט את הנשים מזכויותיהן הבסיסיות. בנקודה זו יש לשוב ולהדגיש כי אין זו קריאת תגר על ערכים יהודיים או דתיים באשר הם, אלא על גילומם על ידי פרקטיקות מפלות ומדירות. המרחב הציבורי צריך להיות פנוי זמין עבור כל אישה באשר היא.

התפשטות תופעת ההפרדה בין נשים וגברים והדרתן של נשים מעלה שורה של שאלות ערכיות, מעשיות וחוקיות. בכלל זה עולות סוגיות עקרוניות שאנו מקוות שדו"ח זה יהווה נקודת מוצא ותמריץ לדיון בהן, אך הן אינן נדונות באופן מפורש בדו"ח: כזאת היא שאלת הבחירה ומהותה של בחירה חופשית בתוך השתייכות קבוצתית מובהקת, שאלת הכוחות הפוליטיים המניעים את המדינה ומידת הלגיטימציה הניתנת במדינת ישראל של שנת 2011 לקולות בלתי ליברליים ודמוקרטיים.

בשבועות שקדמו להוצאת הדו"ח גבר הסיקור התקשורתי וההתעניינות הציבורית בתופעת ההפרדה וההדרה. בין הקולות שנשמעו נשמעה גם קריאה להפריד בין המרחב החילוני והחרדי ובעקבות זאת לאפשר פרקטיקות של הפרדה והדרה במרחב החרדי. קריאה זו נשמעה בעיקר לאור אלימות הולכת וגוברת בבית שמש מצד קבוצת חרדים קיצוניים כנגד תושביה הלא חרדיים של בית שמש ובכללם דתיים-לאומיים, מסורתיים וחילוניים. קריאה שכזו "להינתקות" הציבור החילוני מהציבור החרדי לא רק שהיא לכשעצמה אינה דמוקרטית אלא היא חוטאת באותם מאפיינים בהם חוטאת הכפייה להפרדה והקריאה להדרה. הקריאה לצור שני מרחבים נפרדים מבקשת ליצור מרחב חרדי "נקי" שבו תהא לגיטימציה לכפות על כלל הציבור החרדי את אורחותיה והשקפותיה של הקבוצה הקיצונית יותר מבין החרדים, המעוניינת בהפרדה והדרה מגדריים מלאים. מטרתנו אינה לצור מרחבי מגורים נפרדים (אם דבר זה כלל אפשרי וכבר חזרנו וטענו כי בישראל של שנת 2011 לא ניתן לבצע הפרדה כזו במרחב הציבורי), אלא לאפשר מרחב משותף אחד מכבד, שוויוני ודמוקרטי.

המרחב הציבורי במדינה דמוקרטית ליברלית צריך להוות את "כיכר השוק" בה כל אחד ואחת יכולים/ות להיות נוכחים/ות, להביע עמדות ולהשתתף בחיי היצירה, ההגות, העשייה וההנהגה של המדינה. הדרתה של 50% מהאוכלוסייה מנוגדת באופן חזיתי לערכים הבסיסיים של חירות ושוויון שהם מאבני היסוד של משטר דמוקרטי, ולכן אין לקבלה בכל צורה שהיא. מהדוגמאות שהובאו בדוח זה עולה כי אין מדובר במנהגים דתיים או תרבותיים המתקיימים בדלת אמותיה של הקהילה החרדית בלבד, אלא בשירותים יסודיים שכל אזרח ואזרחית נזקקים/ות להם, ההופכים להיות נפרדים. כאמור, לא ניתן לבצע חלוקה דיכוטומית של שכונות שמסומנות כחרדיות, בהן

יונהג משטר הפרדה לעומת שכונות שיוגדרו כ"חילוניות" ובהן לא תותר הפרדה.¹⁸⁵

נשוב ונדגיש כי הציבור החרדי, ממש כמו ציבורים אחרים בישראל, אינו ציבור מונוליתי בעל אורח חיים והשקפות עולם זהות ואחידות. הקריאות למגר את תופעת ההפרדה וההדרה לא יצאו רק מבית מדרשו של הציבור החילוני אלא גם מתוך הציבורים הדתיים והחרדיים במדינה. תופעה זו הוכחה ביתר שאת בשבועות האחרונים. מטר הטלפונים בעילום שם שקיבלנו אנו במשרדי התנועה הרפורמית לדת ומדינה, הפך להתבטאויות של ממש מעל גלי האתר של מנהיגים ומנהיגות ואישי ציבור בולטים בציונות הדתית ובמגזר החרדי. בין התבטאויות אלה ניתן למנות את התבטאויותיהם של עדינה בר שלום, הרב עובדיה יוסף, ח"כ הרב חיים אמסלם, הרב דב ליפמן, והרב מנחם פרומן. התבטאויות אלה הן עדות ניצחת לכך שרבים במגזר החרדי, נשים וגברים כאחד, מתנגדים לתופעת ההפרדה וההדרה ורואים בה תופעה פסולה.

לצד התבטאויות משמעותיות אלה אנו עדות כמובן להקצנה הולכת וגוברת ולהתפרשותה של תופעה ההפרדה וההדרה למקומות חדשים בתוך המרחב הציבורי. כך למשל נושא שירת הנשים אשר לא הופיע כלל בדו"ח הקודם הפך לזירה משמעותית של מאבק עבור חיילי דתיים בצה"ל. כך הוא גם נושא הדרת הנשים מלוחות המודעות, אשר על אף שלא מדובר בתופעה חדשה, היא הלכה והתרחבה למימדים חדשים ועוד חברות מסחריות בחרו שלא להציג נשים במסעות הפרסום שערכו בערים כמו ירושלים ובני ברק.

לאור העובדות המוצגות בדו"ח עולה כי פרקטיקות ההפרדה וההדרה שהוצגו בדו"ח אינן תוצאה של דרישה פורמאלית המוצגת לרשויות. לרוב מדובר בתוצאה של פעולה כוחנית והפעלת לחץ של אנשים מתוך החברה החרדית המנסים לקבע עובדות בשטח. ההפרדה אינה נעשית מתוך שיקול דעת הבוחן את הצרכים לעומת המחירים שאחרים או אחרות נדרשות לשלם על כך ואת הפגיעה בזכותן לשוויון ולכבוד, ערכים המוגנים על פי חוק יסוד כבוד האדם וחירותו. יתרה מכך, נראה כי פעמים ההפרדה בין נשים וגברים הנה תוצאה של הנחה מקדמית של הרשויות כי זה רצונו של הציבור החרדי ועל כן אירועים המיועדים לציבור זה צריכים להיערך בהפרדה או מבלי לשמוע שירת או דברי נשים. כך היא הדוגמא של יריד זכויות שקיימה עיריית ירושלים ופרסמה אותו כאירוע בהפרדה, מתוך הנחה כי זה רצונה של האוכלוסייה החרדית, אך בפועל האוכלוסייה החרדית שהגיע לאירוע כלל לא הייתה מעוניינת בהפרדה.

לאור כל זאת מומלץ לנקוט בצעדים הבאים:

- **יש לאסור הפרדה בין נשים וגברים במרחב הציבורי, בכל מקום בו ניתן שירות לציבור, לרבות שירותים הניתנים על ידי חברות ממשלתיות או ציבוריות במהותן** כגון קופות חולים, בתי עלמין, חברות תחבורה וחברות תעופה ובכינוסים ואירועים הנערכים על ידי גופים ציבוריים, וזאת אף במסגרת שכונות חרדיות במובהק.
- **אין להסכין עם הפרדה במרחב הפיזי הממשי - כגון סגירת רחובות**, אפילו באירועים מיוחדים, בשכונות בעלות צביון חרדי. בעניין זה העירייה או המשטרה צריכות לאכוף באופן אקטיבי את האיסור על הפרדה - לרבות הורדת שלטים "מכווני התנהגות". איסור זה צריך לחול גם על מקומות בעלי משמעות היסטורית, לאומית ודתית ובראשם הכותל כאשר אין להרחיב בו את ההפרדה פרט לזו הקיימת ברחבה התחתונה.
- **יש לאפשר הופעת נשים ושירת נשים בכל אירוע ציבורי וממלכתי ובכל האירועים המתקיימים בצה"ל.** התפיסה בה מחזיקים אחדים בציבור הדתי לפיה שמיעת קול אישה אסורה, אסור שתהווה בסיס לאי הזמנתן של נשים להופיע באירועים אלה.

185. ראו: בג"ץ 10907/04 סולודוך נ' עיריית רחובות (טרם פורסם). שם נפסק כי "רעתה הגדולה של ההפרדה וההתבדלות במגורים, ויצירת קהילות סגורות המבודדות עצמן בחומות חברתיות, מעודדות הפליה וניכור חברתי... הפרדה וניתוק בין קבוצות תרבותיות מעודדים עיונות ויריבות..."; גרשון גונטובניק, "קבוצות מיעוט המבקשות מהמדינה לסגור את עצמן: חומות משפטיות, גדריות חברתיות והפליה בדיור", בתוך אמנון להבי (עורך), **קהילות מגודרות**, אוניברסיטת תל אביב, הפקולטה למשפטים על שם בוכמן, 425, 467-468 (2010)

- **שילובן של נשים בצה"ל יהיה כפוף אך ורק לשיקולים מקצועיים ולא יערב שיקולים דתיים כאלה ואחרים.** אין לחסום תפקידים מסוימים בפני נשים בצה"ל רק משום שהשירות בהם אינו עולה בקנה אחד עם השקפתם הדתית של חלקים מסוימים בציבור.
- **יש לקבוע מנגנון הפחתת מימון ציבורי מגופים ממשלתיים או עירוניים המפלים כנגד נשים על ידי הפרדה או הדרה בניגוד לחוק דוגמת קופות חולים, חברות קדישא ועירויות.** בכלל זה לא יהיה אירוע ציבורי הממומן מכספי מיסים שיש בו הפרדה, לרבות אירועים עירוניים.
- **יש לאסור על קיום כנסים ואירועים המיועדים לגברים בלבד,** הואיל והם מפרים את חוק איסור הפליה במוצרים ובשירותים שכן לא ניתנת כל חלופה לנשים לקבלת השירות.
- **הפרדה בעסקים פרטיים לחלוטין, כמו בנק או חנות, מהווה אף היא פגיעה בזכות לכבוד ולשוויון, ולכן יש לאסור עליה, אף אם המדובר בעסק המצוי בתוך שכונה חרדית.** בכלל זאת על המדינה לעודד אכיפה פרטית של חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000, על ידי נשים/גברים שנפגעו מהפרדה.
- **יש להגביר ולעודד את האכיפה האזרחית על ידי עידוד נשים לתבוע תביעות אזרחיות על הפרת זכויותיהן.** בחודשים האחרונים החלו תביעות מסוג זה להיות מוגשות לבתי המשפט והן מתוארות בדו"ח. יש להגביר את השימוש במנגנון זה אשר הוכח בעבר כמנגנון יעיל אשר ניתן להפעיל בטווח זמן קצר.
- **תיקון חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים** כך שיבהיר בצורה בהירה את החריג לקביעה כי הפרדה בין נשים לגברים היא בגדר אפליה. בחוק הקיים היום החריג הוא עמום ונתון למחלוקת פרשנית. יש לתקן את החוק כך שתתאפשר הפרדה רק כאשר מדובר במתקני ספורט, בתי תפילה, מוסדות חינוך ואולמות שמחה.
- **יש צורך להגביר את הפיקוח של הרגולטורים** בתחום התחבורה, תחום הדת, תחום הרפואה ותחום התקשורת כך שיוודאו כי לא מתרחשת הפרדה והדרה וכאשר אלו מתרחשות יפעלו כנגדן בכל אמצעי האכיפה העומדים לרשותן.
- **יש צורך באכיפה משמעותית של המדינה אשר תבטיח כי לא מתנהלת הפרדה או הדרה בניגוד לחוק. פעולת אכיפה זו צריכה להיעשות כנגד מקרי האלימות, הטרדה ואפליה כנגד נשים. בכלל זה יש:**
 - **להקים מנגנון תלונות ממשלתי לתלונות בענייני הפרדה והדרה אשר לצדו יתקיים טיפול מהיר בתלונות.**
 - **לעשות שימוש באמצעים משמעותיים, פליליים (למשל כנגד משחיתים מודעות) ומנהליים (כמו ביטול רישיון קו) כנגד המפלים. אכיפה זו צריכה להתבצע גם ללא קיומה של תלונה פרטנית בעניין.**
 - **העברת הדרכה / סדנאות למשרדי ממשלה / עירויות / משטרה, שיבהירו את החומרה שהפרדה ובהדרה, היעדר החוקיות הטמון בה, הצורך באכיפה ואפשרויות האכיפה העומדות בפני הרשויות השונות.**

זכותון הפרדה מגדרית במרחב הציבורי

- המרחב הציבורי בישראל שייך לכולנו, נשים וגברים כאחד. לכולנו זכות שווה לשהות במרחב הציבורי ולהתהלך בו, בין אם מדובר בלב תל אביב, בשכונת מאה שערים או ברמת בית שמש. אסור ולא ניתן לכפות במרחב הזה כל סוג של הפרדה.

- **הפרדה מגדרית במרחב הציבורי אסורה במדינת ישראל על-פי חוק.** הפרדה שכזו כוללת בין היתר הסדרי ישיבה נפרדת, קביעת מקום שירות נפרד, כניסות נפרדות, ועמדות או תורים נפרדים. הפרדה מגדרית נוגדת את עקרון השוויון בין בני-האדם ופוגעת בכבוד האדם וחירותו. בג"ץ פסק כי אסור להורות לגברים ונשים לשבת בהפרדה באוטובוסים וכי הפרדה פירושה הפליה. כמו כן קבע בג"ץ כי במרחב ציבורי מובהק כגון רחובותיה של עיר - אסורה הפרדה על רקע מגדרי.

- ההפרדה אינה ניטרלית, והיא אינה חלוקה שוויונית של המרחב בין גברים ונשים, אלא הפליה של ציבור הנשים שמטרתה העלמתן של הנשים מן המרחב הציבורי.

- הפרדה אינה חלק ממסורת ארוכת שנים. מדובר במסורת חדשה מומצאת, המוגשת בכסות של מסורת ישנה, על-ידי גורמים קיצוניים. אין כל עיגון הלכתי להפרדה בין נשים וגברים במרחב הציבורי, וההישענות על ההלכה כמצדיקה הפרדה בכל מקום ואתר (להבדיל מבתי כנסת או אירועים פרטיים כגון שמחות) מומצאת גם היא. רק בעקבות הקצנה של פלגים מסוימים בשנים האחרונות, ובהעדר עמדה שלטונית עקבית, החלה פרקטיקה מפלה זו.

- הדרישה להפרדה אינה מקובלת על רבים בציבור החרדי וישנם חרדים רבים המתנגדים לכך, אך חוששים לצאת בקול כנגד תופעת ההפרדה.

- חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים, ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א 2000, קובע שכל גוף, ציבורי או פרטי, המעניק שירות ציבורי, אסור לו לנקוט באפליה כלפי ציבור מסוים, גם מטעמי מין, ועל כן הפרדה בין נשים וגברים גם היא הפליה לפי החוק.

- ההפרדה בין גברים ונשים מותרת על פי חוק רק במקרים חריגים, כגון מקרים הקשורים לצנעת הפרט ולפרטיות הגוף (בבריכות שחיה, בחופי רחצה או בחדרי כושר), או במקרים מסוימים של אירועי פנאי ייחודיים, כגון חוג בית לנשים חרדיות או הקרנת סרט בשכונה חרדית. **בכל מקרה, אסור לנקוט בהפרדה בשרות ממלכתי או ציבורי,** גם לא כאשר השירות ניתן בשכונה חרדית וגם לא כאשר השירות ניתן על ידי גוף דתי כמו החברה קדישא.

מה אפשר לעשות אם נתקלתי בהפרדה?

- קודם כל חשוב לדעת שההפרדה איננה חוקית וזכותך להתנגד לדרישות הפרדה המופנות כלפיך.

- חשוב לתעד ולשמור את הפרטים המדויקים בנוגע לאירוע בו התרחשה ההפרדה או הדרישה להפרדה (תאריך, מקום, פרטי מי שהפנה את הדרישה המפלה - נהג אוטובוס, איש החברה קדישא, עובד עירייה וכו')

- **ניתן להגיש תלונה למשרד הממשלתי או לגוף העירוני המתאים**, למשל, משרד התחבורה בנוגע לאוטובוסים (בפקס 02-6558903 או באתר האינטרנט של המשרד), המשרד לשירותי דת בנוגע לקבורה (בפקס 02-6535825), משרד הבריאות בנוגע לקופות חולים (פניות ציבור 02-5655969), עיריות בנוגע לאירועים עירוניים.
- **ניתן להגיש תביעה אזרחית לפיצוי בגין הפליה** על פי חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ומקומות ציבוריים, תשס"א - 2000.
- לצורך הגשת תביעה, די בכך שהייתה הפליה (דהיינו, הפנו לאשה דרישה שלא הפנו לגבר, או התנו את מתן השירות בתנאי שלא נדרש מגבר), ואין צורך להוכיח שנגרם נזק. צריך להדגיש שגם אם מדובר בהפרדה שנראית שווה לכאורה (למשל, כניסות נפרדות לאותו בניין, או הקצאת אותו מספר של שעות לגברים ונשים) עצם ההפרדה מהווה הפליה שניתן להגיש תביעה בגינה.
- החוק חל לגבי כל מקום שמעניק שירות ציבורי, גם כאשר מדובר בגוף פרטי שמעניק שירות לציבור (כמו חנות).
- אפשר לתבוע סכום של עד 50,000 ₪ ללא הוכחת נזק, אך צריך לדעת שבית המשפט פוסק בדרך כלל פיצוי בסכומים נמוכים בהרבה בתביעות בגין הפליה.
- הדרך היעילה ביותר להגיש תביעה על פי החוק היא **תביעה לבית המשפט לתביעות קטנות**, שם מתנהל בירור מהיר של העניין, אשר מסתיים בדרך כלל בדיון אחד. הסכום המרבי שניתן לתבוע כיום בבית המשפט לתביעות קטנות הוא 31,900 ₪. בבית המשפט לתביעות קטנות התובעת מייצגת את עצמה, ואין זכות לייצוג משפטי. על פסק דין של בית המשפט לתביעות קטנות ניתן להגיש ערעור רק ברשות בית המשפט.
- ניתן גם להגיש תביעה **בבית משפט השלום**, ואז אפשר לתבוע סכום גבוה יותר, אולם מדובר בהליך ארוך ומורכב יותר, שעלול להימשך מספר שנים עד למתן פסק דין, ובו רצוי שיהיה ייצוג של עורך/ת דין. על פסק דין של בית משפט שלום יש זכות להגיש ערעור לבית המשפט המחוזי.
- **ניתן להגיש תלונה במשטרה**. יש להדגיש שהפרת חוק איסור הפליה מהווה עבירה פלילית. בנוסף, הטרדת נוסע/ת באוטובוס על ידי נוסע/ת אחר/ת, באופן שגורם נזק או אי נוחות בלתי סבירה לאותו נוסע/ת, מהווה עבירה פלילית על פי תקנות התעבורה.
- **המרכז הרפורמי לדת ומדינה** מעניק סיוע וייעוץ לכל מי שנפגע/ה מהפרדה. שירותי המרכז ניתנים ללא תשלום כספי. המרכז פועל מזה כעשור כנגד הפרדה בין נשים וגברים, והוא ממובילי המאבק בתופעה. נשמח לעמוד לרשות כל מי שנפגע/ה מהפרדה או מעוניין/ת להירתם למאבק בנושא. ניתן לפנות אלינו לטלפון 02-6203211, למייל irac@irac.org או דרך חשבון הפייסבוק של המרכז. חשוב לנו לשמוע מכן כדי שיחד נוכל להיאבק בתופעה!

* האמור במסמך זה אינו מהווה תחליף לייעוץ משפטי.

המרכז הרפורמי לדת ומדינה | התנועה ליהדות מתקדמת

